DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SAYI:11 YIL: ARALIK 2004

İÇİNDEKİLER

Budget Deficit News and Interest Rates **1**
Feride ÖZTÜRK

Türkiye Ekonomisinin Enerji Yoğunluğu ve Önemli Enerji Taşıma Projelerinin Ekonomiye Etkisi **19**
Cem SAATÇİOĞLU - İsmail KÜÇÜKAKSOY

Ancient and Modern Hypostases of Electra Myth **41**
Tatiana GOLBAN

Türkiye'de 2002–2005 Yılları Arasında Uygulanan Dezenflasyon Programının Değerlendirilmesi **53**
Zeynep ERDİNÇ

Franz Kafka ve Die Verwandlung (Değişim) İsimli Eseri **69**
Z. Aslıhan TOKDEMİR - Elif DİLER

Polis-Halk İlişkilerine Vatandaşların Bakışı Üzerine Bir Araştırma **83**
Abdullah YILMAZ - Kemal DEMİRCİ

Analitik Bütçe Sınıflandırmasının Yapısı ve Bir Uygulama Örneği: Dumlupınar Üniversitesi Bütçesi **101**
Hatice DAYAR - İbrahim BAKIRTAŞ

Stok Planlamada Wagner-Whitin Dinamil Programlama Algoritmasının Kullanımı **115**
Hasan DURUCASU

Okul Deneyimi I Dersinin Öğretmen Adayları Üzerindeki Etkileri **141**
Aytunga OĞUZ

Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo – Liberalizm **163**
Hüsamettin İNAÇ - Muhittin DEMİRAY

BUDGET DEFICIT NEWS AND INTEREST RATES

Feride ÖZTÜRK*

Abstract: A common belief held by the popular press, government officials, International Monetary Fund officials and investors is that persistent budget deficits in Turkey elicit higher interest rates, thus hindering capital formation. In this paper, we examine whether budget deficit news can explain the observed high interest rates in Turkey, using the "announcement effect methodology". Financial market participants might have three reasons to expect deficits to raise interest rates: (i) deficits may crowd out private investment; (ii) they might be due to an increase in temporary government spending that affects interest rates; and (iii) they might be monetized in the future and cause inflation. The budget deficit news was obtained by reading electronic editions of major Turkish newspapers for the periods 1996-2003. The results suggest that positive relationship between budget deficits and interest rates due to crowding-out.

Key Words: Budget deficits, interest rates, exchange rates, stock returns

BÜTÇE AÇIĞI HABERLERİ VE FAİZ ORANLARI

Özet: Türkiye'de süregelen bütçe açıklarının faiz oranlarını yükselttiği ve dolayısıyla sermaye oluşumunu engellediği görüşü popüler basın, hükümet yetkilileri, Uluslararası Para Fonu yetkilileri ve yatırımcılar arasında yaygındır. Bu makalede bildirim etkisi yöntemi kullanılarak Türkiye'deki bütçe açığı haberlerinin gözlenen yüksek faiz oranlarını açıklayıp açıklayamayacağı incelenmektedir. Finansal piyasa aktörleri üç nedenden dolayı bütçe açıklarının faiz oranlarını yükselteceğini bekleyebilirler: (i) bütçe açıkları özel yatırımları dışlayabilir; (ii) bütçe açıkları faiz oranlarını etkileyen geçici devlet harcamalarındaki artıştan dolayı olabilir; (iii) bütçe açıkları gelecekte monetize edilebilir ve enflasyona neden olabilir. Bütçe açığı haberleri, elektronik ortamdaki önemli Türk gazeteleri okunarak 1996-2003 yılları itibariyle toplandı. Sonuçlar bütçe açıkları ile faiz oranları arasındaki pozitif ilişkinin dışlama etkisinden kaynaklandığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe açıkları, faiz oranları, döviz kurları, hisse senedi getirileri

INTRODUCTION

A common belief held by the popular press, government officials, International Monetary Fund (IMF) officials and investors is that persistent budget deficits in Turkey –whether occurring in the past or present or expected to occur in the future- elicit higher interest rates, thus hindering capital formation. However, economists disagree whether [large] budget deficits affect the real economy. The conventional [Keynesian] open economy hypothesis states that large budget

* Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü.

deficits may increase interest rates and appreciate the domestic currency vis-à-vis other currencies, crowding out investment spending and net exports. Alternatively, proponents of the Ricardian Equivalence proposition[1] claim that deficits have no real effects since households adjust their savings to offset anticipated future tax liabilities implicit in deficits for a given path of government spending. Therefore, interest rates are unaltered and budget deficits have no adverse macroeconomic effects. An intermediate approach, described by Sargent and Wallace (1981) and Brunner (1986), focuses on the implicit relationship between fiscal and monetary policy to explain the way deficits affect interest rates. Accordingly, large and persistent deficits over time raise the likelihood of the monetization of deficits, which feeds into inflationary expectations and hence pushes up nominal rates.

Researchers have sought to test the validity of these views. Most of the empirical results have yielded mixed conclusions. Plosser (1982), using Treasury bill rates and Treasury bond yields, and Evans (1987), using commercial paper and corporate bond rates, find no evidence that larger federal budget deficits increase U.S. interest rates. Darrat and Suliman (1991) also find that budget deficits have no direct causal effects on either Canadian 3-month Treasury bill rate or exchange rates. These results are consistent with Ricardian Equivalence and cast doubts on the crowding-out phenomenon.

Alternatively, Hoelscher (1986) finds that U.S. long-term interest rates are positively associated with deficits; Wachtel and Young (1987), Beck (1993), Thorbecke (1993), and Kitchen (1996) have shown that U.S. interest rates respond positively to budget deficit projections. Knot and Haan (1999) also find a positive association between news about the German consolidated budget deficits and long-term bond rates. On balance, these studies reveal that while short-term rates have little or no correlation with budget deficits, long-term rates respond positively to budget deficits.

In this paper, we examine whether deficit news can explain the observed high interest rates in Turkey. The announcement effect methodology relies on the efficient markets hypothesis, which asserts that asset prices incorporate all available information. Because asset prices must change to incorporate new information about deficits when it is received by financial market participants, our purpose is to determine whether the direction and magnitude of changes in

[1] For details, see Barro (1974) and Seater (1993).

interest rates are compatible with the predictions of either of the theories summarized above. To answer this question we also examine the effects of deficit news on the Turkish lira/US dollar nominal exchange rate and Turkish stock returns.

The reminder of the paper is organized as follows. Section two presents predictions of several models that financial market participants might follow in responding to deficit news. This is followed by a discussion of the data and methodology in Section three. Section four presents the empirical results. This is followed by conclusions in Section five.

FUTURE BUDGET DEFICITS AND ASSET PRICES

If current and/or past deficits affect interest rates, because financial markets are forward looking expectations of future deficits also should affect them. Feldstein (1986) argues that anything expected to affect interest rates in the future can affect long-term interest rates today. The most common theory used to explain the relationship among interest rates over different horizons is called the expectations theory of the term structure. Under that hypothesis, a change in expectations concerning future short-term rates determines the current long-term rates. A typical formulation is

$$R_t^j = \theta_t^j + \sum_{i=0}^{j-1} \left(E_t r_{t+i} / j \right) \qquad (1)$$

where R_t^j denotes the j period interest rate at time t, θ_t^j is a time varying j period risk premium, and $E_t r_{t+i}$ is expected one period interest rate at time t+i, formed based on all information available at time t. If anticipated deficits exert upward pressure on expected future short term rates, ($E_t r_{t+i}$ /j), then this should drive up current long term rates, R_t, today. The current long-term rates increase today, as Feldstein (1986) argues, because failure to do so leads capital loss to the holders of government securities and a lower expected return than they could get by simply holding short-term securities or money.

In the previous section, we have mentioned three alternate views that relate budget deficits and interest rates. Financial market participants might follow one of these views in responding to deficit news. Below we summarize the

predictions of these views in terms of the relationship between deficit news and asset prices.

Crowding out Hypothesis

According to Keynesian theory, in an underemployed economy, with rigid prices and wages, and individuals are myopic or liquidity constrained, an increase in the deficit raises disposable income thereby stimulating aggregate demand. Real interest rates have to increase to restore equilibrium between both national saving and private investment and the demand for money given a fixed money stock or increased supply of government securities and the demand for them in the bond market. Therefore, higher interest rates crowd out private investment. Furthermore, an increase in aggregate demand could increase inflation, raising nominal rates. As stressed by Blanchard (1984) deficit news which implies an expected increase in future deficits leads to an expected increase in aggregate demand, which in turn pushes up the current long term real rates. In particular, anticipated future deficits will increase long rates over short rates.

In the Mundell-Fleming open economy model, as set out by Cornell and Shapiro (1985), higher real rates elicit capital inflows, causing the lira to appreciate, which in turn crowds out net exports. However, an increase in expected inflation may decrease the demand for the lira, eliciting a capital outflow and a depreciation of the lira.

What then happens to stock returns? Standard models of stock pricing evolve around the discount rate used in computing the discounted future cash flows earned by the owner of the stock. Hardouvelis (1987) argues that a higher real interest rate adversely affects stock returns both because it raises the real discount rate at which cash flows are capitalized and because it decreases real output and hence future cash flows. Higher inflation also adversely affects stock returns through nominal contracts or taxes. DeFina (1991) argues that higher inflation raises a firm's production costs while it decreases a firm's revenue because nominal contracts hinder immediate adjustments of the firm's revenue and costs. After tax real dividends decline since the inflation premium included in the nominal rate increases (Hardouvelis, 1987).

Ricardian Equivalence Proposition

The Ricardian Equivalence proposition states that for given paths of government spending, an increase in bond-financed deficits induced by tax cuts results in a corresponding increase in the present value of future taxes. The timing of the taxes does not alter the sum of the present value of future taxes and the current taxes. Since bond-financed deficits do not alter the present value of taxes or households' net wealth, the increase in government dissaving is matched by an equivalent increase in private saving. Therefore, aggregate demand, national saving, interest rates, investment, and exchange rate all are invariant with bond-financed tax cuts. However, temporarily high government purchases cause real interest rates to rise since decreased private consumption will be less than the increased deficit, decreasing the national savings.

In sum, according to Ricardian equivalence proposition, forward looking individuals will respond differently to changes in government spending and taxes under lump-sum taxation. While the real rate of interest and investment are invariant with a permanent increase in government spending and tax cuts, temporary increases in government spending will increase the real interest rate and hence, decrease the investment. One way to determine whether Ricardian Equivalence holds is to test for the effect of tax cuts on interest rates.

The Monetization View

Sargent and Wallace (1981) argue that the fiscal authority cannot finance persistent budget deficits continuously via selling bonds, since the public's demand for government bonds is limited by the size of the economy. This limited demand could push the interest rates on bonds above the economy's growth rate, which means the real stock of bonds will grow faster than the size of the economy. Once this point is reached, the principal and interest due on out-standing bonds must be financed by seignorage. Therefore, persistent deficits would ultimately have to be money-financed. Their unpleasant monetarist arithmetic implies that tighter money now can mean higher inflation eventually, which could create fear of monetization. This dominance of fiscal policy over monetary policy is interpreted by Brunner (1986:725)

"…a noninflationary monetary regime and a fiscal regime of permanent deficits beyond some benchmark level are unlikely to coexist in the long run. One of the two regimes will be adjusted to the other. A political economy approach to the underlying processes suggests that the monetary regime is the more likely to adjust and tends to accommodate the fiscal regime".

Similarly, Feldstein (1986) argues that a sustained increase in the budget deficit leads to anticipated inflation and an increase in inflation uncertainty. Accordingly, as the budget deficit persists, real rates are pushed up, the central bank may ease money to reduce these rates, resulting in a rise in inflation and nominal rates. The demand for long-term securities may decrease because financial market participants anticipate a higher rate of inflation or because uncertainty about such an inflationary policy makes long-term securities riskier than short-term ones.

Miller (1992) points out that financial market participants are competent to predict inflation in the short-run but less competent in the long-run. Since they think more or less inflation is uncertain in the long-run, they come to terms on short-run contracts in inflationary circumstances.

According to monetization view, we expect nominal rates to increase, stock returns to decline, and the lira to depreciate due to a decline in demand to hold lira dominated assets.

DATA AND METHODOLOGY

We focus on the effect of government deficit news on asset prices. The deficit news series presented in Table 1 was obtained by reading electronic editions of major Turkish newspapers such as Turkish Daily News, Milliyet, Hurriyet, Radikal, and Zaman. These newspapers were cross-referenced to determine the exact timing of each announcement. The dates of the press statements and the sources of this information are reported in Appendix.

The criteria used to choose the deficit news were as follows:

i) It had to be from one of the following decision makers: the Minister of Finance, the Parliament, Planning and Budgetary Commission, the Cabinet, the President, and Supreme Planning Council.
ii) It had to clearly indicate the change in the expected future budget deficits.
iii) It had to be reported in the above-mentioned major newspapers' economy sections excluding commentaries and editorials.

iv) It had to contain new information. It was necessary to determine whether the deficit news was available to the market prior to the specific date on which it was announced. To determine whether deficit news contains new information we searched through the above-mentioned newspapers' economy pages day by day.

The definition of the deficit used here is the consolidated budget deficit, which includes interest payments on outstanding debt. It is the appropriate measure for two reasons. First, it is the most common measure used in press discussions and government officials' announcements when referring to deficit problems. Second, it reflects the burden of the deficit on financial markets. We identified deficit news as changes made in deficit projections during the budget process and after the budget process. The data set contains 21 deficit news announcements during the 01/02/96-07/18/2003 period. In Turkey, up until the last couple of years, fiscal policy has not been transparent and hence, changes in deficit projections have not been announced regularly. Therefore, our sample period and size is very limited when compared to previous studies.

Table 1: Major Deficit News

Date	News	Deficit (in TL, Trillion)
07-13-96	Debate on the budget at the parliament	439
07-07-97	The government revises transfers to the social security institutions	220
09-03-97	The State minister announces the deficit projection for 1997	921
01-11-98	The Minister of Finance announces additional revenues from new tax arrangements	-500
06-08-99	Budget draft for 1999 is at the Parliament's Planning and Budgetary Commission	4,480
06-30-99	The Parliament passes the budget for 1999	-942
08-17-99	The projected budget deficit for 1999 is revised	179
12-31-99	The Parliament passes the 2000 budget	-158
10-16-00	The Cabinet reduces the budget deficit for 2001	-100
06-09-01	Supplementary budget for 2001 at the Parliament	25,400
10-16-01	The Cabinet approves the 2002 budget	-2,300
01-19-02	The President approves tax increase	-800

10-16-02	The Minister of Finance presents the 2003 budget to the Parliament	4,900
12-18-02	The Planning and Budgetary Commission approves the tax cut	700
12-19-02	The Planning and Budgetary Commission approves a bill to extend the special communications tax and special transaction tax for 2003	-2,000
01-29-03	The Supreme Planning Council prepares the 2003 budget draft	14,700
02-28-03	The Parliament approves the tax amnesty law	-10,000
03-04-03	The budget for 2003 is presented to the Parliament	-3,700
03-18-03	The Planning and Budgetary Commission cuts expenditures	-961
03-25-03	The Cabinet decides to cut budgetary spending	-4,000
03-25-03	The Cabinet decides to keep additional real estate and motor vehicle taxes in effect	-1,800

Note: A negative sign indicates a decrease in deficits.

We use an announcement effect methodology to examine the reaction of asset prices to deficit news. The methodology employed in this paper has been previously used by Wachtel and Young (1987), Beck (1993), Thorbecke (1993), Kitchen (1996), and Knot and Haan (1999). The announcement effect methodology relies on the efficient markets hypothesis, which assumes all relevant information is fully incorporated in asset prices. This implies that if an increase in the budget deficit has an effect on asset prices, an unanticipated announcement of a larger deficit should lead to a response in financial markets. Therefore, we are concerned with asset price changes immediately before and after the release of deficit news. Regressions of the following form have typically been used to examine whether deficit news has an effect on asset prices:

$$\Delta x_t = \alpha + \beta (d_t) + \in_t \qquad (2)$$

where Δx_t is the change in the asset price from the deficit announcement during the 24 hour time interval, or the daily change in prices, d_t is the change in the future deficits measured in trillion of Turkish liras. When we use dummy

variables for deficit news, d_t indicates a dummy equaling 1 if the deficit news implies larger future deficits, -1 it implies smaller future deficits, and 0 otherwise. Our coefficient of interest is the β. The results from regressions in (2) are used to test the following deficit news effect hypotheses:

Interest rate response hypothesis:

$H_{\text{INTEREST RATE}}$: $\beta \neq 0$;

Turkish lira/US dollar exchange rate response hypothesis:

$H_{\text{EXCHANGE RATE}}$: $\beta \neq 0$;

Stock return response hypothesis:

$H_{\text{STOCK RETURNS}}$: $\beta \neq 0$;

Investable index returns hypothesis:

$H_{\text{INVESTABLE}}$: $\beta \neq 0$;

The interest rate data on Turkish Treasury securities at market closing are collected for the 5 days preceding the deficit announcement, the day of the announcement, and 5 days after the deficit announcement. The terms to maturity for the Treasury securities included are: 3-month, 6-month, and 1-year. The secondary market Treasury rates are obtained from the Istanbul Stock Exchange. The data set includes daily observations from 07/05/96 to 04/02/03.

The Turkish lira/US dollar exchange rate data is taken from the electronic database system of the Central Bank of the Republic of Turkey. We use first differences of exchange rate in our regressions. Nominal stock returns are obtained from the Istanbul Stock Exchange. We use the Istanbul Stock Exchange National-100 value weighted index and calculate log returns. The Turkish S&P/IFC Investable Index is taken from Bloomberg[2]. The returns for both

[2] Standard and Poor's (S&P) Emerging Markets Database (EMDB), described in more detail by Edison and Warnock (2003), collects daily index closing values for "investable" and "global" equities, the former (latter) representing those available to all investors (a country's residents). S&P analysts determine whether a reasonably liquid market exists for a given security that can be

National-100 and Investable indexes are calculated by taking log first differences of the nominal indices. The data set for the exchange rate and the stock index include daily observations from 01/02/96 to 07/18/03, while the data for S&P/IFC Investable Index covers daily observations from 01/02/96 to 6/20/03.

RESULTS

Table 2 presents our results from the estimation of equation (2) using dummy variables for deficit news. With the exception of the 3-month Treasury rate, the coefficients on deficit news are positive and statically significant for 6-month and 1-year Treasury rates. News indicating an increase in current-year deficit will increase 6-month Treasury rates on average by 1.26 percent and 1-year Treasury rates by 1.76 percent of the original level at that day. This is consistent with the expectations theory of the term structure because increases in future deficits lead expected increase in shorter-term interest rates in the future, and hence drive up longer-term interest rates immediately.

The positive response of interest rates to news indicating increased future deficits reveal that financial market participants expected deficits to raise interest rates. Market participants, as we discussed previously in Section two, might have three reasons to expect deficits to raise interest rates: (i) deficits may crowd out private investment; (ii) they might be due to an increase in temporary government spending that affects interest rates; and (iii) they might be monetized in the future and cause inflation. To determine which reason financial market participants might have in mind in responding to deficit news, we examine the effects of deficit news on Turkish lira/US dollar exchange rate.

---

freely purchased by global investors, in which case it is included among the list of investable securities. The goal is to stimulate the private capital flows to emerging markets.

Table 2: Regression Results for Asset Prices Responses to Deficit News (Using Dummy Variable for Deficit News)

Dependent Variable	Deficit Effect	R^2	F-stat	DW
3-month Treasury rate[a]	0.36	0.0025	0.49	2.61
	(0.70)			
6-month Treasury rate[a]	1.26	0.053	10.92	2.33
	(3.30)			
1-year Treasury rate[b]	1.76	0.046	7.22	2.17
	(2.68)			
Turkish lira/US dollar[c]	-7,831	0.004	7.76	1.76
	(-2.78)			
National-100[c]	-0.019	0.0038	7.49	1.95
	(-2.73)			
Investable Index[d]	-0.024	0.0048	9.5	1.93
	(-3.08)			

Notes: Values in parentheses are t statistics. In all regressions, a constant term is included. F-stat is the F-statistic. DW: Durbin Watson Statistic.

[a] The sample period from 07/05/96-04/02/03 contains 196 observations.
[b] The sample period from 06/30/97-04/02/03 contains 152 observations.
[c] The sample period from 01/02/96-07/18/03 contains 1969 observations.
[d] The sample period from 01/02/96-06/18/03 contains 1947 observations.

The Turkish lira/US dollar exchange rate appreciates by 7,831 liras when there is news indicating an increase in future deficits (see table 2). As set out by Engel and Frankel (1984), news of an inflationary increase in the money supply leads to a capital outflow and depreciates the domestic currency while news of an increase in the real interest rate elicits a capital inflow and appreciates the domestic currency. Therefore, we interpret an increase in interest rates coupled with an appreciation of the Turkish lira as an indicator of a rise in the real interest rates and hence, we interpret this finding to suggest that market participants do not expect deficits to be monetized.

We also try to discriminate between the crowding out view and the Ricardian Equivalence proposition. As we discussed previously, according to the Ricardian Equivalence proposition, for a given path of government spending, debt financed tax cuts (tax hikes) imply a higher (lower) present value of future taxes. Therefore, news indicating tax cuts or hikes should not alter interest rates. In our

deficit news sample, we have only three news events associated with tax hikes and one associated with a tax cut. With each event, interest rates react to news of a tax cut or a tax hike that is contrary to the prediction of the Ricardian Equivalence proposition.

News indicating an increase in future deficits decreases both returns on the National-100 index and the Investable index by 1.9 percent and 2.5 percent of the original levels, respectively. Both decreases are statistically significant (see last two rows of the table 2).

Using dummy variables for deficit news we have presented evidence that changes in future deficits do affect interest rates, exchange rate, and stock returns within the subsequent 24 hour period. However, we were unable to determine quantitavely how much the change in future deficits lead to changes in these variables. Therefore, we also regress daily changes in the 3-month Treasury rate, 6-month Treasury rate, 1-year Treasury rate, Turkish lira/US dollar exchange rate, National-100 stock returns, and Investable Index returns on changes in future deficits measured in trillions of liras.

The first three rows of the Table 3 indicate the response of various Treasury rates to changes in future deficits measured in trillion of liras. A news event indicating an increase in future deficits does not affect 3-month Treasury rate since the deficit news variable turns out to be insignificantly different from zero. Both responses of 6-month and 1-year Treasury rates to deficit news are statistically significant. An increase in the future budget deficit of 1 quadrillion liras on average raises the 6 month Treasury rate by 2.7 percent and the 1-year Treasury rate by 4.1 percent[3] over 24 hours.

The Turkish lira/dollar exchange rate responds negatively to deficit news (see table 3 row four). A 1 quadrillion-lira increase in future deficits leads to an appreciation of the TL by 5,974 liras[4].

[3] During 1996-2002 period GNP was 79,708 trillion on average, while consolidated budget deficit to GNP ratio was 12.5. This means that budget deficit was approximately 6,377 trillion during the same period.
[4] During 1996-2002 period $1 was 715,019 liras.

Table 3: Regression Results for Asset Prices Responses to Deficit News Measured in Trillion Liras

Dependent Variable	Deficit Effect	R^2	F-stat	DW
3-month Treasury rate[a]	0.00003	0.00009	0.19	2.59
	(0.43)			
6-month Treasury rate[a]	0.00027	0.12	27.62	2.13
	(5.25)			
1-year Treasury rate[b]	0.00041	0.16	29.26	1.88
	(5.4)			
Turkish lira/US dollar[c]	-0.5974	0.001	2.26	1.76
	(-1.50)			
National-100[c]	-0.0000018	0.00017	3.44	1.96
	(-1.85)			
Investable Index[d]	-0.0000025	0.0024	4.76	1.94
	(-2.18)			

Notes: Values in parentheses are t statistics. In all regressions, a constant term is included. F-stat is the F-statistic. DW: Durbin Watson Statistic.

[a] The sample period from 07/05/96-04/02/03 contains 196 observations.
[b] The sample period from 06/30/97-04/02/03 contains 152 observations.
[c] The sample period from 01/02/96-07/18/03 contains 1969 observations.
[d] The sample period from 01/02/96-06/18/03 contains 1947 observations.

The last two rows of Table 3 indicate that deficit news has a statistically significant effect on both returns to the National-100 and the Investable Index. On average news indicating a 1 quadrillion lira increase in future deficits decreases returns on the National-100 by 1.8 percent and returns to the Investable Index by 2.5 percent.

At first glance it is puzzling that higher budget deficits in Turkey appreciate the currency. One might expect that substantial ongoing deficits and high inflation rates would cause investors and creditors to reallocate funds away from lira-denominated assets, leading to a depreciation of the exchange rate. However, with the liberalization of the capital account in 1989, Turkey has moved from money financing to debt financing. As Ozatay and Sak (2002:5) explain " the central bank lending was nil since 1997". They continue

"Especially starting from the early 1990s, there was no close link between rising deficits and inflation. The main reason was that budget deficits were mainly financed through government securities. However, the sustainability of this financing mechanism was conditional on the continuation of demand for government securities. In the absence of a program, that reduces borrowing requirement, a halt in demand would force authorities to monetize and hence cause a jump in the exchange rate and inflation rate. This led economic policy makers to do their best to prevent a decline in demand for government securities (26)".

The strong demand for government securities broke the link between deficits and inflation that is often seen in countries with high budget deficits.

There are several explanations for the high demand for government securities. First, the policy of keeping domestic interest rates high encouraged short-term capital inflows. Second, a large portion of the deficits arose from high nominal interest rates due to high inflation. As Haliassos and Tobin (1990:903) argue, holders of government securities will save some of these interest receipts to preserve the value of their principal. This is because government securities holders understand that part of their interest receipts represent return of principal. Therefore, this will increase the demand for government securities. Third, high interest rates coupled with more or less predictable exchange rate depreciations created arbitrage opportunities for both domestic and external agents. For instance, in the 1990s, Turkish banks borrowed short-term in foreign currencies at lower interest rates, converted[5] them to lira and invested in longer-term government securities at higher interest rates. Banks downplayed the exchange rate risk because, as Balkan, et al. (2002:4) argue," after the inception of capital account liberalization, the TL is observed to be mostly on an appreciation trend…the extent of appreciation of the TL reached to 18 percent over 1989 to May 2002." They also believed that the government could bail them out if necessary. There were thus moral hazard problems and excessive risk-taking in the banking sector. Finally, the implicit tax exemption on government securities kept the demand for government securities by banks high.

CONCLUSION

In this paper, we presented evidence that there is a positive association between news about consolidated budget deficits and longer-term interest rates. We collected deficit news by reading electronic editions of several newspapers. We then presented three competing views financial markets might have in mind

[5] Balkan, et al. (2002:4) show that gross inflows of foreign credits received by banking sector reached $122 billion in 1993 and $209 billion in 2000.

responding deficit news. We find that financial markets respond the day deficit news is released to the public.

We have regressed daily changes in the 3-month Treasury rate, the 6-month Treasury rate, the 1-year Treasury rate, the Turkish lira/US dollar exchange rate, National-100 stock returns, and the Investable Index returns both on dummies for deficit news and on deficit news measured in trillions of liras. From both measures of deficit news, we find that both 6-month and 1-year (but not the 3-month rate) Treasury rates respond positively and significantly to deficit news. The results also indicate that increased future deficits cause the lira to appreciate. Taken together, the positive response of interest rates and the appreciation of lira, this leads us to conclude that financial market participants expected deficits to raise real rates but not expected inflation. We also try to discriminate between the crowding-out view and the Ricardian Equivalence proposition by investigating the effects of tax hikes or cuts on interest rates. We have only four news events indicating that tax changes and following each event, interest rates respond as expected. This indicates that market participants believe that tax changes do matter, which runs contrary to predictions of Ricardian Equivalence.

The results also showed that both National-100 stock returns and the Investable Index returns responded negatively and significantly to deficit news.

REFERENCES

Balkan, E., Biçer, F. G., Yeldan, A. E. (2002). "Patterns of Financial Capital Flows and Accumulation in the Post-1990 Turkish Economy", Presented at METU Conference on Economics, IV, Ankara, Turkey.

Barro, R. (1974). "Are Government Bonds Net Wealth?", *Journal of Political Economy*, 82:1095-1117.

Beck, Stacie E. (1993). "The Ricardian Equivalence Proposition: Evidence from Foreign Exchange Markets", *Journal of International Money and Finance*, 12:154-169.

Blanchard, O. J. (1984). "Current and Anticipated Deficits, Interest Rates and Economic Activity", *NBER Working Paper*, No.1265.

Brunner, K. (1986). "Deficits, Interest Rates and Monetary Policy", *Cato Journal*, 709-726.

Darrat, Ali F., and Suliman, M.O. (1991). "Have Budget Deficits and Money Growth Caused Changes in Interest Rates and Exchange Rates in Canada?", *North American Review of Economics and Finance,* 2:69-82.

Cornell, B., and Shapiro, A.C. (1985). "Interest Rates and Exchange Rates: Some New Empirical Results", *Journal of International Money and Finance*, 4:431-442

DeFina, R. (1991). "Does Inflation Depress the Stock Market?", *Business Review*, Federal Reserve Bank of Philadelphia, Nov/Dec:3-12.

Engel, C., and Frankel, J. (1984). "Why Interest Rates React to Monetary Announcements: An Explanation from the Foreign Exchange Market", *Journal of Monetary Economics*, 13:31-39.

Evans, P. (1987). "Interest Rates and Expected Future Budget Deficits in the United States", *The Journal of Political Economy*, 95:34-58.

Feldstein, M. (1986). "Budget Deficits, Tax Rules, and Real Interest Rates", *NBER Working Paper*, No. 1970.

Haliassos, M., and Tobin, J. (1990). Handbook of Monetary Economics Volume II. Netherlands: Elsevier Science Publisers.

Hardouvelis, G. A. (1987). "Macroeconomic Information and Stock Prices", *Journal of Economics and Business*, 39:131-140.

Hoelscher, G. (1986). "New Evidence on Deficits and Interest Rates", *Journal of Money, Credit and Banking*, 18:1-17.

Kitchen, J. (1996). "Domestic and International Financial Market Responses to Federal Deficit Announcements", *Journal of International Money and Finance*, 15:239-254.

Knot, K. and Haan, J. (1999). "Deficit Announcements and Interest Rates: Evidence for Germany", *Journal of Policy Modeling*, 25:559-577.

Miller, V.J. (1992). "Inflation Uncertainty and the Disappearance of Financial Markets: The Mexican Example", *Journal of Economic Development* ,17:131-152.

Ozatay, F., and Sak, G. (2002), "The 2000-2001 Financial Crisis in Turkey," *Brookings Trade Forum, Presented Forum Paper.*

Plosser, I. C. (1982). "Government Financing Decisions and Asset Returns", *Journal of Monetary Economics*, 9:325-352.

Sargent, J.T., and Wallace, N. (1981). "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic", *Quarterly Review*, Federal Reserve Bank of Minneapolis.

Seater, J. J. (1993). "Ricardian Equivalence", *Journal of Economic Literature*, 31:142-190.

Thorbecke, W. (1993). "Why Deficit News Affects Interest Rates", *Journal of Policy Modeling*, 15:1-11.

Watchtel, P., and Young, J. (1987). "Deficit Announcements and Interest Rates", *AER*, 77:1007-1012.

APPENDIX: MAJOR DEFICIT NEWS AND SOURCES

Date	News	Source telling when occurred
07-13-96	Debate on the budget at the parliament	Turkish Daily News, 07-12
07-07-97	The government revises transfers to the social security institutions	Milliyet, 07-07, late afternoon
09-03-97	The State minister announces the deficit projection for 1997	Turkish Daily News, 09-03
01-11-98	The Minister of Finance announces an additional revenues from new tax arrangements	Hurriyet, 01-11, late afternoon
06-08-99	Budget draft for 1999 is at the Parliament's Planning and Budgetary Commission	Radikal, Milliyet, 06-07
06-30-99	The Parliament passes the budget for 1999	Milliyet, Radikal, 06-29, late at day
08-17-99	The projected budget for 1999 is revised	Radikal, 08-17, late afternoon
12-31-99	The Parliament passes budget for 2000	Zaman, 12-30
10-16-00	The Cabinet reduces the budget deficit for 2001	Turkish Daily News, Radikal, 10-16
06-09-01	Supplementary budget for 2001 at the Parliament	Milliyet, Turkish Daily News, 06-09
10-16-01	The Cabinet approves the 2002 budget	Turkish Daily News, Radikal, 10-16, 16:59
01-19-02	The President approves tax increase	Radikal, 01-19
10-16-01	The Minister of Finance presents the 2003 budget to the Parliament	Radikal, Turkish Daily News, 10-15, late at night
12-18-02	The Planning and Budgetary Commission approves the tax cut	Radikal, 12-17
12-19-02	The Planning and Budgetary Commission approves a bill to extend the special communications tax and special transaction tax for 2003	Turkish Daily News, 12-17, at night
01-29-03	The Supreme Planning Council prepares the 2003 budget draft	Milliyet, Zaman, 01-28, 17:00
02-28-03	The Parliament approves the tax amnesty law	Turkish Daily News, 02-27

03-03-03	The budget for 2003 is presented to the Parliament	Zaman, Milliyet, Hurriyet, 03-03,18:27
03-18-03	The Planning and Budgetary Commission cuts expenditures	Radikal, Turkish Daily News, 03-18
03-25-03	The Cabinet decides to cut budgetary spending	Radikal, 03-24
03-25-03	The Cabinet decides to keep additional real estate and motor vehicle taxes in effect	Radikal, 03-25, 13:53

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN ENERJİ YOĞUNLUĞU VE ÖNEMLİ ENERJİ TAŞIMA PROJELERİNİN EKONOMİYE ETKİSİ

Cem SAATÇİOĞLU [*]
İsmail KÜÇÜKAKSOY [**]

Özet: ***Enerji yoğunluğu***, Gayri Safi Milli Hasıla başına tüketilen birincil enerji miktarını temsil eden ve tüm dünyada kullanılan bir göstergedir. Türkiye'nin enerji yoğunluğu, OECD ortalamasının üzerinde olup geçmişten günümüze artış eğilimi göstermektedir. Halen kişi başına enerji tüketimi, OECD ortalamasının beşte biri civarındadır. Bu durumun önemli nedenlerinden birisi, enerjinin yeni yatırımlara oranının yüksek olmasına rağmen, teknoloji seçiminde enerji tasarruf eden teknolojilerin aranması için çaba harcanmamasıdır. Gelişmiş ülkelerin, verimsizlik ve çevre sorunları nedeniyle terk ettiği çimento sanayii, demir-çelik sanayii gibi endüstriyel tesisler, Türkiye'ye taşınıp monte edilmektedir. Böylece enerji yoğunluğu Türkiye'de artmaktadır. Türkiye'nin enerji yoğunluğu ve coğrafyası gereği, enerjiyi temin etmesi ve Avrupa pazarlarına aktarması gerekmektedir. Türkiye'nin önemli bir geçiş merkezi olmasından dolayı önemli enerji taşıma projelerini uygulamak zorundadır. Bu projeler, Türkiye ekonomisine alternatif maliyetler getirmektedir.

Abstract: ***Energy Density*** represents the consuming of primary energy quantity in Per Capita income and it's the indicator that used all over the world. The energy density of Turkey, is over the average of OECD and shows an increasing trend in energy density up to day. At present, Consuming of energy Per Capita is approximately 1 percent 5 of the OECD average. One of the importance of this case is although the high rates of new investments to technology choice is not struggled to search new technology for energy savings. The industries which was unproductive and caused the environmental problembs left from developed countries such as cement industry, iron-steal industries, moved and assembled to Turkey. So the energy density has increased in Turkey. Energy should be transferred to European Markets to meet Turkey's energy density and necessity of geographical area. Energy transporting projects must be applied in Turkey because Turkey is an important crossing center. These projects bring some economical alternative costs to Turkish Economy.

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik gelişme süreçlerinde enerjinin kullanımı büyük önem taşımaktadır. Bu önem, enerjinin üretim girdisi olarak ekonominin diğer sektörleri ile olan yapısal bağlılığından kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde enerjiye olan talep ile ekonomik büyüme arasındaki güçlü ilişkinin, gelişmiş ülkelerde daha zayıf olduğu görülmektedir. Bugün kişi başına gelirleri yüksek olan ülkelerin fert başına enerji tüketimleri de oldukça yüksek bulunmaktadır. Son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede ekonomik gelişme ile enerji kullanımı arasındaki kuvvetli ilişkiyi ortaya koymak için hesaplanan esneklik katsayısı özellikle gelişmekte olan ülkeler için 1'e yakın değerler taşımaktadır. Esneklik

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi
** İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

katsayısının 1 olması, ekonomide yüzde 1'lik büyüme durumunda genel enerji talebinin de yüzde 1 oranında artacağı anlamına gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde enerji tüketimi ile GSMH artışı arasındaki hesaplanan esneklik katsayısı 1'den küçüktür. *Enerji yoğunluğu* olarak da ifade edilen, birim çıktı başına düşen enerji miktarının gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha yüksek gerçekleşmesinde ekonomik kalkınma hızı ile birlikte ekonomik etkinsizlik önemli rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme oranları geliştikçe daha fazla enerji tüketilmektedir.

Enerji fiyatlarının ucuz olduğu 1970'lere kadar olan dönemde, işgücü kıtlığı ve buna bağlı olarak yükselen emek fiyatlarının yerine ucuz olan enerjiyi ve sermayeyi ikame etmek yoluna gidilmekteydi. Bu da sektörlere, aşırı enerji bağımlı üretim yapma alışkanlığını getirmiştir. Böylelikle ülkeler enerjiye sıkı sıkıya bağlanarak, enerjiyi ekonomik büyümenin en önemli faktörü haline getirmişlerdir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrole bağımlı enerji krizi, ülke ekonomilerinde önemli sorunlara yol açmıştır. Bu krizden sanayileşmiş ülkeler de yükselen enerji ithalatı maliyeti nedeniyle olumsuz etkilenmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerdeki enerji talebindeki hızlı artışa rağmen kapasite artışının sağlanamaması sonucunda, enerji arzı kısıtlı kalmış, dolayısıyla sanayi üretiminin aksaması ve enerji fiyatlarının pahalılaşması gibi ekonomik rekabet gücünü azaltıcı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Enerjiye bağımlı olarak üretim yapan ekonominin ürettiği malların rekabet şansının enerji maliyetlerinin yüksek olmasıyla azalması demek, ekonominin dış ticaret hadlerinin sürekli olarak aleyhte işlemesi demektir

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinin ağır sanayi üretimi sebebiyle (demir-çelik, çimento v.b) ne kadar enerji yoğun olduğunu ve hem bu yoğunluğun karşılanabilmesi hem de enerjinin uluslararası ticarete konu olan bir mal olmasından dolayı, önemli enerji taşıma projelerinin ekonomiye etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN ENERJİ YOĞUNLUĞU

Enerjinin Kalkınmadaki Rolü

Kalkınma, azgelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının değiştirilmesi, yenileştirilmesidir. Sadece üretimin ve kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, kişi başına düşen milli gelirin artırılması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler kalkınmanın temel öğeleridir. Büyüme ise, nitelikten çok nicelik bakımından ortaya çıkan bir değişikliktir. Büyüme, sadece üretim ve kişi başına gelirin artırılması olarak kabul edilebilir. Kalkınma sadece

azgelişmiş ekonomilerle ilgili olduğu halde, büyüme süreci azgelişmiş ya da gelişmiş ekonomilerle de ilgili olabilir. Başka bir deyişle azgelişmiş bir ekonomi kalkınmayabilir ama büyüme süreci içinde olabilir (Han ve Kaya, 2002:2). Büyüme ekonomisinin konusu; ekonominin üretim kapasitesinin veya GSMH'nın nasıl arttırılacağıdır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için altı stratejik nokta vardır. Bu noktalar şunlardır: (Connel,1990:414)

- Doğal kaynakların miktarı ve özellikleri,
- İnsan kaynaklarının miktarı ve özellikleri,
- Sermaye araçlarının miktarı,
- Mevcut teknoloji,
- Ekonominin sahip olduğu kaynakların, üretim sürecinde hiçbirinin atıl olmaksızın kullanımı (Tam istihdam),
- Üretim sürecinde kaynakların etkin kullanılarak, verimliliğin sağlanması.

Endüstrileşmiş ülkelerin büyümesi esas olarak teknik ilerlemeye dayanmaktadır. Bu ülkeler, araştırma ve geliştirme faaliyetleri için büyük paralar harcamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerdeki teknik ilerleme bu ülkelerin endüstrilerinde yoğunlaştığından buralara ait firmalar azgelişmiş ülkelerden aşırı karlar elde etmektedir. Bunun fakir ülkelerdeki sermaye kıtlığından doğan yüksek sermaye fiyatı değil teknolojik bilgiden ileri gelen bir tekel rantı olduğu söylenebilir. Azgelişmişlik ve uluslararası eşitsizlik gerçekte, teknik ilerlemenin belirli ülkelerde yoğunlaşarak kaynak dağılımını kar maksimizasyonu ilkesine dayandıran bir sistemin sonuçlarıdır. İleri teknoloji tekeli nedeniyle endüstrileşmiş ülkelerdeki yüksek faktör kazançları, fakir ülkelerin kalifiye insan gücünün ve mali kaynaklarının bu ülkelere kaymasını teşvik etmektedir. Teknolojik gelişmelerin hepsi enerji yoğunluğunun azaltılması yönündedir. Avrupa Birliği'nde son yıllarda enerji verimliliğinin artırılmasına özel bir önem verilerek, üye ülkelerin enerji sistemlerinde verimliliği artırmak için bir takım programlar yürürlüğe konulmuştur. (Yücel, 2000:62)

Gelişmişlik Düzeyi ve Enerji Kullanımı

Büyük endüstri ülkelerinin nüfusu dünya nüfusunun %30'u kadar olduğu halde, dünyada kullanılan enerjinin %84'ü bu ülkeler tarafından tüketilmektedir. Rusya'nın ve bütün Avrupa'nın nüfusu dünya nüfusunun %21'ini bulmasına karşılık enerji tüketiminde Avrupa'nın payı %43'tür. Özellikle ABD'nin nüfusu dünya nüfusunun ancak %6'sı kadar olduğu halde enerjinin %32'sinden fazlası bu ülkede tüketilmektedir. Azgelişmiş ülkelerde yaşayanlar dünya nüfusunun %20'sini oluşturmakta fakat enerjinin ancak %1'ini kullanabilmektedir.(Öngün, 1974:9)

Nüfusa göre dağılımında bir tek düzenlik göstermeyen enerji tüketiminin, refah ölçüsü olan GSMH ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle GSMH'dan fazla pay alan gelişmiş ülkelerin enerji tüketimindeki payları da fazladır. GSMH ile enerji tüketimi arasında yakın bir ilişki vardır. Nüfus başına GSMH gibi nüfus başına tüketilen enerji de o ülkenin refah düzeyini göstermektedir. Bu özellik, milli gelir veya GSMH'yı temel alarak kalkınma planlarını hazırlayan gelişmekte olan ülkelerde enerji tüketim tahminlerinin yapılmasında bazı kolaylıklar getirmektedir. Bu kolaylık, GSMH'nın yıllık artış oranları ile enerji tüketimi artış oranları arasında lineer bir bağıntı kurulmasında işe yaramaktadır. Sözü edilen ilişkiyi belirten ve genel olarak gelişmiş ülkelerde 1'e yakın, gelişmekte olan ülkelerde 1'den büyük olarak ülkeden ülkeye oldukça farklı değerler gösteren bu katsayıya "Esneklik Katsayısı" denilmektedir.(Öngün, 1974:10)

Günümüz ekonomilerindeki gelişme ve GSMH artışları, enerji talebini önemli ölçüde etkilemektedir. Her ülkede, yurtiçi üretimdeki artışlar, daha fazla enerji kullanımını gerektirmektedir. Bu açıdan, enerji kullanımı ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiye yönelik olarak yapılan her gelişmede bu iki değişken arasında önemli istatistiksel ilişkiler saptanmaktadır.(Berberoğlu, 1986:192)

Ucuz enerji kaynaklarındaki bolluğunun özellikle 1960'larda petrolde olduğu gibi devamlı ve değişmez olduğu kabul edilmiştir. Bu yanlış görüş, kaçınılmaz bir biçimde bugünkü enerji bunalımına yol açmıştır. Gelişmiş ülkelerin, geçmişte ucuz olmasından dolayı, endüstrilerinde petrole aşırı bağımlılık söz konusudur. Petrol, aldatıcı ölçüde ucuz olduğu için yerine ikame edebilecek bir kaynak geliştirilmemiştir. Şimdiye kadar petrolün dağıtılması ve kullanımı, yalnızca topraktan çıkarma maliyetine bağlı kalmıştır. Petrolün tükenebileceği ve her an doğanın milyonlarca yılda yarattığı kaynakların tüketildiği önemsenmemiştir. Herhangi bir yıldaki, bir bölgenin petrol gereksinimi, planlanan ekonomik büyüme ve gelişmeye bağlı olmaktadır. Bundan sonra, petrol gereksinmesi, petrolün geçmişteki kullanımına ve varsayılan teknolojik gelişme hızına dayanan toplam enerji gereksinmesinin yüzdesi olarak hesaplanmaktadır. Üretim kapasitesi ve gereksinme arasındaki farkı, o bölgenin net petrol ithalatçısı ya da ihracatçısı olduğunu belirlemektedir. (Mesarovic ve Pestel, 1978:78)

Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın vazgeçilmez girdilerinden biri olan, top yekün kalkınmayı hızlandırıcı özelliği ile 1970'li yıllardan itibaren tüm dünya ülkelerinin gündeminde ağırlıklı olarak yer alan "enerji", özellikle kaynakları kıt, ülke talebini ithalatla karşılamak zorunda olan ülkeler için kritik bir öneme sahiptir. Ülkelerin milli hasılaları arttıkça, enerji tüketimleri de artmaktadır. Bu, enerjinin önemli üretim faktörleri arasında yer aldığını

göstermektedir. Genellikle ekonomik refah, beraberinde yükselen bir enerji tüketimi getirmektedir. Bugün, fert başına gelir düzeyleri yüksek olan ülkelerin, genellikle fert başına enerji tüketimleri de oldukça yüksek bulunmaktadır.(Aybar, 1990:15)

1970'lerden önce enerji ithalatının ucuz ve kolay olması nedeniyle özellikle sanayileşmiş ülkeler için enerji, bir sorun oluşturmamıştır. Ancak 1970'lerda ortaya çıkan petrole bağımlı enerji krizi, sanayileşmekte olan ve sanayileşmemiş ülkelerin ekonomilerinde önemli sorunlara yol açmıştır. Krizden, sanayileşmiş ülkeler de enerji ithalatı maliyeti nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak dünyada, enerji tüketiminde özellikle petrolün etkinliğini azaltacak araştırma – geliştirme çalışmaları, mevcut kaynakların daha verimli kullanımı ve alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır (TÜGİAD, 1996:3). Bahsedilen konular doğrultusunda petrol ihraç eden ülkelerin amaçları şunlardır. (Mesarovic ve Pestel, 1978:80)

1- En hızlı ekonomik büyümenin elde edilmesi; bu durum aynı zamanda yatırım sorunlarının çözülmesine bağlıdır.
2- Bölgenin dışında servet birikiminde kullanılabilecek hasılat fazlasının en yüksek düzeyde gerçekleştirilmesi,
3- Tüm petrol rezervlerinin ömrünün uzaması.

Petrol bunalımı devam ettiği sürece, petrol ithalatçısı ülkelerin birinci amacı, ekonomik büyümenin kesintiye uğramamasıdır. Petrol ithalatçısı ülkelerin diğer amaçları şunlardır (Mesarovic ve Pestel, 1978:81) :

1. Bölgesel petrol üretiminin artırılması,
2. Petrol yerine ikame edebilecek diğer enerji kaynaklarının geliştirilmesi,
3. Koruma yoluyla enerji talebinin artırılması,
4. Petrol ihracatçısı ülkelerin gereksindiği mal fiyatlarının (özellikle yatırım malları fiyatlarının) artırılması.

Gelişmekte olan ülkelerde enerjiye olan ihtiyacın gelişmiş ülkelere kıyasla daha güçlü olduğu, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide görülmektedir. Son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişme ile enerji kullanımı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için hesaplanan esneklik katsayısı özellikle gelişmekte olan ülkeler için 1'e yakın değerler taşımaktadır. Esneklik katsayısının 1 olması, ekonomide % 1'lik büyüme durumunda genel enerji talebinin de % 1 oranında artacağı anlamına gelmektedir. Elektrik enerjisi ile GSMH arasındaki ilişki, genel enerji ile GSMH arasındaki ilişkiden daha güçlüdür. Bu kapsamda, hesaplanan ekonomik gelişme elektrik tüketimi arasındaki esneklik katsayısı 1970 –

1990 dönemi için 1,05 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle, 1970 – 1990 yılları arasındaki dönemde GSMH'daki artıştan daha fazla bir elektrik talebine ihtiyaç duyulmuştur.(Kulalı, 1997:22)

Gelişmiş ülkelerde enerji tüketimi ile GSMH artışı arasında hesaplanan esneklik katsayısı genellikle 1'den düşüktür. Enerji kullanım yoğunluğu olarak da ifade edilen, her birim çıktı için kullanılan enerjinin, gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyasla daha yüksek gerçekleşmesinde, ekonomik kalkınma hızı ile birlikte ekonomideki etkinsizlik önemli rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşme oranları geliştikçe daha fazla enerji tüketecektir. Ancak, enerji kullanımında etkin teknolojik donanımın geliştirilememesi ve ayrıca bu ülkelerde hizmet sektörünün gelişmemesi, çıktı başına enerji kullanımını artırmaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyasla enerjinin etkin kullanılmamasının da etkisiyle, ilave enerji talebindeki artış görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki enerji talebindeki hızlı artışa rağmen kapasite artışının sağlanmaması sonucunda, enerji arzı kısıtlı kalacak ve dolayısıyla sanayi üretiminin aksaması, enerji fiyatlarının yükselmesi gibi ekonomik rekabet gücünü düşürücü sonuçlar ortaya çıkacaktır. Ülkelere göre değişmekle beraber, karşılanamayan her bir KWh'lık elektrik enerjisi 0,40–1,25 dolar arasında bir gelir kaybına neden olmaktadır. (Kulalı, 1997:23)

Türkiye ekonomisinde 2001 yılına kadar olan son 15 yıllık süreç içerisinde enerji sektöründeki üretim artışı kesilmemişken, 2001'de ilk kez enerji sektörü darboğaza girmiştir. 2001 yılının ilk üç aylık döneminde GSYIH'daki %1,9 oranında daralmaya karşın enerji sektöründe %3,2 oranında daralma olmuştur. GSMH'daki daralma ise %4,2 oranında gerçekleşmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından hazırlanan GSMH hesaplarına göre son 15 yılda enerji sektöründe daralma olmamıştır. Üstelik enerji sektöründeki büyüme oranı genellikle GSMH artışının da üzerinde gerçekleşmiştir. GSMH'nın daraldığı 1994–1999 yılları arasında bile enerji sektöründe üretim artışının devam ettiği görülmüştür. GSMH 1994'te %6,1 ve 1999'da %6,4 oranında daraldığında, enerji sektörü 1994'te %3,4 oranında, 1999'da %1,3 oranında büyümüştür. 2001 yılındaki ekonomik krizden enerji sektörü de etkilenmiştir. 2001 yılında ortaya çıkan tablonun benzeri 1980 yılında yaşanmış, sözü edilen yılda hem GSMH'da hem de enerji sektöründe daralma görülmüştür. Devlet İstatistik Enstitüsünün saptamalarına göre enerji sektörünün GSMH içindeki payı %3 dolayında bulunmaktadır. 2001 yılının ilk üç aylık döneminde enerji sektöründe ortaya çıkan küçülme sonraki aylarda da devam etmiştir. Üretim sektöründeki ağırlığı oldukça fazla olan kamuya ait işyerlerinden kaynaklanmıştır. Kamuya ait işyerlerindeki % 10'a varan üretim kaybına

karşılık özel sektör ait işyerlerinde üretim kaybı % 23'ü aşmaktadır.(Dünya Gazetesi Araştırma Servisi, 2001:5)

Türkiye'de 1995-2001 yılları arasındaki enerji üretiminin cari fiyatlarla ve sabit fiyatlarla değişimi ile enerji üretiminin GSMH içindeki payları ve yıllar itibariyle GSMH'daki artışlar Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Türkiye'de Enerji Üretiminin GSMH İçindeki Payları (1995-2001)

Enerji Sektörü ve GSMH						
	Enerji Üretimi (Trilyon TL)		GSMH'deki Pay %		Değişim %	
Yıllar	Cari	Sabit	Cari	Sabit	Enerji	GSMH
1995	192	2.9	2.4	2.9	9.6	8.0
1996	410	3.2	2.7	3.0	9.7	7.4
1997	737	3.4	2.5	2.9	5.0	8.3
1998	1279	3.5	2.4	3.0	5.3	3.9
1999	2251	3.6	2.9	3.2	1.3	- 6.4
2000	3717	3.8	3.0	3.2	6.5	6.1
2000 (*)	778	1.0	3.7	4.2	6.0	4.2
2001 (*)	1088	0.9	4.4	4.3	- 3.2	- 4.2

Kaynak : DİE, 2001 (*) Ocak – Mart.

Sürdürülebilir Kalkınma ve Enerji

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikalarında tartışılmakta olan temel bir olgudur. Sürdürülebilir kalkınma, bugünkü kuşakların yaşam kalitesini yükseltirken, gelecek kuşaklara da yaşam kalitesini yükseltme şansı verecek bir dünya bırakmak demektir. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın yanı sıra daha iyi bir yaşam kalitesi için de enerji vazgeçilmez bir unsurdur. Kaynak rezervleri ve yeterliliği açısından düşünüldüğünde, teknolojik gelişmeler ve mevcut üretim hızları dikkate alındığında petrolün kırk yıl, doğal gazın yetmiş yıl, kömürün de iki yüz yıl daha yetebileceği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, fiziksel olarak erişilebilirliği gerekçe gösterilerek enerji sektörünü fosil yakıtlardan vazgeçirmek mümkün değildir. Gelecekteki karbon emisyonları açısından bakıldığında ise, mevcut fosil kaynakların yakılması, 1860 yılından 1998 yılına kadar atmosfere verilmiş olan karbon emisyonlarının (283 milyar ton) beş katı kadar daha karbon emisyonuna yol açacaktır. Enerji temininde kaynak yeterliliğinden sonra diğer önemli bir konu da, söz konusu enerji alternatifinin sosyal ve ekonomik boyutu ile çevre etkisidir. Ekonomiye

etkisi olan bütün sektörlerin enerji hizmetlerine ihtiyacı vardır ve buna karşılık enerji temin sektörünün yönelişleri, sürdürülebilir kalkınma politikalarının anahtar parametrelerini oluşturmaktadır. Enerji üretiminin ve kullanımının sağlık ve çevresel etkileri sürdürülebilir kalkınma amaçlarına uygun tedbir ve yöntemler gerektirmektedir.(TAEK, 2000:17)

Enerjinin üretimi, işlenmesi, çevrimi, dağıtımı ve kullanımı çevresel etkilere neden olmaktadır. Bu etkilerin maliyetlerine "harici maliyetler" denilmektedir. 1992 yılında Avrupa Komisyonu tarafından sunulan "Sürdürülebilirliğe Doğru" isimli 5. Çevresel Eylem Planı üreticileri ve tüketicileri doğal kaynakların sağduyulu bir biçimde kullanımı konusunda duyarlı kılmak için tasarlanmış, piyasaya dayalı enstrümanların kullanımını, harici çevresel maliyetleri dahili maliyetler içerisine katarak kirlilik ve israftan kaçınmayı önermektedir. Ekonomik değerlendirmeler, yatırım ve tüketim kararları alınırken çevre etkilerinin de hesaba katılmalarına yardımcı olabilmektedir. Ekonomi, harici maliyetlere de ilgi göstermektedir, yoksa fiyat mekanizması bu maliyetler için düzeltilmezse, piyasanın görünmez eli optimum bir iş göremeyecektir. Fiyat içerisinde tam olarak yansıtılmayan kaynaklar aşırı şekilde kullanılacak ve bunun sonucunda kaynakların optimum kullanımı sağlanamayacaktır. (Riva ve Trebeschi, 2000:9)

Enerji konusu, ülkelerin gündeminde en üst sırada yer almakta, sürdürülebilir enerji, sürdürülebilir çevre ve ekonomi ile birlikte sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak belirlenmektedir. Sürdürülebilir enerji yaklaşımı, gereksinimimiz olan enerjinin en az finansmanla, en az çevresel ve sosyal maliyetle, sürekli olarak teminine olanak sağlayan politika, teknoloji ve uygulamaları kapsamaktadır. Enerji alanında sürdürülebilirlik üç ana ilkeye dayanmaktadır (TÜBİTAK, 1998:5):

1. Enerjinin etkin kullanımı ve enerji tasarrufu,
2. Enerji üretimi ve kullanımının çevrede meydana getirdiği olumsuz etkilerin ve kirlenmenin en aza indirilmesi için çevre dostu enerji stratejilerinin geliştirilmesi,
3. Yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının artırılması ve bu alandaki teknoloji yeteneğinin yükseltilmesi.

Türkiye Ekonomisinin Enerji Yoğunluğu ve Enerji Tasarruf Potansiyeli

Sürdürülebilir Enerji*;** Gayri Safi Milli Hasıla artışı, en ekonomik, kaliteli, güvenilir ve herkese yeterli enerji arzı ile sağlanırken, bu arzın insan sağlığı ve çevre üzerindeki etkilerinin minimize edilmesini kapsamaktadır. Diğer yanda ***Enerji Verimliliği; ısı, gaz, buhar, basınçlı hava, elektrik gibi çok değişik formlarda olabilen enerji kayıplarının ve atıkların değerlendirilmesi,

geri kazanılması veya yeni teknoloji kullanma yolu ile üretimi düşürmeden, sosyal refahı engellemeden enerji tüketiminin azaltılması olarak tanımlanmaktadır. ***Enerji yoğunluğu***, Gayri Safi Milli Hasıla başına tüketilen Birincil Enerji miktarını temsil eden ve tüm dünyada kullanılan bir göstergedir. Bu gösterge içinde, ekonomik çıktı, enerji verimliliğindeki artış ve azalma, yakıt ikamesindeki değişimler birlikte ifade edilmektedir. Enerji yoğunluğu, enerji verimliliğinin takip ve karşılaştırılmasında yaygın olarak kullanılan bir araçtır. Türkiye'nin enerji yoğunluğunun OECD'nin gelişmiş ülkeleri ile karşılaştırılan Tablo 2'de sunulmaktadır. Tablo incelendiğinde, Türkiye'nin enerji yoğunluğunun OECD ortalamasının üzerinde olduğu ve yakın geçmişte artış eğilimi gösterdiği, halen kişi başına enerji tüketiminin OECD ortalamasının beşte biri civarında olduğu görülmektedir.(Keskin,2000:190)

Tablo 2: Türkiye Ekonomisi Enerji Yoğunluğunun OECD Ülkeleri ile Karşılaştırılması

Ülkeler	Enerji Yoğunluğu* 1995-1996		Enerji Yoğunluğu Artışı 1990-1995 (%)	Kişi Başına Enerji Tüketimi TEP**1995	Kişi Başına Birincil Enerji Tüketimi Artışı (%) 1990-1995
Türkiye	0.35	0,35	0,2	1,01	1,01
Japonya	0.16	0,16	1,21	3,96	3,96
Almanya	0.19	0,19	-2,6	4,15	4,15
İngiltere	0.21	0,22	-0,3	3,79	3,79
Fransa	0.19	0,20	0,2	4,15	4,15
Kanada	0.38	0,38	0,61	7,88	7,88
ABD	0.34	0,34	-0,6	7,90	7,90
IEA*** Ort.	0.25	0,25	-0,2	4,95	4,95

Kaynak : OECD, 1997. *Toplam Birincil Enerji Tüketimi/Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (milyon TEP/1000 dolar) **TEP: Ton Petrol Eşdeğer ***IEA: Uluslar arası Enerji Ajansı

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 1992 ve 1995 yıllarında 1200 civarındaki sanayi tesisini kapsayan çalışma sonuçlarına göre; yıllık enerji tüketimi 500 ton eşdeğer petrol (TEP) ve üzerinde olan işyerlerinin toplam enerji tüketimi, toplam sanayi enerji tüketiminin %75'ini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, enerji tüketimi açısından %37 civarında paya sahip olan Metal Ana Sanayinde Demir Çelik Sektörü en büyük ağırlığa sahiptir. Bu sektörde enerjinin toplam maliyet içindeki payı %48'dir. Seramik sektörünün payı, tüm sanayi enerji tüketimi içinde %4,5 olurken, maliyet içinde enerjinin payı %32,5 civarındadır. Çimento sektöründeki enerji tüketimi, toplam sanayi tüketiminin %19,5'ini oluşturmakta, enerjinin toplam maliyet içindeki payı

ise %55 civarındadır. Bu çalışma doğrultusunda Türk sanayisinin, ***enerji yoğun sanayi*** olduğu söylenebilir. Türkiye'de sanayi sektöründe 4 milyon TEP enerji tasarruf potansiyelinin olduğu tahmin edilmektedir. Sanayi sektöründe enerji tasarruf potansiyeli Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3: Sanayi Sektöründe Enerji Tasarrufu Potansiyeli

Sanayii	Sanayideki Tüketim (**)	1 TEP Maliyeti (***)	Tüketimin Dolar Olarak Karşılığı	Muhtemel Tasarruf (****)	Tasarrufun Enerji Değeri	Tasarrufun Parasal Değeri
	%	(Dolar)	(Dolar)	(%)	TEP	(Dolar)
Demir-Çelik	34,9	216	1348167456	35	2184531	471858610
Demir Dışı Metaller	2,3	216	88847712	35	143966	31096699
Seramik	4,5	207	166589460	18	144860	29986103
Çimento	19,7	207	729291636	8	281852	58343331
Cam	1,7	207	62933796	20	60806	12586759
Kağıt-Selüloz	3,4	270	164175120	20	121611	32835024
Tekstil-Dokuma	5,9	361	380911316	25	263789	95227829
Kimya	19,61	231	810129104	22	771552	178228403
Orman Ürünleri	0,52	300	27899040	5	4650	1394952
Metal Eşya	0,3	422	22641144	10	5365	2264114
Gıda	5,8	172	178410784	20	207454	35682157
Diğer	1,37	300	73503240	10	24501	7350324
Toplam	100		4053499808	23,5	4214937	956854305

Kaynak: (*) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 1996, (**) DİE İmalat Sanayi Enerji İstatistiği Çalışması 1995, (***) EİE tarafından yapılan sektörel enerji tüketim analizleri 1993, (****) EİE çalışmalarına göre sanayi sektörlerinin potansiyel değerleri.

Üstün özellikler nedeniyle elektrik enerjisi tüketimi her ülkede her yıl artmaktadır. 1930 yılından beri sanayileşmiş ülkelerde elektrik enerjisi tüketiminin her 10 yılda 2 katına çıktığı görülmüştür. Buna "On Yıl Yasası" denilmektedir. Elektrik enerjisi de kömür, petrol ve doğal gaz gibi birincil enerji kaynaklarının çevrim işleminden sonra elde edilmektedir. 1990 yılında sanayinin 1000 Dolar katma değer yaratabilmesi için tükettiği elektrik enerjisi İngiltere'de 292 KWh, Almanya'da 310 KWh, İtalya'da 312 KWh,

İspanya'da 352 KWh, ABD'nde 541 KWh, Türkiye'de 905 KWh ve Kanada'da 1086 KWh'dir Buradan çıkan sonuç, Türkiye'deki sanayinin, gelişmiş ülkeler ortalamasının üç katı yani çok yoğun enerji tüketen bir yapıya sahip olduğudur. Sanayi enerji yoğunluğu yüksekliğinin diğer bir anlamı, sanayinin içinde katma değeri düşük, fakat tükettiği enerji büyük olan demir-çelik, alüminyum, çimento, kağıt gibi kesimlerin ağırlıkta olmasıdır.(Çetin, 2000:74)

Gelişmenin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu her geçen gün daha güçlü delillerle kanıtlayan enerji ve enerjinin verimli kullanımı hızlı bir küreselleşme sürecinde bulunan dünyada arz kaynağı ülkelerle talep merkezlerinin çeşitli taşıma yolları ve en önemlisi de boru hatları ile birbirine bağlanmasını zorunlu kılmıştır. Enerji haritaları incelendiğinde, ülkeleri bir ağ gibi kapsayan, sınırlarını ise çoktan aşmış olan enerji boru hatları sistemlerinden daha yaygın şekilde kendini belli eden, planlanan boru hattı sistemleri ile karşılaşılmaktadır. Burada en fazla göze çarpan bölgeler doğal gaz rezervlerinin yaklaşık % 40'ına, petrol rezervlerinin % 67'sine sahip olan Ortadoğu ve Orta Asya olduğu saptanmıştır. Rusya Federasyonu'nun dahil edilmesiyle bu oranlar doğal gazda % 73'ü geçmekte, petrol ise % 72'ye yaklaşmaktadır. Bu resmi tamamlayan en kritik ülke enerji üretim merkezleriyle ***talep yoğun*** Batı ülkeleri arasında doğal bir köprü konumunda olan Türkiye'dir. Günümüzde isimlerinden oldukça fazla bahsedilen Irak, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan vb. ülkelerdeki zengin doğal gaz ve petrol rezervlerinin dünya pazarlarına aktarılmasını sağlayacak büyük boru hattı projelerinde Türkiye her zaman önemli geçiş ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Tarih boyunca Asya ve Avrupa arasında stratejik bir köprü işlevi gören ve İpek Yolunun son bulduğu noktalardan biri durumundaki Türkiye, Ortadoğu petrollerinin bir bölümünün dünya pazarlarına ulaştırıldığı günümüzde bu kritik özelliğini sürdürmektedir.(Çelepçi, 2000:97)

ENERJİ TAŞIMA PROJELERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Önemli Enerji Taşıma Projeleri

Günümüzde enerjinin üretimi yanında enerjinin taşınarak sanayi merkezlerine ulaştırılması çok daha fazla önem taşımaktadır. "Stratejik Ulaşım Hatları" olarak nitelenen enerjinin geçiş yolları, zorunlu geçiş noktalarından, belli konaklama istasyonlarından ve coğrafi dar geçitlerden oluşmaktadır. Bunlardan sadece birinin düşman bir ülke tarafından denetlenmesi bile, karşı tarafın ekonomi ve dolayısıyla güvenliğini tehdit etmektedir. "Stratejik Ulaşım Hatları" üzerinde söz konusu olacak en küçük

bir istikrarsızlık, uluslararası piyasada şok etkisi yaratmakta, artan fiyatlarla sanayileşmiş ülke ekonomilerinin durmasına; işsizlik, pahalılık ve buna bağlı göç olgusunun yarattığı sorunlara kısaca ciddi bir ekonomik ve sosyal darboğaza neden olmaktadır. İç politikada yaşanan bu sıkıntıların kaçınılmaz bir biçimde ülkelerin dış politikalarına yansıması ise küresel boyutta savaşların çıkmasına yol açmaktadır.(Gökırmak, 1996:154)

Stratejik bir geçiş ülkesi olan Türkiye aynı zamanda enerji pazarı olmaya da aday bir ülkedir. Bu nedenle petrol ve doğal gaz ithalatlarında kaynak çeşitliliği, arz güvenliği ve arz sürekliliğinin sağlanabilmesi açısından geniş kapsamlı enerji taşıma projelerinin geliştirilmesi, Türkiye için çok büyük önem taşımaktadır. Ortadoğu ve Hazar Bölgesi'ni, Akdeniz'e Balkanlar'a ve Avrupa'ya bağlayan hemen hemen tüm kara ve deniz güzergahları bir şekilde Türkiye'den geçmektedir. Coğrafi konum, siyasi istikrar, yüksek tüketim düzeyi ve güvenlik, işletme garantisi vb. faktörler özellikle Ortadoğu, Orta Asya ve Güney Afrika'da üretilen doğal gazın depolanması, kullanımı ve Avrupa'ya ihracı açısından da Türkiye'yi en güvenli ve uygun çekim merkezlerinden biri haline getirmektedir. (Çelepçi, 2000:98) Türkiye, Hazar Denizi petrollerinin ve doğal gaz rezervlerinin uluslararası pazarlara açılmış olması sonucunda, üretim ve özellikle dağıtımından pay alma fırsatını yakalamıştır. (Gökırmak, 1996:165)

Türkiye'nin coğrafi konumu, doğanın zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarını, talebi hızla artan batı ülkelerine taşımaya son derece elverişlidir. Türkiye'nin öncelikli hedefi, bu potansiyelin değerlendirilerek Türkiye'yi 21. yüzyılın "***Avrasya Enerji Koridoru***" konumuna getirmektir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin petrol ve gaz ithalatında kaynak çeşitliliği, arz güvenliği ve arz sürekliliğinin sağlanabilmesi için de büyük enerji taşıma projelerinin geliştirilmesi üzerinde titizlikle durulmalıdır. Hazar Bölgesi petrol kaynaklarının, Batı pazarlarına Türkiye üzerinden ulaştırılması kapsamında en önemli proje olan Bakü–Tiflis–Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi'nin gerçekleştirilmesi için gerekli en önemli adım AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) zirvesinde atılmıştır. Türkiye, Baku–Tiflis–Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, hem Doğu – Batı Enerji Koridoru'nda stratejik bir rol üstlenerek bölge ülkelerinin iktisadi ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmayı, hem de Türk ekonomisine olumlu bir ivme kazandırmayı hedeflemektedir. Hazar geçişli Türkmenistan–Türkiye–Avrupa Doğal gaz Boru Hattı ve Mavi Akım Projesi üzerinde önemle durulan diğer önemli projelerdir.(Ersümer, 2000:5)

Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattı Projesi

Türkiye, bahsedildiği üzere hem konumu itibariyle hem de kendi ihtiyacı yönünden büyük bir enerji köprüsü olacak konumdadır. Hazar havzası petrol ve doğal gazının Bakü– Tiflis–Ceyhan Boru Hattı ve diğer ilave hatlarla Türkiye'nin ihtiyacının giderilmesi, Batı pazarlarına geçiş yolu ve enerji dağıtım merkezi konumuna gelinmesi, Türkiye için ekonomik ve siyasi açıdan faydalı olduğu gibi, bölgedeki stratejik önemin daha da artmasına sebep olacaktır. Türkiye için en uygun fayda sağlayacak konu, Orta Asya Petrollerine azami oranda sahip olabilmekken, Türkiye bu konuda çok geç kalmıştır. Hazar Bölgesi'nde, süper güçlerin ve bölge devletlerinin gitmesinden önce Türkiye'nin, konsorsiyumları kendisinin kurması veya büyük oranlarda iştirak etmesi potansiyeli varken, bu imkanlar iyi kullanılamamış ve petrol boru hattının nereden geçeceği gibi arka planda kalabilecek bir konu, bugün Türkiye için büyük önem taşıyan bir konu olmuştur. Bugün boru hatları konusundan daha öncelikli olarak, İstanbul Boğazı'nın bir petrol yolu haline getirilmesini önleyecek uluslararası tedbirlerin alınması gerekmektedir. Çünkü Rusya, Bakü–Süpsa ve Novorossisk petrol ve doğal gaz boru hatlarının bakım ve kapasite artırımını sağlamış, Çeçenistan Bölgesi'nin by-pas hattını da yaparak, güvenlik sorununu aşmıştır. Şimdi petrol Karadeniz'e akacak ve büyük kısmı boğazlardan geçecektir. Böylelikle de Bakü–Tiflis–Ceyhan Hattı, ekonomik açıdan fizibil olmaktan çıkacaktır.(Şahin, 2000:36)

Projenin Avantajları

Bakü–Tiflis–Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi, Rusya Federasyonu'nun ekonomik ve siyasi nüfuz alanında yer alan Türk Cumhuriyetleri'nin kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlayacak tarihi ve önemli bir fırsattır. Böylece Türkiye, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan ve Doğu–Batı taşıma koridoru olarak bilinen güvenlik koridorunu tamamlamakta, batının çok önem verdiği bir konu olan enerji arz güvenliği açısından sağlam bir temel atmış olmaktadır. Söz konusu proje, Türk boğazlarındaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerinin en aza indirilmesi açısından da çok önemli bir avantaj sağlayacaktır. Söz konusu proje diğer alternatiflere göre daha uzun bir kara güzergahına sahip olmasına karşın, alternatif projelerle karşılaştırıldığında çeşitli avantajlara sahiptir. Bunlar: (Çelepçi, 2000:98)

1.Bu hat ile Hazar Petrollerinin dünya enerji pazarlarına ulaştırılmasına yönelik, ihracat alternatiflerini çeşitlendirmek imkanı doğmaktadır.

2. Türkiye, şu andaki durumuyla bölge petrolü açısından önemli bir pazar konumundadır. Taşınacak petrolün bir bölümüyle Türkiye petrol talebinin belli bir oranda karşılanması planlanmaktadır.
3. Ceyhan Terminali dünya geneli ile karşılaştırıldığında oldukça iyi işletme koşulları bulunan ihraç tesislerine sahiptir. aynı zamanda büyük tankerlerle yükleme yapılabilen derin bir limandır.

Hazar Petrolleri'nin taşınması için, Hazar Denizi'nden Karadeniz, en kısa yoldur. Ancak her yıl 150-170 milyon ton petrolün boğazlardan geçmesi mümkün değildir. Oysa Türkiye, Ceyhan'dan herhangi bir tankerle herhangi bir bölgeye petrol çıkarabilme imkanına sahiptir. Bu kanaldan petrol, Avrupa-Amerika pazarlarına ekonomik olarak elverişli bir şekilde ulaştırılabilir.(Aleskerov, 2000:11)

Projenin Alternatif Projeler ile Maliyet Karşılaştırması

Bakü–Tiflis–Ceyhan Boru Hattı ile erken üretim petrolünün taşınmasında kullanılan Bakü–Süpsa ve Bakü–Novorossisk Boru Hatlarının maliyetlerinin karşılaştırılması Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 4: Boru Hatlarının Maliyetlerinin Karşılaştırılması

Geçiş Güzergahları (Petrol Boru Hatları)	*Toplam Uzunluk (km)*	*Yatırım Maliyeti (Dolar)*
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye (Bakü-Ceyhan)	2000	4.8 milyar
Azerbaycan-Gürcistan (Bakü–Supsa)	800	1.8 milyar
Azerbaycan-Rusya (Bakü-Novorosisk.)	1300	2 milyar

Kaynak : IEA, WEC, 1997.

Bakü – Ceyhan Boru Hattı diğer boru hatlarına nazaran daha uzun olup, toplam uzunluğu 2000 km'dir. Boru hattının 250 km'lik kısmı Azerbaycan'dan, 250 km'lik kısmı Gürcistan'dan, 1200 km'lik kısmı ise Türkiye'den geçecektir. Bu hattın toplam maliyeti 4,8 milyar dolar, ulaşım maliyeti ise 24 dolar/ton dur. Bakü–Ceyhan Boru Hattı'nın yatırım ve ulaşım maliyetlerinin oldukça yüksek olması, bu hattın hayata geçirilmesini

engelleyen etkenlerden birisidir. Ayrıca bahsedildiği üzere Türk Cumhuriyetleri'nin petrol ve doğal gaz boru hatları nedeniyle Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacaktır. Rusya ve bazı batılı ülkeler boru hattının Türkiye'den geçmesi halinde, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin daha da gelişmesinden endişe duymaktadır. Bu nedenle Bakü–Ceyhan Boru Hattı'nın önündeki engellerin ekonomik olduğu kadar siyasi olduğu da söylenebilir.(Çelik ve Kalaycı, 1999:119)

Bakü-Süpsa Hattı, Karadeniz'de Gürcistan'a ait bir liman olan Süpsa'dan başlamaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın, Bakü-Süpsa Boru Hattına göre daha pahalı olduğu söylenilmektedir. Fakat alternatif olarak gösterilen diğer hatlarla yapılacak taşıma, Türk Boğazları Bölgesi'ni kullanacağından alternatif olarak görülmesi dahi yanlıştır. Türkiye açısından bunun tehlikesi can, mal ve çevrenin bir felaketten korunmasıdır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın diğer hatlardan ekonomik olması, güvenliğe karşı bir seçenek olamaz.(Özkan, 1999:274)

Petrol boru hattı güzergahının Bakü–Süpsa şeklinde önerilmesi Türkiye'de kaygıyla karşılanmaktadır. Türkiye Bakü–Ceyhan Boru Hattı'ndan önemli bir gelir elde edecektir. Bu gelir aynı zamanda petrol harcamalarının da azalmasına katkıda bulunacak ve enerji kaynakları nakil yolları üzerindeki kontrolü sağlayacaktır. Böylece Asya ve Avrupa arasında yer alan Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik önemi bir kat daha artacaktır. Bakü–Novorossisk hattının kullanılması, başta ABD olmak üzere birçok Batılı devlet tarafından, arz güvenliği açısından endişe duyularak karşı çıkmaktadır.(Sarıahmetoğlu, 2000:70)

Rusya'dan ve İran'dan geçebilecek hatlar bir takım sorunlar getirebilecektir. Rus hattı, boğazın artan kalabalığından dolayı çevresel problemleri beraberinde getirecektir. İran'ın hattı ise, İran'ın dostu olmayan hükümet politikaları sonucu engeller getirebilecektir. Enerji arz güvenliği açısından İran hattına soğuk bakılmaktadır. İran'dan geçecek hattın yapım maliyeti diğerlerinden daha az olmasına karşın, İran transit geçiş ücreti daha pahalı olmaktadır. İran, İran'dan Türkiye'ye transit geçiş için, 1998'de Türkmenistan gazının bin metreküpünü 36 dolara satın almayı teklif etmiş ve Türkiye'de bu gazı, bin metreküpü 100 dolara satmayı önermişti. Bu sebeplerden dolayı Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın petrol için, Trans-Hazar Boru Hattı'nın ise gaz için kurulması istenmektedir. Sayılan politik sorunların yanında tercih edilebilecek bu iki projenin bir takım teknik sorunları da bulunmaktadır.(Clawson, 2000:74)

ABD'nin yeni Başkanı George Bush yönetiminin Beyaz Saray'a taşındıktan sonra yaptığı ilk işlerden biri, Hazar ve Orta Asya ülkelerinin liderlerine

birer mektup göndererek, Hazar Bölgesi petrol ve doğal gaz projelerine ABD desteğinin devam ettiğini belirtmek olmuştur. Bölgede ABD'nin izlediği enerji projeleri, yaşanan bazı gecikmelere rağmen ilerlemeye devam etmektedir. Ancak hala gerekli olan üst düzeydeki ABD desteği ve Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile yakın koordinasyonun gerçekleşmemesi halinde, Jeopolitik baskılar bu projeleri engelleyebilecektir. Bakü–Tiflis–Ceyhan Boru Hattı'nın 2/3'ünden fazlasını Azerbaycan petrolü dolduracaktır, bu da projenin kısa vadede ticari bir proje olmasını sağlamaktadır. Uzun vadede Kazakistan rezervlerindeki petrolün Bakü–Tiflis–Ceyhan Boru Hattı'na eklenmesi, projenin uzun vadeli ticari çekiciliğini artırabilecektir. Bu amaçla 2001 yılı Mart ayında Kazakistan, söz konusu projeye katılmak için bir niyet belgesi imzalamıştır.(Baran, 2001:13)

Türkmen Gazı Projesi

Türkiye'nin enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve arz güvenliğinin sağlanması anlamında Türkiye'nin 2000'li yıllarda gaz açığını karşılamak, alternatif kaynak olarak Türkmen doğal gazının Türkiye'de kullanımı ve Türkiye üzerinden de boru hattı ile Avrupa'ya taşınması amacıyla yapılması planlanan boru hattı projesinin gerçekleştirilmesi için, 29 Ekim 1998 tarihinde Türkmenistan ile Türkiye arasında anlaşma imzalanmıştır. Türkmenistan projesinin de Hazar Denizi geçişinden sonra (Bakü–Ceyhan-Tiflis Boru Hatlı) aynı güzergahı kullanarak, Azerbaycan ve Gürcistan'dan geçerek Türkiye topraklarında, Erzurum Horasan'da Doğu Anadolu Doğal Gaz İletim Hattı'na bağlanması öngörülmektedir. Türkmen gazı boru hattının, Bakü–Ceyhan Boru Hattı ile aynı koridorda inşa edilecek olmaları, geçiş güzergahı için kullanılacak irtifak haklarında (izinler), boru hattı inşaatı için gerekli malzeme taşıma yolları yapımında, elektrik ve su temininde, servis hizmetleri ve güvenlik hizmetlerinin sağlanmasında tasarruf sağlayacaktır. Buna ilave olarak telekomünikasyon sistemleri, bakım onarım ve personel hizmetleri açısından da maliyetlerin azalacağı düşünülmektedir. Söz konusu projelerin eşanlamlı ve aynı güzergahı paylaşacak şekilde gerçekleşmesi, yaklaşık olarak işletme giderlerini %18 oranında azaltacaktır, buna bağlı olarak finansman sağlamadaki imkanlar da kolaylaşacaktır. (Bıyıkoğlu, 1999:13)

Türkiye ile hızla büyüyen Avrupa doğal gaz açığının da kapatılmasında önemli bir rol üstlenen Türkmen gazının alımına yönelik proje ile Türkiye'ye taşınması planlanan 16 milyar m^3'lük gaz miktarı ise Avrupa talebinin dikkate alınması durumunda 30 milyar m^3'e kadar çıkmaktadır. İnşası düşünülen boru hattının Hazar Denizi'ni geçecek Azerbaycan, Gürcistan üzerinden Türkiye'ye buradan da Avrupa'ya ulaşması planlanmaktadır. (Çelepçi, 2000:101)

Projenin Önündeki Engeller

Türkmenistan geçişli Hazar Doğal Gaz Hattı Projesi, Türkmenistan'ın projeyi yapacak konsorsiyum ile pazarlığı dondurması nedeniyle askıdadır. ABD yönetimi, Türkmenistan gazının İran geçişli olarak piyasaya çıkmasını da arz güvenliği ve sürekliliği açısından desteklememektedir. Rusya'dan Türkiye'ye gaz getirecek Mavi Akım Projesi, planlandığı takvime göre işlemektedir. Boru hattının karadaki inşaatı Türkiye ve Rusya'da neredeyse bitmiştir. Mavi Akım'ın deniz geçiş kısmı, hattın fizibilitesi açısından en çok tartışılan noktadır. Mavi Akım Projesi 2002 yılında 8 milyar m^3 hacimle hazır olacaktır. Daha sonra ise ikinci, paralel bir hat döşenerek toplam kapasitenin 16 milyar m^3'e çıkarılması olasıdır. (Baran, 2001:15)

Rusya'nın öne sürdüğü pahalı, teknik, ekonomik ve siyasi riskler içeren Mavi Akım Projesi, ucuz ve kaliteli Türkmen doğal gazına tercih edildiği görülmektedir. Bu haliyle uygulanması ve uygulandığı zaman ekonomik çalışması zor olan bir projenin öne çıkartılması, hem Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattı Projesi'nin hem de Hazar geçişli Türkmen Gaz Hattı'nın geri plana bırakılmasına sebep olmaktadır. Türkmenistan Devlet Başkanı Türkmenbaşı, Türkiye'nin Türkmenistan'dan, daha ucuz olan doğal gazı olmak yerine, Mavi Akım'ı devreye sokarak ve birinci plana alarak, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki doğal gaz meselesini ikinci plana attığını, sonunda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin birer birer Rusya ile anlaşmalar yaptıklarını açıklamıştır. (Şahin, 2000:38)

Mavi Akım Projesi

15 Aralık 1997 de Rusya ile Türkiye arasında Rusya gaz şirketlerinin de bulunduğu 25 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada Gazprom Şirketi yıllık 500 Bcf'lik doğal gazdan fazlasını taşıyabilecek yeni bir gaz ithal boru hattının yapımını üstlendi. 2002 yılında hattın inşasının tamamlanarak teslim edilmesi muhtemel görünmektedir. Rusya'nın Güneyinden başlayacak olan ve Mavi Akım Projesi olarak isimlendirilen 758 mil uzunluğundaki bu hattın maliyeti 2,7 Milyar Dolar olarak hesaplanmıştır. Bu hat Karadeniz'in altından 247 Millik bir mesafe kat ederek Türkiye'de Samsun'a oradan da Ankara'ya uzanacaktır. Karışık bir mühendislik yapılanmasına sahip Mavi Akım Hattı tamamlandığında dünyanın en derin su altı gaz hattı olacaktır. Bu yüzden bazı uzmanlar bu hattın yapılmasının olanaksız olduğunu çünkü çok pahalı ve zor bir teknik içerdiğini bildirmektedirler. Mavi Akım Projesini üstlenen iki firma (Rusya'nın Gazprom ve İtalya'nın ENI SpA) Mart 2000 tarihinde projenin finansmanı

için 1,6 Milyar Dolar gerektiğini açıklamışlardır. Türkiye Parlamentosu Temmuz 2000 tarihinde projeye, yaptığı ek bir protokolle yatırımcılara vergi muafiyeti getirmiştir. Projenin Türkiye'deki kara yolu kısmı için 340 milyon Dolarlık bir maliyet beklenmektedir.(EIA, 2002)

Rusya ile imzalanan Mavi Akım Projesi, düşük maliyetli bir çok projenin askıya alınmasına ya da aksamasına sebep olmaktadır. Bu proje öncesinde 24 Mayıs 1999'da Botaş ve Türkmenistan arasında 2-2,4 Milyar Dolarlık bir maliyet içeren anlaşma imzalanmıştı. 1050 Millik gaz boru hattı Hazar Denizi'nden gelerek Azerbaycan'ı ve Georgia'yı aşacak (bu ülkeler transit geçiş ücreti alacak) ve Türkiye'ye gelecektir. Gaz kapasitesi her yıl için 565-1060 arasında olacak hattın 2002 ya da 2003 e taşımaya başlayacağı ve ek yapılan gaz ilavesiyle Avrupa pazarlarına ilerlemesi muhtemel hale gelecektir. Türkiye, Trans-Hazar Boru Hattı (TCP) ile Türkmenistan gazının taşınmasını, Azerbaycan'ın Şahdeniz gazına kıyasla daha ucuz olduğu için tercih etmiştir. Türkiye aynı bu projelerle aynı tarihlerde alternatif ve paralel birkaç projeyi de değerlendirmeye almıştı. Bu projeler Azerbaycan, İran, Mısır ve Rusya gibi ülkelerden gaz alımını kapsamaktadır. Türk Hükümeti gaz talebinin gelecekte büyüyeceğini bunun için de bu talebi karşılayacak çoklu boru hatlarının yapılması gerektiğini iddia etmektedir. Oysa uzmanlar gaz tüketiminin artacağına yönelik tahminlerin gerçekçi olmadığına inanmaktadır. Mavi Akım Projesi sayılan diğer projelerin askıya alınmasına sebep olmuştur. (EIA, 2002)

SONUÇ

Türkiye'deki sanayi, gelişmiş ülkeler ortalamasının üç katı yani çok yoğun enerji tüketen bir yapıya sahiptir. Bir birim üretim için kullanılan enerji miktarı olarak tanımlanan enerji yoğunluğu, Türkiye'de dünya ortalamasının %66, OECD ortalamasının %100 üzerindedir. Sanayi enerji yoğunluğu yüksekliğinin anlamı, sanayinin içinde katma değeri düşük, fakat tükettiği enerji büyük olan demir-çelik, alüminyum, çimento, kağıt gibi kesimlerin ağırlıkta olmasıdır. Türkiye'de kullanılan teknolojinin enerji yoğun teknolojidir. Batının yapmadığı enerji yoğun üretimler (ağır sanayi üretimleri), Türkiye'de yapılmaktadır. Enerji yoğunluğunun düşürülmesi için sanayi sektöründe enerji verimliliğinin artırılmasının yanı sıra, ağır sanayiden katma değeri yüksek hafif sanayi ürünleri üretimine (elektronik vb) geçilmelidir.

Türkiye ekonomisinin enerji yoğunluğu sebep gösterilerek yakın zamanda önemli enerji taşıma projeleri yetkililerce gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu projeler doğrultusunda özelikle doğal gaz alımlarında ihtiyaçtan fazla ve karşı tarafa alım garantisi verici sözleşmelere imza atılmıştır. Türkiye

ekonomisinin enerji ihtiyacı, ancak ekonomik büyümenin başka bir ifade ile üretimin arttığı dönemlerde söz konusudur. Oysa Türkiye'de ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında, bir önceki yıl 2965 Dolar olan kişi başına milli gelir 2125 Dolara düşmüştür. Dolayısı ile ekonomik küçülme diye nitelendirebileceğimiz bu dönemde enerji ihtiyacı da azalmıştır. Gerçekçi tüketim tahminlerine dayanmadan yapılan ve karşı tarafa alım garantisi veren enerji projeleri, Türkiye ekonomisine proje maliyetleri yanında alternatif maliyetler de yüklemektedir. Kriz sonrasında da, enerji fiyatlarının pahalı olmasından (alım garantili enerji projeleri gereği, enerji satın alınmasa dahi ödeme yapılması garantisi, enerjiyi pahalı hale getirmektedir) ve belirtildiği üzere Türkiye'deki sanayinin enerji yoğun bir yapıda olmasından dolayı, ekonominin tekrar hareketlenerek büyüme sürecine girmesi zorlaşmaktadır. Bu sefer de, büyümenin gerçekleştirilebilmesi için karar organları enerji fiyatlarını düşürerek, bedelini ise topluma yüklemektedir.

Krizleri öngörmeyen ve gerçekçi olmayan talep tahminlerine dayalı yapılan büyük yatırım gerektiren enerji taşıma projeleri, 2003 yılı sonu itibari ile dış borcu 138 milyar dolara iç borcu ise 180 katrilyon TL ye ulaşan Türkiye ekonomisine ağır yükler getirmektedir. Enerji talebinin düştüğü dönemde oluşan arz fazlasının enerji fiyatlarını düşürmesi beklenirken aksine enerji fiyatları bu dönemde, projelerin belli bir enerji miktarının satın alınmasını satıcıya garanti etmesinden dolayı pahalılaşmaktadır. Aynı zamanda bir projenin varlığı, diğer bir projeyi de engelleyebilmektedir. Böylelikle bir projenin hayata geçirilmesi, projenin kendi maliyetleri yanında, daha etkin diğer bir projenin askıya alınmasından dolayı da bir alternatif maliyet getirmektedir. Oysa Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için daha etkin ve daha öncelikli yatırımlar söz konusudur. Kıt olan sermayenin atıl projelere değil kaynakların etkinliğini sağlayıcı yatırımlara yönlendirilmesi gereklidir. Türkiye ekonomisinin ucuz enerji kullanmasını ve enerjiyi batı pazarlarına taşıyarak döviz kazanmasını sağlayıcı projeler, dünya ekonomisi içinde Türkiye'nin bölgesel kalkınmasını ve böylelikle milli gelirinin yükselmesini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

ALESKEROV V., "Bakü-Tiflis-Ceyhan'a Yeni Katılımlar", **PetroGass Dergisi**, Botaş Vakfı Yay., Aralık 2000.

AYBAR Emine, **Genel Enerji Planlaması Çalışmalarının İlk Sonuçları Raporu**, ETKB, Ankara, 1990.

BARAN Zeyno, "ABD'nin Hazar Enerji ve Türkiye Politikası : Devamlılık", **Enerji Dergisi**, Uzman Yay., İstanbul, Mart 2001.

BERBEROĞLU C. Necat, Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesinde Enerji Sorunu, **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi**, Eskişehir, 1986.

BIYIKOĞLU Nadir, "Türkiye Türkmen Gazının Esas Pazarı Olacak", **PetroGas Dergisi**, Botaş Vakfı Yay., Şubat 1999.

CLAWSON Patrick, (çev: Tuğrul Görgün), "Enerji Güvenliği, İran Körfezi ve Hazar Havzası", **Stratejik Analiz Dergisi**, Avrasya-Bir Vakfı Yay., Haziran 2000.

CONNEL Mc., **Economics**, Hill Pub. Comp., New York, 1990.

ÇELEPÇİ Fuat, "Petrol ve Doğal gaz Arzı, Hatlar, Stratejiler Konulu Panel Konuşması", **Türkiye 8. Enerji Kongresi Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Paneli**, Poyraz Ofset, Ankara, 11 Mayıs 2000.

ÇELİK Kenan – KALAYCI Cemalettin, "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü ", **Avrasya Etüdleri Dergisi,** S.16, Sonbahar – Kış 1999.

ÇETİN İlhami, **Sanayide Elektrik Enerjisi Nasıl Tasarruf Edilir**, İTO Yayınları, İstanbul, 2000.

Dünya Gazetesi Araştırma Servisi, "Enerji", **Dünya Ekonomi–Politika Dergisi Eki**, İstanbul, Ağustos 2001.

EIA-United States Energy Information Administration, **Turkey - August 2000**, www.eia.doe.gov, 2002.

ERSÜMER M. Cumhur, "Enerjideki Sorunları El Birliği ile Aşacağız", **Enerji Dergisi**, Eylül 2000.

GÖKIRMAK Mert, "Türkiye-Rusya ilişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir Değerlendirme", (Faruk SÖNMEZOĞLU'nun **Değişen Dünya ve Türkiye** adlı eserinden), Bağlam Yay., İstanbul, Mart 1996.

HAN Ergül-KAYA Ayşe,**Kalkınma Ekonomisi**,Etam Yay.,Eskişehir, 2002.

KESKİN Tülin, "Türkiye'de Enerji Verimliliği ve Tasarruf Potansiyeli", **Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Türkiye 8. Enerji Kongresi**, Poyraz Yay, Mayıs 2000.

KULALI İhsan, **Elektrik Sektöründe Özelleştirme ve Türkiye Uygulaması**, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yay., Ankara, Ağustos 1997.

MESAROVİC M. – PESTEL E. (Çev: Kemal TOSUN), **Dönüm Noktasındaki İnsanlık**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1978.

ÖNGÜN Korkut, **Enerji Sorunu**, Aylo Yay., Ankara, 1974.

ÖZKAN İ.Reşat, **Türkiye'nin Dış Politika Sorunları**, Ümit Yay., Ankara, Mayıs 1999.

RİVA Angelo – TREBESCHİ Carla (Çev: Doğan Aksoy), "Fosil Yakıtların Çevresel Değerleri", **MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni**, Ankara, 2000.

SARIAHMETOĞLU Nesrin, "Hazar Petrol Boru Hattı'nın Güzergahı ve Güvenliği Meselesine Bir Bakış", **Avrasya Etütleri Dergisi**, S.17, İlkbahar – Yaz 2000.

ŞAHİN Nevfel, "Enerji Bakanlığı İtibar yitirmiştir! Konulu Söyleşi", **Enerji Dergisi**, Ağustos 2000.

TAEK , **Sürdürülebilir Kalkınma ve Nükleer Enerji**, İz Yay.,Mayıs 2000.

TÜBİTAK, **Enerji Teknolojileri Politikası Çalışma Grubu Raporu – Yönetici Özeti – Alt Grup Önerileri Toplamı**, TÜBİTAK Vakfı Yay., Ankara, Mayıs 1998.

TÜGİAD, **2000'li yıllara Doğru Enerji Sorunu**, İstanbul, Mart 1996.
YÜCEL F. Behçet, "Enerji ve Teknolojik Gelişme", **Kaynak Elektrik Dergisi**, Golden Print Yay., İstanbul, Ekim 2000.

ANCIENT AND MODERN HYPOSTASES OF ELECTRA MYTH

Tatiana GOLBAN[*]

Abstract: The present study proposes to investigate the system of the thematic elements of Electra myth from the diachronic perspective of its beginnings, development and consolidation. Under the form of literary myth, that is being an independent literary system expressing its own fundamental situation, Electra myth develops and establishes itself as literary typology and dramatic tradition in ***Electra*** by Sophocles, ***Electra*** by Euripides, ***Mourning Becomes Electra*** by O'Neill and ***Electra*** by Giraudoux; under the form of literalised myth, that is being placed as literary system within the larger system of a different and ampler fundamental situation expressed by the myth of the Atreus family (as an ethno-religious myth rendered literary in dramatic texts), Electra myth reveals itself in ***Oresteia*** by Aeschylus, ***The Flies*** by Sartre and ***The Family Reunion*** by Eliot, all these texts, of both types, representing the actual object of our research.

Key-words: comparison, reception, influence, myth, archetype, character, action, theme, literary system, drama, tragedy, tragic, tragic quilt, text, intertextualism, psychology, psychoanalysis, subconscious, existentialism, chronotope.

Özet: Bu çalışma Electra mitinin içerdiği tematik elemanlar sisteminin başlangıç, gelişim ve sonuç açısından artsüremli bir bakış açısından incelenmesini önermektedir. Kendi temel durumunu ifade eden bağımsız bir edebi sistem olan edebi mit formatında Electra miti, kendisini edebi bir tipoloji ve dramatik bir gelenek olarak Sophocles'in ***Electra***, Euripides'in ***Electra,*** O'Neill'in ***Mourning Becomes Electra*** (Matem Elektra'ya Yakışır) ve Giraudoux'un ***Electra*** adlı eserlerinde geliştirir ve tesis eder. Edebileştirilmiş mit şeklinde, Atreus ailesi mitiyle (dramatik metinlerde edebi olarak sunulan dini-etnik bir mit) ifade edilen daha farklı ve daha geniş bir temel durum sistemi dahilindeki bir edebi sistem olarak, kendisini Aeschylus'un ***Oresteia***, Sartre'ın ***The Flies*** ve Eliot'un ***The Family Reunion*** adlı her iki türe ait ve bu araştırmanın asıl hedefini teşkil eden eserlerinde gösterir.

Anahtar kelimeler: karşılaştırma, algılama, etki, mit, arketip, karakter, hareket, tema, edebi sistem, tiyatro, trajedi, trajik, trajik suç, metin, metinlerarasılık, psikoloji, psikanaliz, bilinçaltı, varoluşçuluk, kronotip.

1. Introduction and Theoretical Preliminaries

The main aim of our study represents the scientific and value research, by applying adequate comparative investigation methodologies and a pre-established work program, of the system of artistic means and procedures developed and applied by ancient and modern dramatists to the literary representation of a character as part of the ancient myth and as literary archetype expressed in the Greek tragedy, as well its content aspects that have been subject

[*] Ögr. Grv., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

to literary reception and modification on the textual level in the 20th century. Such a purpose requires a detailed comparative approach within the framework of our research, the emphasis being placed on the ways in which particular myths of individual essence (Electra myth) and of fundamental situation for the general human condition (myth of the Atreus family) have suffered changes of thematic expression in order to become compatible with the artistic conceptions belonging to different writers (Aeschylus, Sophocles, Euripides, Sartre, O'Neill, Giraudoux, Eliot), periods (ancient and the 1st half of the 20th century) and cultural backgrounds (Greek, French, English and American).

The confirmation of this major desideratum in the context of a scientific research and value cognition regards the following concrete objectives:

- the research, diachronic and synchronic, of those thematic elements that marked the consolidation of Electra myth as literary tradition and literary system, following its development from within the rendered literary (literalised) myth of the Atreus family;

- the critical and theoretical evaluation of the literary system of Electra myth, showing its uniqueness by hermeneutically referring to the content elements of the literary work;

- the evaluation of tragedy writing tradition as a major aspect of the dramatic genre, and the approach to the modalities of artistic expression of Electra myth in ancient tragedy;

- the emphasis placed on literary reception and continuity, and on the importance of Electra myth as a major literary concern of the 20th century dramatic discourse;

The starting point of our research is the idea that the literary texts which form the nucleus of our analysis do not represent just a category that should be included in the general system of universal culture or that of the comparative literature with the purpose of arguing about its aesthetic integrity and validity, but, as another aspect of our topical interest and interpretative perspectives, the plays considered as literary hypostases of Electra myth constitute a type of literary discourse that must be studied as a system in itself, and that may attain the function to re-evaluate and even change the existing theories on literary

myths and literalised myths, in particular, and on the dramatic discourse, in general, suggesting new ones.

The literary texts that reify Electra myth – ***Oresteia*** by Aeschylus, ***Electra*** by Sophocles, ***Electra*** by Euripides, ***Mourning Becomes Electra*** by O'Neill, ***Electra*** by Giraudoux, ***The Flies*** by Sartre and ***The Family Reunion*** by Eliot – reveal the fact that Electra myth should be conceived as a myth of individual essence, as a literary system in itself, which, although showing definite synonymous affinities of thematic expression to the literalised myth of the Atreus family, represents a literary myth in itself.

Thus the theoretical and methodological foundation of our study focuses on those exigencies of the contemporary scientific research that find their applicability as interpretative premises and modalities (theoretical and critical) that would allow the exposition and argumentation of Electra myth as a literary myth in itself, having its own specific thematic and structural elements, along with the affirmation of its literary continuity through literary reception, influence, and intertextuality concerning its consolidation as a literary tradition. This matter, when investigated, prompts the consideration of the possibility on behalf of some writers to avoid the conventionalism of a literary model, and the continuation of a certain type of artistic pattern is confronted by the attempt at achieving the originality of creative imagination through the development of the writing style and substance representative of a particular creator of aesthetic values, whose work is unique and different in its essence from the others.

In this respect, our research represents more than just the critical review of different schools, principles and methods of research, or a compilation of different theoretical and methodological perspectives of analysis of the literary discourse. However, the theoretical and methodological basis of our research is connected to the most recent and accessible bibliography, or to the fully acknowledged and accepted nationally and worldwide contributions to literary analysis, and the essential reference points of our study constitute the theoretical contributions of J. Ceucă, O. Caufman-Blumenfeld, A. Ciorănescu, F. Claudon, K. Haddad-Wotling, Ch. Cusset, O. Drâmba, R. Girard, G. Liiceanu, R. Surdulescu, M. Eliade, A. Ubersfeld, D. Grigorescu, A. Marino, R. Munteanu şi D.-H. Pageaux.

Mention should be made of the fact that the simple taking over of the existing principles and methods of analysis in order to identify the best applicable

theoretical and critical premises for our study, together with an attempt at selecting ideas and opinions most compatible with the features of the chosen texts, is less important and even useless as compared to our consideration of the fact that the itinerary from theory (the existing theoretical principles of literary analysis) to practice (the direct approach to the chosen dramatic texts) should find its final point in the elaboration of some new theoretical arrangements and perspectives of research, whereas the achieved results and observations are systematized according to a pre-established plan of scientific research.

The theoretical preliminaries of our research focus on Electra myth in ancient genesis and modern reception, concerning the factors that have generated two distinct processes of the relationship between myth and literature regarding the status of Electra. These two processes represent, on one hand, Electra myth as a literary myth in itself, expressing in literature a fundamental situation for the human condition, where Electra becomes a literary *invention*, a literary *archetype* as universal symbol placed thematically and structurally in the framework of a particular *literary myth* of individual essence, and, on the other hand, Electra myth in relation to the ethno-religious myth of the Atreus family, in whose framework Electra myth finds actually its origin, is related to and actually belongs to according to the specificity of its thematic perspectives.

Starting from the premises that Electra myth is a combination of elements representative of both a literalised ethno-religious myth and a literary myth, mention should be made of the modalities of literary expression of the tragic in Electra myth, which would argue about the idea that the tragic represents the formative essence of the literary myth, and the expression of the mythic tragic could have not received any other relevance in matters of its aesthetic validity than under the literary form of tragedy as a textual type of dramatic genre. Electra myth expresses a transition from one mythology to another, from character to heroine, from one model situation for human community to another, in that the narrative of Electra's destiny represents a process of transition from the sacred to the profane and vice versa, from myth to literalised myth and literary myth, from profanation to a new mythicizing containing a new expression of the material and form.

The factor that differentiates Electra myth from the rest of the myths expressed in drama, and that has led to the separation between this myth and the more general myth of the Atreus family focused on Agamemnon, Clytemnestra, Orestes and less Electra, is the emphasis placed by the authors on the inner

existence of the human being, contrary to heroism and physical action. Moreover, due to the thematic representation of some criminal acts concerning the punishment of and revenge for some previous criminal acts, the writers concentrate their attention on those aspects of inner life that represent suffering, hatred, instinct, and the tragic quilt that is assumed by the protagonist and that determines brutal and violent human action, all of these being aspects of the representation of the tragic in literary form.

This is the major reason for the fact that the ancient tragedy had become a major source of inspiration for the 20th century drama, for Electra myth manifested itself mainly in two distinct periods of human evolution – Antiquity and the end of the modern period (1st half of the 20th century) – being practically absent as a literary manifestation in Renaissance, Neoclassicism, Romanticism and in the 19th century, whereas other types of myth belong to these periods, which is explained by the specificity of socio-cultural development and the system of values of each period.

The fact that Electra myth manifests as a literary experience in ancient period and in the 1st half of the 20th century is due to its unique thematic perspectives that correspond to a period marked by existential crisis, loss of values and equilibrium, the prevalence of brutality and cruelty in social and inter-human relations, individual alienation and frustration. All these aspects, representative for the end of the modern epoch in the 1st half of the 20th century, have found their literary expression in Electra myth as an independent literary system and as a system of literary elements framed in the larger tradition of the literalised myth of the Atreus family, suggesting, through the revival of the tragic and the permanence of the human suffering, an exemplary didactic and ethic modality to solve the existential crisis and to rectify and purify the human spirit.

The existential crisis, the individual alienation and suffering become in the 1st half of the 20th century the determinant elements for the revival of the tragic in the literary work, where tragedy as a textual type of the dramatic genre offers, through the evolutionary relationship between modern literature and ancient drama, perhaps the most convincing modality of expression of the tragic in human condition by reifying the continuity of certain fundamental aspects and situations of the myth, which is especially vivid in the dramatic works of O'Neill, Sartre, Giraudoux, etc.

2. Practical Argumentation: Electra Myth in Ancient Genesis and Modern Reception

In the first part of our study we have attempted at accepting a methodological pluralism of literary analysis, focused on different aspects and elements that constitute the thematic components of Electra myth as system and literary typology, in order to establish the theoretical and critical preliminaries most compatible to the essence of our research and which belong to the domains of comparative literature, comparative drama (on the level of dramatic text), mytho-criticism, intertextualism, as well as to literary history and the history of philosophic ideas, and which are applied as the theoretical substratum for the practical part of our study, which includes the direct approach to the ancient and modern literary texts that express Electra myth.

Our research represents now a retrospective investigation focused on the ways in which the tragic poets of the Greek Antiquity have contributed to the literalising of the myth of the Atreus family and the consolidation of the literary myth of Electra. Firstly, mention should be made of Aeschylus' contribution to the affirmation of the myth of the Atreus family as a literary fact. Aeschylus' merit is that of introducing the character of Electra in drama, that is in the context of the literary creation as a modality of literalising the ethno-religious myth of the Atreus family, although Electra appears in his trilogy as a frugal and passive character, as if lost in the imposing heroic abeyance of the play ***Oresteia***, which resembles that of the epic poems ***Iliad*** and ***Odyssey***.

Due to his subtlety, depth and remarkable erudition, Aeschylus marked a new evolutionary step in culture and art, which reveals the transitional context from epic to dramatic work, from the hero of epic poetry to the tragic hero, or, in more general terms, the transition from mythic hero to epic hero and then to tragic hero, which represent three distinct aspects, diachronically viewed, of the representation in literature of the hero of ancient myth. Firstly Aeschylus, followed by other tragic poets of the Greek Antiquity, focuses on Agamemnon's life and presents extensively the continuation of the destiny of the doomed family of Atreus as mentioned in Homer's work.

By a creative impulse, Aeschylus assumes and develops this moment in his trilogy ***Oresteia***, whose title suggests an epic, but it represents a literary work belonging to a totally different genre – a tragedy belonging to the dramatic genre – in which the heroism, fantastic and adventurous are supplied by the personal

experience and the analysis of the dramatic consequences of the relationship among human existence, divinity and fate, where Electra, although included as a distinct character, is not a constant presence, Orestes being the carrier of the action in his role of the avenger on masculine line of the crimes of his predecessors.

Sophocles' contribution is even more important, given the affirmation of Electra myth as a literary fact, where Sophocles opens the perspective of placing Electra in the centre of creative attention, and of representing this character as the central and dynamic element of the tragedy, which, due to its volcanic spirit, becomes the active consciousness and the animator of the action, and marks the beginnings of evolution of Electra myth as literary tradition and typology.

Sophocles' play ***Electra*** is an almost human tragedy, in which the character of protagonists and their points of view on existence decide their action, success or failure. Electra is characterised by excessive hatred towards Clytemnestra and by an ardent wish to avenge her father's death, which, the author suggests, result firstly from a deep sense of duty and justice as important components of an individual human personality and not as typological features required by the creation of a tragic character marked by the force of destiny and subject to the consequences of the hybris. Moreover, the series of the existential aspects that become dimensions of Electra's tragic destiny – (1) loss of the parent, (2) father's death without being avenged (3) personal non-accomplishment due to loneliness, lack of husband and children, (4) her life passing under the sign of suffering, (5) the inferior condition of a slave in her own house, (6) loss of the relationship with mother, (7) the pressure on her being by her mother's hatred for having saved her brother, (8) unjust and despotic political administration of the state, (9) the disorder brought over the equilibrium of the universe and the loss of moral and spiritual values, (10) doubts concerning Orestes' return – do not just justify the hybris, but suggest actually its *necessity*.

Concerning Euripides, one my notice the anti-sacral aspects of the myth and his psychologising dramatic discourse in that Euripides manages the complete affirmation of Electra myth as literary tradition and typology, showing a remarkable spirit of observation in the treatment of the human existence in the context of its daily aspects, and achieving a regeneration of the mythic subject through its expression with surprising artistic freedom concerning the chronotope of action and the characters, although Euripides also reveals in his

tragedies a conventional treatment of the myth, without fully abandoning the sphere of the sacred and the symbolical representation of the myth.

One may notice Euripides attempts at including common characters and experiences of life in the sacred and ideal context of the mythological characters and events, in order to achieve the density of idea and emotion, where the density comprises: (1) a complex range of intense emotions, among which excessive passion manifested in contradictory ways (love – hatred, happiness – suffering, pride – jealousy), and representing the motive of action; (2) the psychological complexity and the obscurity of the subconscious manifested through illogic action, Electra's cruelty, Orestes' obsession; (3) calm and common feelings, such as love between brothers, respect towards those morally strong, which glorify the true human heroism of a man fighting his own pre-conceived ideas.

These aspects are noticeable in ***Electra***, in that the play is a complex literary work in which the above-mentioned elements co-exist in the authorial treatment of the heroine's personality, fallen and at the same time morally superior. The mythic perspectives in Euripides' work are thus diminished, as well as the tragic subject, which leads to the diminished sacred element in his drama through the combined expression of the different aspects of existence (especially the incomprehensible factors and principles that govern human existence that is eternally instable and subject to continuous change) as literary themes and motives. These aspects would be later found as major elements of the modern dramatic discourse, in particular, concerning Electra myth, in Giraudoux, O'Neill and Sartre, who, in the first half of the 20th century, regarded Euripides as their major source of inspiration, in the detriment of the literary continuity of Aeschylus and Sophocles.

O'Neill, Sartre, Giraudoux and other representatives of the 20th century drama found in ancient Greek theatre a major source of inspiration and an artistic modality of expression, within the already established thematic perspectives, of the issues concerning modern human condition. Mention should be made, firstly, of the psychoanalytic dimension of Electra myth in Eugene O'Neill's version, revealing modalities of literary reception and achievement of the creative originality concerning Electra myth as expressed in the famous trilogy ***Mourning Becomes Electra***.

This play is the only one in which O'Neill focuses on a single myth, which leads to the combined expression of traditional aspects of the tragedy in both form and content, having at its basis the thematic and character representation perspectives influenced by the tradition of the literalised myth of the Atreus family and the literary Electra myth as conceived and developed by Aeschylus, Sophocles and Euripides in ancient tragedy. Eugene O'Neill's formal conception reveals structural similarities to Aeschylus' trilogy, whereas the content appears to follow and amplify the psychological states of the character prior to and after the avenging crime as conceived by Euripides. Like Aeschylus' tragedy, O'Neill's work is a trilogy that follows the thematic line of the ancient myth of a cursed family transposed, concerning the chronotope of action, in the 19th century United States during the civil war.

The doomed family of Atreus becomes the Mannon family, whose history has its roots in the past in which a certain Abe commits the crime that disturbs the laws of nature and begins the series of crimes that will mark continuously the tragic destiny of the family, framed in a cyclical process of crime and revenge, hereditary curse and tragic quilt, which are inherited according to a modern approximation of the destiny that is expressed through the psychological analysis (of the interaction between conscious and subconscious), in relation to the puritan background, of the last descendents of the family: Lavinia (Electra) and Orin (Orestes). In the context of literary experimentation of the 1st half of the 20th century, in O'Neill' version of Electra myth, there are two levels of the system of thematic and character representation elements: first, the dominant one, represents the individualization of the personality and the characters' action through the literary materialization of the psychoanalytic principles; second, less important, represents the concern with the social background in relation to history and the puritan mentality.

Jean-Paul Sartre follows the literary continuity of the representation of Electra's destiny and expresses the involvement of myth as a means of expression of the existentialist principles, where ***The Flies*** appears to have at its basis Sophocles' version, from whom Sartre borrows the emphasis placed of the tragic condition of Electra, her pathetic fate, her condition of a slave in her own house, the excessive suffering prior to the act of revenge, hatred towards Clytemnestra and Aegisthus, the violent conversation with her mother, expectation of Orestes' arrival as an avenger, recognition scene, Electra's role as participant at the act of revenge. From Aeschylus Sartre borrows the idea of punishment by the Furies of those who have perpetrated the hybris, and from Euripides he assumes the

attempt at psychological analysis and Electra's status after the act of revenge, which is expressed through remorse and deep suffering.

Concerning the originality of Sartre's version, on the thematic level of the text, besides a number of changes in the status of Electra and Orestes as dramatic characters, an ironic Jupiter, as the expression of the divine will, and the bad-smelling flies as personification of the Furies that dominate as a plaque the citadel and its inhabitants, mention should be made of an individual (Orestes) who chooses, exerting his freedom of choice and creating his own existential I, and acting against the divine will or any other factors that may suppress his freedom of choice and action. This aspect forms in ***The Flies*** a relationship that represents the essential stimulus for the revitalisation of tragedy by Sartre and constitutes the source of dramatic expression of the existentialist philosophy by the French philosopher and writer.

Electra myth offers thus, in the literary context of the 20th century, not just the opportunity for various creative expressions, but also the opportunity for the materialization in the dramatic text of an original philosophy concerning the condition of the human being at the end of the modern period, where Orestes and Electra represent the possibility of successful application, and, respectively, the failure of applying in practice the philosophic existentialist conceptions and ideas:

Orestes	Wish (to be identified with Argos and save the citadel)	Free choice concerning the action of murder	The actual perpetration of action	Assuming the responsibility and the consequences	Successful becoming a human being
	→	→	→	→	
Electra	Wish to avenge (rebelliousness)	Free choice concerning the action of murder	Co-participant at the actual perpetration of action	Rejection of the responsibility and the consequences	Failure of becoming a human being

Concerning other modern versions of Electra myth one should focus on certain important authors of the 1st half of the 20th century who framed their work in relation to the literary reception of the ancient myth as subject to the process of

being literary rendered and of dramatic innovation, among whom the French dramatist Jean Giraudoux.

Giraudoux' s play ***Electra*** follows the main elements of thematic consolidation of Electra myth in ancient drama (Clytemnestra and Aegisthus run the city of Argos after Agamemnon's death, Orestes disappeared in childhood, Electra detests her mother and waits for the arrival of her brother, the socio-ethical and the personal dimensions represent the reference points for the action of revenge by Orestes and Electra, etc.), rendered in the dramatic genre under the form of a tragedy thematically focused on a cursed family having general human repercussions, especially revealing the literary continuity of Aeschylus' version. Yet Electra eventually marrying a common man and the consolidation of action into a rational system of analysis of the human passion and violence bring Giraudoux closer to Euripides' version of the literary Electra myth, whereas distinct thematic elements of Giraudoux's play remind of Sophocles' version, among which Electra's expectation, her hatred towards her mother and Aegisthus, recognition scene, Clytemnestra's and Aegisthus' quilt being proved, the psychologically taken decision to commit the avenging crime.

Giraudoux expresses, as O'Neill and Sartre do, two distinct thematic concerns, two contrary points of view, two important aspects of organization of the dramatic discourse on the textual level, which are focused on the relationship between the individual and the society and social requirements, where Electra, searching for truth, in Giraudoux's version, learns about her mother's quilt and confronts Aegisthus in relation to the fact that (1) the duty of honour to avenge the crime, the importance of re-establishing the justice and the necessity to punish an older crime prevails over (2) the duty of honour to save the city, the importance and the necessity for Argos to have stability and unity in front of the enemy's invasion. This confrontation becomes a dilemma, an ambivalent argument, producing different opinions and questions that the reader of the dramatic work will answer according to his/her own point of view.

The beginnings and evolution of the thematic perspectives of Electra myth are to be found in ancient drama, and its origins are related to a large range of thematic elements, typological principles and literary categories that appeared in Antiquity and that would be later detected as aspects of primary importance of Electra myth expressed in the modern drama. The literary system of Electra myth reveals its vicinity to both the literalised ethno-religious myths of Antiquity and the literary myths born in different periods, that is Electra myth

refers to both types of myth representation in the literary context of the creative imagination.

Electra myth has its origin in the first type of myth, but establishes itself as literary tradition in the form of a literary myth due to Sophocles, Euripides, Sartre, O'Neill and others who have assumed and followed an established essential scheme from the ethno-religious and then literary rendered myth of the Atreus family, whereas the creative reception of these authors marked the modification of the basic scheme of the myth of the Atreus family and the creation of an original symbolic situation as a literary and mythic tradition – that is what we consider as Electra myth – along with the complexity of perspectives dealing with theme, motive, character representation, strategies of structural organization of the dramatic discourse, all representative of the creative personality of each writer.

Bibliography

BARRANGER, M. S., **Theatre. A Way of Seeing**, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 1991;

BARRETT, W., **Irrational Man. A Study in Existential Philosophy**, Anchor Books, New York, 1962;

BOURDIEU P., **Regulile artei**, Bucureşti, Univers, 1998;

CAUFMAN-BLUMENFELD O., **Teatrul european – teatrul american: influenţe**, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 1998;

CIORĂNESCU A., **Principii de literatură comparată**, Bucureşti, Cartea Românească, 1997;

DRIMBA O., **Istoria teatrului universal**, Bucureşti, Saeculum I. O., 2000;

FRYE N., **Anatomy of Criticism**, Princeton, Princeton University Press, 1957;

GOULD E., **Mythical Intentions in Modern Literature**, Princeton, Princeton University Press, 1981;

HIGHET G., **The Classical Tradition. Greek and Roman Influences on Western Literature**, Oxford, Oxford University Press, 1976;

JUMP J. J. (ed.), **The Critical Idiom. Tragedy**, New York, 1970;

ROSS S. D. (ed.), **Art and Its Significance. An Anthology of Aesthetic Theory**, New York, State University of New York Press, 1987;

UBERSFELD A., **Termenii cheie ai analizei teatrului**, Iaşi, Institutul European, 1999.

TÜRKİYE'DE 2002-2005 YILLARI ARASINDA UYGULANAN DEZENFLASYON PROGRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Zeynep ERDİNÇ*

Özet: Türkiye, IMF ve Dünya Bankası destekli dezenflasyon programını uygulamaya koyarak, kaynak dağıtım mekanizmasında yeniden yapılanma yoluyla sürdürülebilir bir ekonomik istikrar arayışına girmiştir. Bu programın temel amacı, kamu açıklarını yapısal bir şekilde azaltarak borç dinamiklerini sürdürülebilir kılmayı ve enflasyonu kalıcı olarak düşürerek orta ve uzun vade de Türkiye'nin sürdürülebilir ve yüksek büyüme ortamına geçebilmesini sağlamaktır. Dezenflasyon programında; Sıkı para politikası ve bu politikanın uzantısı olan kur çapası politikası, Faiz öncesi fazlada somutlaşan sıkı maliye politikası altında faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirilmenin hızlandırılması, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası yer almaktadır.

Anahtar sözcükler: Dezenflasyon, IMF Programı, Kur Çapası, Faiz Dışı Fazla,Yapısal Reformlar.

ASSESSMENT OF THE DISINFLATION PROGRAM IMPLEMENTED IN TURKEY DURING 2002-2005

Abstract: Turkey, by implementing disinflation program supported by the IMF and the World Bank, tried to achieve sustainable economic stabilization as a result of restructuring factor distribution mechanism. The aim of the program is to make the dynamics of public debts sustainable by reducing public debts on a structural base and enable Turkey to achieve higher growth rate by making the reduction in inflation permanent. Disinflation program is constituted by; tight monetary policy and in turn anchor exchange rate policy, increasing the public sector primary surplus, realization of structural reform and accelerating privatization program, government revenue policies in accordance with targeted inflation.

Key words: Disinflation, IMF Program, Exchange Rate Anchor, Public Sector Primary Surplus, Structural Reforms.

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi yaklaşık 20 yıldır, yüksek ve kalıcı bir enflasyonla yüz yüze kalmıştır. Bu süreç boyunca, enflasyonu düşürme iddiası ile pek çok program uygulanmış, ancak dönemsel başarılar dışında, kalıcı bir yapı sağlanamamıştır.

Uluslararası para sistemi ile ilgili gelişme ve sorunlar konusunda üyeler arasında dayanışma sağlayan, çok yanlı bir uluslararası ödeme sistemini geliştiren, üye ülkelerin kısa dönemli kredi gereksinimlerini sağlayan ve üye

* Yrd.Doc.Dr. Anadolu Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü

ülkelerin dış ödemeler bilançosunda ortaya çıkan dengesizliklerin giderilmesine yardımcı olan IMF (Uluslararası Para Fonu) ile Türkiye 1 Ocak 1961 yılından günümüze kadar gecen sürede 18 kez Stand-by düzenlemesi gerçekleştirmiştir. En son 2002 yılı başında imzalanan üç yıl vadeli Stand-by düzenlemesinin 2004 yılının sonunda sona ermesi planlanmasına karşın, Hükümetin talebi üzerine Uluslararası Para Fonu, Şubat 2005 tarihine uzatmıştır.

Uluslararası Para Fonu, şubat 2005'e uzatılan Stand-by sonrasında, IMF-Türkiye ilişkileri ile ilgili olarak, Hükümetin kararının önemli olduğunu vurgulayarak Türkiye'nin üç seçeneğinin olduğunu bunların; "Program Sonrası İzleme", "Tedbir Nitelikli Stand-by" ve yeni Stand-by olabileceğini açıklamıştır. Anlaşmanın süresinin üç yıl olarak planlandığı ve yeni programın, Türkiye'nin Avrupa Birliğine vereceği katılım öncesi programı olacağı belirtilmiştir.

IMF ve Dünya Bankası destekli kur temelli dezenflasyon programını uygulamaya koyan Türkiye'nin amacı, kaynak dağıtım mekanizmasında yeniden yapılanma yoluyla sürdürülebilir bir istikrar arayışına girerek, kamu açıklarını yapısal bir şekilde azaltıp borç dinamiklerini sürdürülebilir kılıp ve enflasyonu kalıcı olarak düşürüp orta ve uzun vade de Türkiye'nin sürdürülebilir ve yüksek büyüme ortamına geçebilmesini sağlamaktır.

DEZENFLASYON PROĞRAMININ TEMELLERİ

Dünyada 42 ülke üzerinde yapılan araştırma, enflasyon oranının düşük olduğu ülkelerde ekonomik büyüme hızının yüksek, yüksek enflasyon (%10-%200 arası) ve hiper enflasyon (%200'ün üzeri) yaşayan ülkeler de ekonomik büyüme oranının düşük olduğunu göstermektedir.

Enflasyonla mücadele sürecinde bir yöntem olan dezenflasyon, somut zaman ve mekanda gerçekleşen bir olgudur. Dezenflasyon süreci içinde fiilen uygulanan yöntemler ülkenin ve dönemin yapısal ve konjonktürel özelliklerine göre farklı şekiller alabilmektedir.

Dezenflasyon, enflasyon beklenti ve belirtilerinin önlenmesi yoluyla ekonomik istikrarın korunmasıdır. (http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/dezenflasyon) Diğer bir değişle sert olmayan deflasyonist önlemlerle enflasyonun sınırlandırılmaya, düşürülmeye çalışılmasıdır. (Gordon, 1987)

Uluslararası Para Fonu, enflasyonu düşürmenin maliyetinin azaltılabilmesinin bazı faktörlere bağlı olduğunu belirlemiştir. Bu faktörler;

Uygulanacak politikanın kamuoyuna önceden açıklanması, politikanın ısrarlı bir şekilde uygulanması, politikanın saygınlığının yüksek olması, enflasyon beklentisinin cari enflasyonu önemli ölçüde etkiliyor olması, fiyatlar ve ücretlerin talep şartlarına karşı duyarlılığının yüksek olmasıdır. (Yıldırım,2003)

Uluslararası Para Fonu ile Türkiye 1 Ocak 1961 yılında 12 aylık bir süreyi kapsayan dönemde 37,5 milyon dolarlık Stand-by anlaşması ile başlamış ve günümüze kadar 18 kez bu anlaşmayı tekrar etmiştir. (Parasız, 2004)

TÜRKİYE'NİN STAND-BY DÜZENLEMELERİ

KABUL TARİHİ	SÜRESİ AY	MİLYON $
01.Ocak.1961	12	37,5
30.Mart.1962	9	31,0
15.Şubat.1963	11	21,5
15.Şubat.1964	11	21,5
01.Şubat.1965	12	21,5
01.Şubat.1966	12	21,5
15.Şubat.1967	11	27,0
01.Nisan.1968	9	27,0
01.Temmuz.1969	12	27,0
17.Ağustos.1970	12	90,0
24.Ağustos.1978	24	300,0
19 Temmuz 1979	12	250,0
18.Haziran.1980	36	1 250,0
24.Haziran.1983	12	225,0
04.Nisan.1983	12	225,0
08.Temmuz.1994	14	610,0
22.Aralık.1999	36	15 038,4
04.Şubat.2002	24	12 821,2

Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası destekli 1999 yılında hazırlanıp 2000 yılında uygulanmasına geçilen üç yıllık kur temelli dezenflasyon programının içerisinde; Sıkı para politikası ve bu politikanın uzantısı olan "kur çapası politikası", Faiz öncesi fazlada somutlaşan "sıkı maliye politikası" altında faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların (tarım destek reformu, kamu bankalarının yeniden yapılanması) gerçekleştirilmesi ve özelleştirilmenin hızlandırılması, Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası yer almaktadır. (www.ibun.edu.tr/akat)

Bu modellerin yanı sıra iki önemli koşul daha vardır.Bunlardan birincisi siyasi iktidarın bunu yapacak irade ve siyasi gücünün olması, ikincisi de

kamuoyunun ve piyasaların, merkez bankasına, siyasi iktidara inanması ve güvenmesidir.

2001 yılı Şubat ayında dalgalı kur rejimine geçildikten sonra TL'de yaşanan değer kaybı dezenflasyon sürecinde bir yıl boyunca elde edilen olumlu gelişmelerin yitirilmesine overshooting etkisine (Hedefi aşma) yol açmıştır. "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı altında uygulamaya konulan, yapısal reformlarla sıkı para ve maliye politikalarıyla desteklenen enflasyona karşı daha etkin bir mücadeleye girişilmiştir.

15 Mayıs 2001 tarihinde IMF tarafından onaylanan bu yeni program iki özellik taşımaktadır; birincisi yeni bir ekonomi yönetim grubu tarafından hazırlanmış olması, ikincisi de güçlendirilmiş bir program olması. Bu programın içeriğine uygun olarak uygulanması durumunda makro ekonomik istikrarı restore edeceği, Türkiye'nin problemlerinin yapısal nedenlerini çözeceği ve büyüme sürecinin tekrar gerçekleşmesini sağlayacağı özellikle belirtilmiştir. Ayrıca program ekonomi yönetimine güvenin yeniden tesisi, krizlerin ortaya çıkarttığı ortamı değiştirmek için faiz dışı fazlanın arttırılması, bankacılık sektöründe reformların hızlandırılması ve oldukça geniş bir listeyi içeren yapısal reformların (özellikle yasalar) gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Programın bu haliyle; önemli ek dışsal kaynak sağlanacağı, bu yolla faiz oranlarının düşürüleceği, daha güçlü bir kamu finansmanının söz konusu olacağı ve ekonomik faaliyetin canlanacağı düşünülmüştür. Bankacılık reformlarının odak noktası ise son krizlerde bu alandaki en önemli yapısal zayıflıkların bu sektörden kaynaklanmasıydı. Kamu bankalarının, TMSF bankalarının ve diğer bankaların finansal ve ekonomik dengesizliklere neden olmayacak şekilde yapılandırılmaları, programın önemle üzerinde durduğu bir konu. Diğer önemli bir konu ise bazı kilit firmaların özelleştirilmesi, önemli ulusal piyasalarda (telekomünikasyon, elektrik, doğalgaz, tütün ve şeker gibi) reformların yapılmasıydı. IMF yeni ekonomik programa ciddi bir destek sağlayarak, bu programın istisnai bir finansmanla desteklendiğini ifade ederken, programın başarısının ekonomi yönetimi tarafından belirlenen şekilde uygulanması ve özel sektör tarafından sürekli desteklenmesine bağlı olduğuna da dikkat çekti. (Türkiye'nin Gülcü Ekonomiye Geçiş Programı 2001, Hazine Müsteşarlığı)

2001 yılının Eylül ayında yaşanan uluslararası siyasi konjonktürün sonuçlarının yansıması ile 2002-2004 Stand-by'ına geçilmiş ve ocak 2000 tarihinde başlayan IMF'nin üç yıllık Stand-by anlaşması beş yıllık vadeye uzatılmıştır.

Mayıs 2001 tarihli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında ve Niyet Mektupları'nın makro ekonomik hedeflerinde söz konusu borçlanma dinamiğini kırmak için 2006 sonuna kadar kamu birincil (faiz dışı) bütçe dengesinde milli gelire oran olarak %6,5 düzeyinde bir fazla yaratmayı öngörmektedir.

Bütçe tasarıları, "Niyet Mektupları" ile çizilen çerçeveyi izlemekte ve programın nihai yılı olan 2006'da kamu net borç-GSMH oranının %63,9 olacağını hedeflemektedir. IMF Programının temel politika seti 1 No'lu Tabloda özetlenmektir. Buna göre kamu net borç stokunun milli gelire oranı 2002'de gözlenen %81,3'lük değerinden, 2006'ya kadar %63,9'a düşürülecektir. Bunu sağlamak için büyüme hızının %5 olacağı varsayımı altında kamu kesiminde milli gelire oran olarak 2003-2005 arasında %6,5, 2006'da da %6,3 düzeyinde faiz dışı, birincil fazla verilmesi gerekecektir. (Yeldan, 2003)

Tablo 1. IMF PROGRAMININ POLİTİKA SETİ

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
GSMH Büyüme Hızı	-8,5	3,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Kamu Kesimi Faiz Dışı Dengesi	5,7	6,5	6,5	6,5	6,5	6,3
Kamu Net Borç Stoku / GSMH (%)	92,2	81,3	73,3	69,4	66,5	63,9

Kaynak: Erinç YELDAN, Türkiye Ekonomisi ve IMF Politikaları, 30 Nisan 2003, www.bilkent.edu.tr

IMF programının ana kurgusu, kısmi denge yaklaşımı altında, borç dinamiğini veren bir cebirsel eşitliğe dayanmaktadır. Buna göre borç stokunda bir sonraki (t+1) dönemde gerçekleşmesi beklenen rakam, büyüme hızı (g), faiz haddi (r) ve verilmesi planlanan kamu kesimi faiz dışı fazla hedefleri altında aşağıdaki cebirsel ifade tarafından belirlenmektedir. (Yeldan, 2003)

$$d_{t+1} = \frac{(1+r)}{(1+g)} d_t - \frac{\text{birincil denge}}{(1+g_t)}$$

Dolayısıyla, kamu net borç stokunun milli gelire oranı, dt, faiz oranının artması sonucu yükselmekte, ekonominin büyümesiyle de azalmaktadır. Kamunun faiz dışı fazlasının milli gelire oran olarak büyüklüğü (birincil denge) ise borç stokunu azaltan bir diğer faktördür. %6,5 düzeyinde planlanan faiz dışı fazla hedefinin borç stokunda arzulanan düşmeyi

yaratması için bir dizi ek varsayıma ihtiyaç vardır. 2 No'lu Tablo programın makro ekonomik fiyatlara ilişkin bu tür varsayımlarını sergilemektedir.

Tablo 2. IMF PORGRAMININ MAKRO FİYATLARI

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Enflasyon	68,5	35,0	20,0	12,0	8,0	5,0
İç Borç Nominal Faiz Oranı	99,7	69,6	46,0	32,4	27,4	23,9
İç Borç Ex Ante Reel Faiz Oranı	21,3	29,0	26,0	20,0	18,0	18,0

Kaynak: Erinç YELDAN, Türkiye Ekonomisi ve IMF Politikaları, 30 Nisan 2003. www.bilkent.edu.tr

Program enflasyonu düşürme hedefi olarak tüketici fiyatlarında 2003 için %20, 2004 için de %12 düzeyini belirlemiştir. Bu hedef etrafında çözümlenen reel faiz yükü ise çarpıcıdır: IMF programı reel faiz varsayımı 2003 için %26, 2004 için %20, 2005 ve 2006 için ise %18 düzeyindedir. Enflasyon hedefi ile karşılaştırıldığında programın sürdüreceği nominal faiz rakamlarının 2003'te %46, 2004'te %32, 2005'te %27 ve 2006'da da %24 olacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi program süresince yüksek reel faiz yükü ile çalışmaya devam edecektir.

DÖVİZ KURU POLİTİKASI

Dezenflasyon Programında Kur Çapası (anchor) Politikası

Yurtiçi fiyat düzeyi, uluslararası fiyatlardan ve döviz kuru değişimlerinden etkilenmektedir. Döviz kurlarındaki artışların yurtiçi enflasyonu etkilemesi, döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisi olarak adlandırılmaktadır.Enflasyonla mücadele programlarında, enflasyon sarmalını kırabilmek için, özellikle de beklentilerin bu sarmalda oldukça etkin olduğu gerçeğinden de yola çıkarak, nominal çapa (nominal anchor) görevi görecek bir değişken belirlenmesi gerekmektedir. Bu çapa beklentileri olumlu etkilemek suretiyle enflasyonist döngünün kırılmasında ana politika aracı olma görevini üstlenmektedir.

2000 yılında uygulanmaya başlayan dezenflasyon programında, kur rejimi enflasyon hedefine yönelik uygulanmaya başlanmıştır. 1995'den 2000 e kadar kur ayarlamaları, tahmin edilen enflasyona göre tespit edilirken 2000 yılı başında kur artış oranları, hedeflenen enflasyona göre tespit edilmiş ve uygulanmıştır. Kur rejimindeki değişiklik ile merkez bankası, 1995-1999 döneminde uyguladığı, temel amacı , reel kur dalgalanmasını engellemek

olan ve tahmin edilen enflasyon oranları çerçevesinde belirlenen kur artış oranlarının tespit etme uygulamasından, hedeflediği enflasyona yönelik bir kur rejimi uygulamasına yani edilgen bir kur politikası uygulamasından etken bir kur politikası uygulamasına geçilmiştir. (Arat, 2003)

Dalgalı Döviz Kuru Politikası

22 Şubat 2001 tarihinde kur çapası terk edilerek, serbest dalgalanan kur rejimi uygulamaya konulmuştur. Kısa vadeli faizleri yönlendiren aktif bir para politikasının destek vereceği enflasyon hedeflemesi tercih edilerek, enflasyon hedefi yeni çapa olarak. belirlenmiştir. Bu sistem dahilinde, kurlar yine dalgalanır halde kalırken, ancak küçük müdahaleler ve kısa vadeli faiz uygulamalarıyla aşırı hareketlerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye'de dezenflasyon sürecinin çok erken bir safhasında güçlüklerle karşılaşılmış; bu da yetkilileri kur-çapasını çok erken bir tarihte terk etme zorunda bırakmıştır. Dolayısıyla, kriz, enflasyon oranı henüz hala yüksekken oluşmuş ve krizi takip eden şiddetli, resesyon dalgası ülkeyi yüksek bir enflasyon oranının sürdüğü bir ortamda yakalamıştır. (Boratav, 2002)

Aslında 2000 yılı programının benzerlerinin 1978 yılında Arjantin, Şili ve Uruguay uygulamaların da program yüksek oranda devalüasyonla sonuçlanmıştır. İki devletçi partinin iktidarda olduğu bir hükümete monetarist içerikli bir programın kabul ettirilmesi programın başarısız olacağının ilk işareti olarak görülmesi gerekiyordu.

Şubat 2001 Krizinin ardından dalgalı döviz kuru rejimine gecişle birlikte, diğer ülke deneyimlerinde olduğu gibi döviz kuru-enflasyon ilişkisinde değişim gözlenmiştir. Dalgalı döviz kuru rejiminde, kur-enflasyon ilişkisinin zayıfladığı görülmektedir. Bunun nedenleri olarak; döviz kurunda hem aşağı hem yukarı yönlü hareketlerin otomatik fiyatlama mekanizmasını zayıflattığı, serbest döviz kuru sistemine geçişin başlangıcında yerli paranın reel olarak aşırı değer kaybettiği ve daha sonra oluşan kur artışlarının bu nedenle fiyatlara yansıtılmadığı, ekonomik daralma ve firmalar arası rekabet nedeniyle kâr marjlarının düştüğü ve maliyet artışlarının fiyatlara yansıtılmasında tereddütlü davranıldığı ve firmaların döviz kuru riskine karşı koruyucu önlemler aldıkları, dolayısıyla kısa dönemli kur artışlarının fiyatlara yansıtılmadığı sayılmaktadır. (Dalgalı Kur Rejiminde Döviz Kuru Gelişmelerinin Yurtiçi Fiyat Düzeyine Etkileri, Para Politikası Raporu-Temmuz 2002, s.8-9, T.C. Merkez Bankası)

Enflasyon ortamının yarattığı belirsizlikler faiz hadlerinin yükselmesine neden olurken uzun dönemli verimli yatırım kararlarının alınmasını olumsuz

yönde etkilemektedir. Ayrıca fiyat mekanizmasının işleyişini bozarak ekonomide etkin kaynak dağılımının sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Merkez Bankası, 2004 yılı para ve kur politikası genel çerçevesini, dalgalı kur rejimine devam edilerek, kurlar piyasa şartlarına göre oluşacak ve Merkez Bankasının, 2004 yılında da sınırlı kalmak kaydıyla, kurlarda aşırı dalgalanma görüldüğünde alış yada satış yönünde müdahalede bulunabileceği şeklinde belirlemiştir. Ayrıca ödemeler dengesindeki ve ters dolarizasyon sürecindeki gelişmelerin uygun olması halinde, Merkez Bankası döviz rezervlerini güçlendirmeye devam edebilecek, tersi bir durum oluştuğunda da, dönem sonunu beklemeden, kısa yada uzun süreli olarak önceden kamuoyuna duyurmak suretiyle döviz alım ihalelerine ara verilebilecektir. Dalgalı kur rejimiyle birlikte Merkez Bankası'nın döviz piyasalarına müdahaleleri döviz kurunda kısa dönemde oluşacak aşırı dalgalanmaları telafi etme yönünde olabilecek ancak döviz kurunun uzun dönem denge değerini etkileyecek içerik ve boyutta olmayacaktır.

Tek ve nihai hedef olan fiyat istikrarı, Merkez Bankası'nın kurumsal altyapısını güçlendirmeye yönelik olarak hazırlanan yeni Merkez Bankası Kanunu'nda açık ve net bir biçimde yer almaktadır.Merkez Bankası aktif para politikası gereği, iç varlık genişlemesini kontrol altında tutmaya devam edecek orta vadede ise kısa dönem faizleri daha etkin olarak kullanılabilecek ve gerekli ön koşulların oluşması ile beraber enflasyon hedeflemesine geçilebilecektir.

DEZENFLASYON PROGRAMININ ANAHTARI:

FAİZ DIŞI FAZLANIN ÖNEMİ

1990'lı yılların başında Williamson tarafından derlenen ve adına Washington Uzlaşması adı verilen raporun en önemli maddesini birincil fazlanın yada ülkemizdeki adıyla faiz dışı bütçe fazlasının oluşturulması oluşturmaktadır. Faiz dışı bütçe fazlası 1990'lı yılların başından beri Uluslararası Para Fonu'nun olmazsa olmaz koşullarının başında gelmektedir.

Kamu maliyesinin tek politika aracı haline gelen faiz dışı fazla politikasının 1994 sonrasındaki hedefi borcun sürdürülebilirliği üzerine kurulmaktadır. 1994 yılından itibaren aktif olarak kullanılan bu aracın faiz dışı fazlanın GSMH içindeki payını düşürmeden 2007 yılına kadar kullanılması hedeflenmektedir. (Ekzen, 2003)

Faiz öncesi fazlada somutlaşan "sıkı maliye politikası" altında faiz dışı fazlanın arttırılması, dezenflasyon programının ikinci önemli uygulamasını oluşturmaktadır.

Faiz dışı fazla verilmesi mali piyasalarda programa olan güveni artırarak enflasyon bekleyişlerini ve faiz oranlarının düşürülmesinde temel politikadır. Ayrıca faiz dışı fazlanın kalitesi de önemlidir. Kamu harcamalarının kontrol altına alınması, harcamalarda etkinlik ve şeffaflığın artması anlamına gelmektedir. (Parasız, 2004)

Ekonomik programın öncelikli hedeflerinden biri ve bütçelerin en önemli performans göstergesi olan faiz dışı fazla, 2003 yılının İlk 4 ayında 6 katrilyon 753 trilyon lira, 2002 yılın da İlk 4 aylık faiz dışı fazlası 4 katrilyon 380 trilyon lira olarak belirlenirken, 2004 Nisan ayında 1 katrilyon 951 trilyon lira, Ocak-Nisan döneminde ise 9 katrilyon 832 trilyon lira olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2004'ün ilk 4 ayında, yıllık faiz dışı fazla hedefinin de %48,6'sına ulaşılmıştır.

Kamu maliyesinin tek politika aracı haline gelen faiz dışı fazla politikasının 1994 sonrasındaki hedefi borcun sürdürülebilirliği üzerine kurulmaktadır. 1994 yılından itibaren aktif olarak kullanılan bu aracın faiz dışı fazlanın GSMH içindeki payını düşürmeden 2007 yılına kadar kullanılması hedeflenmektedir. (Ekzen, 2003)

Uluslararası Para Fonu ile yürütülen ekonomik program kriterlerine göre hazırlanan bütçede, Ocak-Şubat 2004 döneminde borç ödeme kabiliyetinin göstergelerinden biri niteliğindeki faiz dışı fazla (FDF) geçen yılın aynı dönemine göre %19,7 gerilemiştir. Maliye Bakanlığı verilerine göre; konsolide bütçenin ilk iki ayında 4,261 katrilyon lira olan FDF, bu yıl aynı dönemde 3,422 katrilyon liraya geriledi. İlk iki aylık faiz dışı fazla böylece yıllık hedefin %17'sine ulaştı. 2003 Mart'ında 4 katrilyon 898 trilyon lira olan bütçedeki faiz dışı fazla, 2004 ün aynı döneminde %55,9 artarak 7 katrilyon 633 trilyon liraya ulaştı. Ayrıca IMF tanımlı faiz dışı fazla ise 2003 yılında 4 katrilyon 894 trilyon lira iken 2004 yılında, 7 katrilyon 224 trilyon lira ve aynı dönemde bütçe açığının 7,3 katrilyon olduğu açıklandı.

2004 YILI KONSOLİDE BÜTÇE AY İÇİ GERÇEKLEŞMELERİ (Milyar TL)			
	Ağustos	**Toplam**	**2004 Bütçe Tahmini**
Harcamalar	**12.282.821**	**88.870.606**	**149.945.082**
Faiz Hariç Harcama	**6.750.938**	**48.301.275**	**83.895.082**
Personel Giderleri	2.236.763	19.327.225	28.559.215
Sos. Güv. Kur. Devlet Primi	314.295	2.483.789	3.627.785
Mal ve Hiz. Alımları	720.166	4.448.044	12.049.121
Faiz Harcamaları	5.531.883	40.569.331	66.050.000
Cari Transferler	2.700.969	18.240.018	27.463.771
Sermaye Giderleri	646.273	2.598.695	6.408.767
Sermaye Transferleri	13.518	146.993	404.354
Borç Verme	118.940	1.019.257	3.330.364
Yedek Ödenekler	14	37.254	2.051.705
Gelirler	**10.211.348**	**70.870.513**	**104.109.000**
Vergi Gelirleri	8.8859.589	57.164.177	88.892.821
Vergi Dışı Gelirler	1.240.687	11.876.315	13.912.791
Sermaye Gelirleri	11.727	97.669	503.386
Alınan Bağış ve Yardımlar	89.880	576.757	2
Alacaklardan Tahsilatlar	0	0	
Katma Bütçe Gelirleri	9.465	1.155.655	800.000
Bütçe Dengesi	**- 2.071.473**	**- 18.000.093**	- 45.836.082
Faiz Dışı Denge	**3.460.410**	**22.569.236**	**20.213.918**

Kaynak:TCMB

Maliye Bakanlığı, 2004 yılında bütçe açığının 45 katrilyon 836 trilyon, maliye tanımlı faiz dışı fazlanın 20 katrilyon 214 trilyon, IMF tanımlı faiz dışı fazlanın ise 21 katrilyon 103 trilyon lira olarak hedeflemektedir. İlk dört ayda 10,2 katrilyon liralık açık veren konsolide bütçe, aynı dönemde 9,8 katrilyon liralık faiz dışı fazlaya ulaştı. Bu fazla, yıl sonu 20,2 katrilyon liralık hedefin ilk dört ayda %48,6'sının gerçekleştiğini gösterdi. Nisan ayına ilişkin bütçe verileri ise ilk dört ayda bütçe gelirleri 31,9 katrilyon, giderleri de 42,2 katrilyon lira oldu. İlk dört ayda faiz ödemeleri 20,1 katrilyon olurken, faiz dışı harcama 22,1 katrilyon oldu. 10,3 katrilyonluk bütçe açığının gerçekleştiği ilk dört ayda faiz dışı fazla geçen yılın aynı dönemine göre %45,6 artarak 9,8 katrilyon, Gelirler geçen yıla göre %29,6 artarken harcamalardaki artış %0,6'da kaldı. Faiz faturasının geçen yıla göre %13,4'lük azalması harcamalardaki düşüşün temel nedeni olarak belirlendi.

Konsolide bütçe, yılın ilk 4 ayında 10 katrilyon 244 trilyon lira açık verdi. Bu dönemde faiz dışı fazla rakamı 9 katrilyon 832 trilyon lira olarak

gerçekleşirken faiz dışı fazlada yıllık hedefin %48,6'sına ulaşıldı. Bu arada, Hazine nakit dengesi Eylül ayında 788,5 trilyon lira, Ocak-Eylül döneminde ise 20,5 katrilyon lira nakit bazlı faiz dışı fazla verdi. Hazine'den yapılan açıklamaya göre, Eylül ayında nakit bazda 8,3 katrilyon lira gelir elde edildi. Hazine nakit dengesi ise 3,8 katrilyon lira açık verdi. 9 aylık dönemde Hazine nakit dengesindeki açık ise 22,6 katrilyon lira seviyesinde belirlendi.

Maliye bakanlığından 17 Eylül 2004 tarihinde yapılan açıklamaya göre, faiz dışı fazlanın 22,5 katrilyona ulaştığı belirtilerek 20,2 katrilyonluk hedefin aşıldığı belirtildi. GSMH'nın %6,5'i tutarındaki kamu sektörü faiz dışı fazla hedefi, programın temel taşı olmaya devam ediyor.

TÜRKİYE'NİN BORÇ PROFİLİNİN GELİŞİMİ

	2003	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Borç Stoku	77,2	76,8	74,6	73,4	72,2	71,2
Borç Stokunun Değişimi	-2,5	-0,4	-2,2	-1,2	-1,2	-0,5
Borç Yaratıcı Faaliyetler						
A- Faiz Ödemeleri	16,9	15,0	12,5	12,4	11,7	11,7
Borç Azaltıcı Faaliyetler						
B- Faiz Dışı Fazla	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5
Büyüme Etkisi	3,2	3,3	3,4	3,4	3,3	3,3
Enflasyon Etkisi	5,4	3,4	2,4	1,6	1,5	1,5
TL'nin Değerlenmesi Etkisi	1,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Senyoraj Etkisi	1,1	0,2	0,6	0,5	0,5	0,4
Diğer (Özelleştirme Etkisi)	0,8	1,0	0,5	0,5	0,5	0,5
***Açıklayıcı* Bilgiler**						
Resmi Denge (B-A)	-10,4	-8,5	-6,0	-5,9	-5,2	-5,2
Efektif Borç Maliyeti	9,0	11,1	8,8	9,7	9,6	10,2
Efek. Borç Mal./Borç Stoku	11,6	14,4	11,8	13,2	13,3	14,2
Reel GSMH Büyümesi	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
TL'nin Değer Kaybı	17,8	12,8	8,0	5,0	5,0	5,0
Enflasyon Oranı	20,0	12,0	8,0	5,0	5,0	5,0

Kaynak:Bütün rakamlar Nisan 2001 de yapılan IMF 4. gözden geçirme tahminlerinden alınmıştır.

DEZENFLASYON PROGRAMI VE YAPISAL REFORMLAR

Dezenflasyon programının ele aldığı konulardan bir diğeri de yapısal reformlardır.Türkiye, temel makro ekonomik dengelerini sürdürülebilir bir hale getirebilmek için kalıcı tedbirler uygulamak zorundadır. Kalıcı mali tedbirlerin alınabilmesi için yapısal reformların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde öncelik verilerek hayata geçirilen yapısal reformların temel amacı, mal ve hizmetlerin üretim miktarları ile fiyatlarının piyasa kuralları kapsamında belirlenmesini ve böylece kıt kaynakların en etkin biçimde halkın önceliklerine göre kullanımını sağlamaktır. Bir başka deyişle, ülkemizde büyümenin ve üretim faktörlerinin verimliliğinin artırılması amaçlanmaktadır. Ülke içi piyasalarda piyasa kurallarına dayalı ve rekabete açık bir üretim süreci oluşturulduğu taktirde, ekonomimizin gelişimi önünde uzun yıllardır büyük bir engel oluşturan enflasyon sorunundan da kurtulunmuş olunacaktır. Kamu mali disiplinin sağlanması ile bu sürece ivme verilecek olup, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gerekli olan makro ekonomik istikrar da sağlanmış olacaktır. (http://www.treasury.gov.tr)

Yapısal reformlar aynı zamanda daha etkin bir destekleme politikasının sağlanabilmesi için, tarım sektöründe düzenlemelere, gelişen teknolojilere uyumun sağlanması için, telekomünikasyon sektöründeki düzenlemelere, kamu mali kesiminin disiplin altına alınması için, kamu harcamaları reformu düzenlemeleri etkinliğinin artırılması reel sektörün kaynağını oluşturan bankacılık sektörünün de düzenlenmesi hedeflenmektedir.

DEZENFLASYON SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye ‘de, yaşanan enflasyon verilerinde son üç yıldır devam eden düşüş, bu alanda elde edilen aşamaların kalıcı bir nitelik kazanma eğilimine girdiğini göstermektedir.Özellikle 2003 yılında önemli ve olumlu gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin en önemlisi de enflasyonun artık kontrol altına alınmasıdır. 2003 yılında enflasyon oranında yaşanan önemli düşüşün kaynakları konusunda çeşitli görüşler vardır.Merkez Bankası’na göre enflasyon oranındaki düşüş bir çok unsurdan kaynaklanmaktadır.

Bu unsurlar 2004 yılı Para ve Kur Politikası Genel Çerçevesi Hakkında Basın Duyurusunda şu şekilde sıralanmıştır; Piyasalarda sağlanan göreli istikrar ve Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değer kazanması,verimlilik artışları ve reel ücretlerin seyri sonucunda maliyet koşullarında iyileşme,gıda ve tarım grubu fiyatlarındaki yavaşlama, kamu kesiminde enflasyon hedefiyle büyük ölçüde uyumlu fiyatlama ve gelirler politikası iç talep baskısının olmayışı,artan rekabet ortamı ile üretici ve tüketici davranışlarının değişmeye başlamış olmasıdır. (Yükseler, 2004)

Piyasa ekonomilerinde enflasyon, fiyat mekanizmasının işleyişini bozarak ekonomide etkin kaynak dağılımının sağlanmasını zorlaştırmaktadır.Ayrıca Enflasyonist ortamın yarattığı belirsizlikler uzun dönemli verimli yatırım

kararlarının alınmasını olumsuz yönde etkilerken faiz hadlerinin yükselmesine de neden olmaktadır.

Enflasyon muhasebesinin uygulanmadığı Türkiye'de enflasyon fiktif kârların vergilenmesine yol açtığı için ekonomide kayıt dışılığın artmasına neden olmaktadır. Uzun dönemden beri yaşanan yüksek kronik enflasyon Türkiye'de kayıt dışılığı ciddi bir sorun haline getirmiştir. Türkiye'de çeşitli firmalar açısından haksız rekabet yaratan kayıt dışılığın azaltılmasının ön şartı enflasyon oranının %5'in altına çekilmesidir. Nihayet enflasyon gelir dağılımını bozarak sosyal sorunların artmasına yol açmaktadır. (Morgil, 2003)

DİE TÜKETİCİ ENDEKSİ				
	2004 YILI		**2003 YILI**	
AYLAR	**AYLIK**	**YILLIK**	**AYLIK**	**YILLIK**
Ocak	% 0,70	% 16,20	% 2,6	% 26,4
Şubat	% 0,55	% 14,28	% 2,3	% 27,0
Mart	% 0,89	% 11,83	% 3,1	% 29,4
Nisan	% 0,59	% 10,18	% 2,1	% 29,5
Mayıs	% 0,38	% 8,88	% 1,6	% 30,7
Haziran	% -0,13	% 8,90	% -0,2	% 29,8
Temmuz	% 0,22	% 9,57	% -0,4	% 27,4
Ağustos	% 0,58	% 10,04	% 0,2	% 24,9
Eylül	% 0,94	% 9,00	% 1,9	% 23,0
Ekim	-	-	% 1,4	% 20,8
Kasım	-	-	% 1,6	% 19,3
Aralık	-	-	% 0,9	% 18,4

DİE TOPTAN EŞYA ENDEKSİ				
	2004 YILI		**2003 YILI**	
AYLAR	**AYLIK**	**YILLIK**	**AYLIK**	**YILLIK**
Ocak	% 2,60	% 10,80	% 5,6	% 32,6
Şubat	% 1,64	% 9,14	% 3,1	% 33,4
Mart	% 2,10	% 7,97	% 3,2	% 35,2
Nisan	% 2,65	% 8,91	% 1,8	% 35,1
Mayıs	% -0,03	% 9,56	% -0,6	% 33,7
Haziran	% -1,05	% 10,53	% -1,9	% 29,6
Temmuz	% -1,52	% 9,44	% -0,5	% 25,6
Ağustos	% 0,79	% 10,52	% -0,2	% 22,7
Eylül	% 1,85	% 12,50	% 0,1	% 19,1
Ekim	-	-	% 0,6	% 16,1
Kasım	-	-	% 1,7	% 16,2
Aralık	-	-	% 0,6	% 13,9

Kaynak:DİE

Eylül ayında %10,5 olan enflasyon beklentisi ekim ayının ilk yarısında sert bir düşüşle %9,7'ye gerilerken, ekim ayı beklentisi de %1,2 oldu. Merkez Bankası, "Eylül ayı enflasyon" değerlendirmesinde, kredi hacmindeki artışın göreli olarak yavaşladığı ve alınan seçici önlemlerin dayanıklı tüketim malları ve otomobile yönelik talepte yavaşlamaya yol açtığı belirtilerek, yılın son çeyreğinden (Ekim-Aralık) itibaren büyüme hızında yavaşlama olacağı tahmin edilmektedir. Ancak bu yavaşlamanın yumuşak olacağı ve istikrarlı seyreden dış talep ile tüketici güvenine paralel olarak, üretimdeki yüksek seviyelerin devam edeceği öngörülmektedir. 2005'te, istihdamdaki artışın göreli olarak hızlanacağı ve reel ücretler üzerindeki baskının da artacağı tahmin edilmektedir.

Enflasyonda yıl sonu hedefin oldukça altında kalacağının bir göstergesi olan Eylül ayı verileri, özellikle TÜFE'de %0,94'lük artış mevsimsel olarak düzeltildiğinde eksi enflasyona denk gelmektedir. Eğitimde %3,3, kirada %2,5'lik artış oranına rağmen, Eylül gıda fiyat artışlarının düşük kalmasının önemli etkisi görülmektedir. TEFE'nin beklentilerin üzerinde çıkmasında ise %5,5'lik tarım fiyat artışları etkili olmuştur. Enflasyonun bundan sonrası için takip edilecek önemli verileri ise dünya petrol fiyatları (ve son akaryakıt zammının etkisi) ve kur politikaları olacaktır.

SONUÇ

Küresel düzeydeki dezenflasyon olgusu, dalgalı kur rejimi, Merkez Bankası bağımsızlığı, para ve maliye politikalarının amaçlarındaki belirginliğin yarattığı bu yeni ekonomik ortamda enflasyon dinamiklerinde de değişiklik olduğu gözlenmektedir. 2002-2003 döneminde, enflasyon sürecinde geleceğe yönelik enflasyon bekleyişlerinin, üretim açığı ve iç talep düzeyinin daha ağırlıklı bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Elde edilen belirgin ekonomik kazanımlara karşın reel ekonomideki sorunların tam olarak çözülememesi dezenflasyon programının aksaklıklarını ortaya koymaktadır. Yüksek işsizlik, reel birim ücretlerdeki düşüş, dış ticaret dengesindeki bozulma ve yüksek kamu borçları dezenflasyonist politikaların doğal sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır.

Dezenflasyon sürecinin en önemli maliyeti üretim düşüşü ve buna bağlı işsizlik oranındaki artıştır. DİE nün 2004 yılı verilerine göre %10,5'lik işsizlik oranı ile istihdam sorunu gündemin ilk sırasındadır. Bu maliyeti azaltabilmek için istihdam üzerindeki vergi ve benzeri yükler hafifletilmelidir. Ayrıca Dezenflasyon politikaları kısa vadede istihdamı artırıcı bir etkiye yol açmayabilir. Ancak, ekonomik istikrarın sağlanması sonucu uzun vadede şüphesiz istihdamı destekleyici bir etkide bulunacaktır.

Ayrıca enflasyondaki düşüşün kalıcılığı ile birlikte üretim kaynaklarının daha etkin dağılımı reel ücretlerin daha da artmasına yardımcı olabilecektir.

Merkez Bankası, 2004 yılı enflasyon hedefine ulaşılmasını belirgin şekilde tehdit edecek bir risk unsurunun görülmediğini açıklamıştır. Ekonomideki gelişmelere paralel olarak beklentiler de iyileşmeye devam etmektedir. Merkez Bankası'nın düzenlediği Beklenti Anketi'ne göre enflasyon beklentisi ilk kez tek rakamlı sayılara inmiş durumdadır. Ayrıca dolar kuru beklentisi gerilerken, büyüme beklentisi yükselmiştir. Enflasyondaki düşüşte, Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değer kazanması, reel ücretlerdeki gerileme ve verimlilik artışları sonucunda maliyet koşullarında meydana gelen iyileşme, gıda ve tarım fiyatlarında görülen yavaşlama, kamu kesiminde enflasyon hedefi ile büyük ölçüde uyumlu fiyatlama politikası izlenmesi ve iç talep baskısının olmayışı artan rekabet ortamı ile üretici ve tüketici davranışlarının değişmeye başlamış olması önemli rol oynamıştır.

Dezenflasyon belirli bir zaman dilimini işgal eden bir süreçtir.Dünyada benzer ülke uygulamalarında yaşanan handikapların başında, enflasyon oranında kısa sürede büyük düşüşler gösterip tek haneli rakamlara gidilen ülkelerde erken zafer havasına girilmesi ve rehavet başlamasıdır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Arat, K. (2003). Türkiye'de Optimum Döviz Kuru Rejimi Secimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Gordon, R. (1987). Makroeconomics.

Parasız,İ. (2004). Türkiye Ekonomisi. Ezgi.

Parasız,İ. (1999). Para Ekonomisi. Ezgi.

Yeldan, E. (2003). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi.İletişim Yayınları.

Makaleler

Yeldan, E. (2003). "Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları(1)", *Stradigma,*

Boratav, K. ve Akyüz, Y. (2002). "Türkiye'de Finansal Krizin Oluşumu", *İktisat İşletme ve Finans,*17:14

Morgil, O. (2003). "Türkiye Ekonomisindeki Son Gelişmeler", *İşveren.*

Yükseler, Z. (2004). "Türkiye de Enflasyonist Süreç ve Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Değerlendirme", *ASO Düşen Enflasyonda Yaşamak Toplantısı İçin Hazırlanan Bilgi Notu,*12.

Ekzen, N. (2003), "İç Borç İdaresi, Maliye Politikası Aracı Olarak Faiz Dışı Fazla", http://www.bilkent.edu.tr/yeldanbs/Yazılar_BSB/BSB Temmuz

(2001). "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", *Hazine Müsteşarlığı*

Güçlü Ekonomiye Geciş Programı'nda Temel Yapısal Reform Konuları, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, http://www.treasury.gov.tr.

(2002). "Dalgalı Kur Rejiminde Döviz Kuru Gelişmelerinin Yurtiçi Fiyat Düzeyine Etkileri", *T.C. Merkez Bankası 8-9.*

http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/dezenflasyon

http://www.ibun.edu.tr/akat

(2004).Yıllık Rapor, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

FRANZ KAFKA VE DIE VERWANDLUNG (DEĞİŞİM)[1] İSİMLİ ESERİ

Z. Aslıhan TOKDEMİR[*]
Elif DİLER[**]

Özet: Bu çalışma, roman ve hikayelerini Alman dilinde yazmış olan ünlü yazar Franz Kafka ve onun başyapıtlarından biri olan *Die Verwandlung* (*Değişim*) isimli eseri hakkındadır. Çalışmanın ilk bölümünde Franz Kafka'nın yaşamı, eserleri ve edebi kişiliği hakkında genel bilgiler verilmiş, Kafka'nın dönemi ve Kafka hakkındaki edebi eleştirilerden bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Kafka'nın *Değişim* isimli eseri irdelenmektedir. Bu bölümde önce eserin özeti verilmiş daha sonra eser hakkında otobiyografik ve toplumsal açılardan yoruma geçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Franz Kafka, Değişim, Toplumsal inceleme, Otobiyografik inceleme, Grotesk.

Abstract: The present paper represents a critical effort aimed at discussing the literary contribution of Franz Kafka, a German language Czech writer, in particular his short story ***Die Verwandlung*** (*Metamorphosis*). The first part of the study concentrates on the general considerations about Kafka's life and literary activity, including the major characteristic features of his artistic credo and the basic critical approaches to his literary career. The second part of the study focuses on Die Verwandlung (*Metamorphosis*) and attempts at disclosing its most important thematic and conceptual perspectives.

Keywords: Franz Kafka, Metamorphosis, Autobiographical Analysis, Social Analysis, Grotesque.

KAFKA VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

3 Temmuz 1883 tarihinde Prag'da dünyaya gözlerini açan Franz Kafka, Çek asıllı, Avusturya tabiiyetinde yaşamış ve eserlerini Alman dilinde vermiş bir sanatçıdır.

Kafka'nın Yaşam Öyküsü

Franz Kafka, Yahudi bir tüccar olan Hermann Kafka ile Alman-Yahudi kentsoylu bir ailenin kızı Julie Löwy'nin ilk çocukları olarak Prag, St. Nikolaus'da 3 Temmuz 1883 tarihinde dünyaya geldi. Güney Bohemya'da doğup Çek- Yahudi taşra emekçi sınıfından gelen babasının üstünde kurmuş olduğu baskı, "duyarlılığını, duygusallığını ve narinliğini" anne tarafından alan Kafka'nın içine kapanık bir çocukluk geçirmesine sebep oldu

[1] Kafka, F. (1965) *Değişim* (Çev. Vedat Günyol) İstanbul: Ataç

[*] Prof. Dr. Dumlupınar Üniversitesi
[**] Okt. Dumlupınar Üniversitesi

(Wagenbach, 1997;26). 1889-1893 yılları arasında Fleischmarkt'ta ilkokula devam etti. 1893-1901 yılları arasında ise Prag'da Alstadt Bulvarı'ndaki Alman diliyle eğitim veren Avusturya hümanist Lisesi'ne devam etti. Bu okul Alman Devlet Lisesi adıyla bilinmekteydi. 1897-98 yıllarında, yaklaşık 15 yaşında iken yazmaya başladı. 1901 Temmuz ayında olgunluk sınavını vererek, okul arkadaşı Oscar Pollak'ın etkisiyle üniversite öğrenimine kimya okumakla başladı. Babasından gelen itirazlar üzerine iki hafta sonra Hukuk Fakültesi'ne geçti. Ancak yaz yarıyılında yeniden fakülte değiştirip sanat tarihi ve Alman filolojisi okumaya başladı. Dönemin milliyetçilik kavgasında önde gelen isimlerinden biri olan August Sauer'den dersler aldı. Ancak Sauer'in görüşleri kendisine uzak gelmekteydi. Kış yarıyılında anne ve babasının isteğine uyarak yeniden Prag Alman Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'ne döndü. 1902 Ekim ayında "Alman Üniversiteleri Okuma ve Konuşma Kulübü" tarafından düzenlenen konferansların birinde hayat boyu dostu olacak Max Brod ile tanıştı. 18 Haziran 1906'da hukuk doktoru unvanını kazanıp 1 Ekim 1907'de sigorta kurumu "Assicurazioni Generali" de staja başladı. Dokuz ay sonra "Generali" den ayrılıp, Bohemya Krallığı-İşçi Kaza Sigortası Kurumu'na hukuk danışmanı olarak geçti ve 1922 yılında malulen emekli olana dek burada çalıştı. Brod ile birlikte Paris, Weimar ve Zürih kentleri başta olmak üzere seyahatlere çıkarak Prag'dan ara sıra uzaklaşma fırsatı yakaladı.

13 Ağustos 1912'de ileride iki kez nişanlanacağı (1914 ve 1917) Felice Bauer'i tanıdı. 1917 Ağustos ayında tüberküloza yakalandı. Üçüncü nişanını 1919 yılında, Prag-Weinberge havrasında hahamlık yapan bir ayakkabıcının kızı Julie Wohryzek'le gerçekleştirdi. 1920 yılında tanıştığı Çekoslovakyalı gazeteci ve çevirmen Milena Jesenska-Polak ile aralarında 3 yıl sürecek bir mektuplaşma trafiği başladı. 1922 ilkbaharında sağlığı iyice bozuldu. Birkaç defa sanatoryumda tedavi gördükten sonra yaşamının son yılını Yahudi bir aileden gelen Dora Diamant ile Berlin'de geçirdi. 1924 Nisan başında Aşağı Avusturya Klosterneuburg yakınlarındaki Kierling'te Dr. Hoffmann'ın sanatoryumuna yatırıldı. 3 haziran 1924'te 41 yaşında hayata gözlerini kapadı. Prag'da Straschnitz gömütlüğünde toprağa verildi. Kafka, pek çoğunu yayınlamadığı eserlerinin ölümünden sonra yakılmasını vasiyet etti. Ancak Max Brod arkadaşının bu isteğini yerine getirmeyerek dünya edebiyatının Kafka gibi bir yazarı kazanmasını sağladı (Wagenbach, 1997).

Kafka'nın Eserleri ve Sanatı

Yazmaya ilk 1897- 98 yıllarında başlamış olan Kafka, bu gençlik yapıtlarından *Günlük*' ünde bahsederken, yazdıklarının yalnızlığının etkisiyle ortaya çıkmış yazma eylemini yansıttıklarını söyler (Wagenbach, 1997) . Dünya edebiyatında herhangi bir okul yada akımla

bağdaştırılamayacak biçimde özgün eserler vermiş olan yazarın ilk yazıları *Ağaçlar, Giysiler, Geri Çevirme, İşadamı, Dışarısını Dalgın Seyrediş, Evin Yolu, Gelip Geçenler* ve *Yolcu* başlıkları altında 1908 yılında "Hyperion" dergisinde yayınlanmıştır. Ayrıca *Bir Savaşın Tasviri*' indeki her iki konuşma 1909 yılında aynı dergide çıkmıştır.

Kafka'nın 1910 yılında tutmaya başladığı ve yaşamının sonuna dek aralıksız olarak yazmayı sürdürdüğü *Günlük* , yazarın ölümünden sonra 1948 yılında yayınlanmıştır. *Günlük*, yazarın hem insan hem de yazar olarak çözümlenmesini kolaylaştıran en önemli kaynağı oluşturmaktadır.

1912 yılı sonbaharında Kafka, en önemli başyapıtlarını ortaya çıkarmıştır: *Yargı* ve *Değişim*. Her iki hikayede de ortak kabul edilebilecek unsur, ailenin insan yaşamı üzerindeki etkisi ve otoriter baba temasıdır. *Yargı* adlı hikayeyi sekiz saat içinde yazan Kafka, hikayede düğün arifesinde babasının hayatı üzerindeki etkisinin ve baskısının farkına varan bir gencin, babasının vermiş olduğu emirle intihara sürüklenmesini anlatır.

Kafka, 1912 yılında ayrıca, 1927 yılında *Amerika* adıyla yayınlanan *Kayıp* romanının 1'den 7'ye kadar olan bölümlerini bir-iki hafta içerisinde yazar. Bu eserde Kafka, 16 yaşındaki Karl Rossmann isimli roman kahramanının Amerika'da kendisine bir hayat kurma savaşını anlatır. Bu savaş başarısızlıklar ve yenilgilerle sürmektedir. Kitabın ilk bölümünü oluşturan *Ateşçi*, yazar henüz hayatta iken, 1913 yılında yayınlanır. (Wagenbach, 1997)

1914 yılında roman tarzında yazmaya başladığı ancak o yıl bitirilmeyen *Dava,* 1925 yılında, yazarın ölümünden sonra yayınlanır. *Dava*, Josef K. İsimli bir banka memurunun adı belli olmayan otoritelerce suçlanıp tutuklanmasını ve ne ile suçlandığını araştırırken karmakarışık yargı mekanizmaları içinde yitip gitmesini anlatır (Yüzyılın 100 Yazarı;98-99). Kafka, 8 ile 18 ekim 1914 tarihleri arasında *Kayıp* romanının son bölümüyle, 1919 yılında yayınlanan *Ceza Sömürgesi* adlı hikayesini yazar. *Kanun Önünde* isimli hikayenin yazımı da bu döneme rastlar.

1916-17 kışında *Sekiz Oktav Defteri*'ni doldurmaya başlayan Kafka, aynı zamanda *Bir Köy Hekimi, Galeride, Kardeş Katili, En yakın Köy, Mezar Bekçisi, Köprü, Avcı Gracchus, Kovalı Süvari, Çakallar ve Araplar* ve *Yeni Avukat* isimli öykülerini kaleme alır. *Altıncı Oktav Defteri'nde Çin Seddi'nin İnşasında* isimli hikayesi yer alır. Schönborn-Palais'te *Çiftlik Kapısına Vuruş, Bir Akademiye Rapor, On Bir Oğul* ve *Evin Beyi'nin Tasası* yazılır.

1919 yılında Kafka, babasıyla arasındaki ilişkinin öz yaşam öyküsünü anlattığı *Baba'ya Mektup* isimli eseri yazar. Bu mektubu babasına hiçbir zaman göndermeyecektir. Kafka, bu eserde, babasının otoriter tavırlarından ve bu tavırların kendinde yarattığı ruhsal baskıdan bahsedip duygularının analizini yapmaktadır. Babasının üzerinde yarattığı baskıdan kaçmaya çalışırken evlilik girişimlerinde bulunduğunu ancak evliliği de yazarlığına engel olacağı düşüncesiyle istemediğini söyleyip, içine düştüğü kısırdöngüyü anlatır.

Çekoslovakyalı gazeteci ve çevirmen Milena Jesenska-Polak'ın Kafka'nın tümünü Alman dilinde yazmış olduğu eserlerini Çekçe'ye çevirme isteğiyle başlayan tanışmalarının ardından ikili, 1920 ve 1923 yılları arasında sürekli mektuplaşmışlardır. Milena, bir edebiyatçı ile evlidir. Kafka'nın Milena'ya yazdığı mektuplar, Milena tarafından, Kafka'nın ölümünden sonra 1939 yılında Willy Haas'a verilmiş ve bu mektuplar Haas tarafından düzene konularak 1952'de yayınlanmıştır. Kafka'dan Milena'ya Mektuplar'ı Türkçeleştiren Adalet Cimcoz, aralarındaki mektuplaşmaların kısa sürede tutkulu aşka dönüşen ikilinin birbirlerini ancak birkaç kez görebildiklerini ve Kafka'nın bu görüşmelerin ardından suçluluk duygusuna kapıldığını ama yine de Milena'dan kopamayıp özlediğini söylemektedir.

1922'de malulen emekli edildikten sonra Kafka, *Şato* isimli roman üzerinde çalışmış ve yine aynı sene *Bir Açlık Cambazı* isimli hikayeye de başlamıştır. Haziran sonunda *Bir Köpeğin Araştırmaları* isimli hikayeyi yazar. Wagenbach'ın belirttiği üzere *Şato* romanını yazmayı bırakan Kafka, bir daha eline almayacağını söyler (Wagenbach, 1997;171). Gerçekten de hiçbir zaman bitirilmemiş olan bu roman, Kafka'nın diğer romanlarında olduğu gibi K isimli kahramanın görevli olarak gittiği bir şatoda muhatap olacağı kimselerle bir türlü karşılaşamaması ve adı bile belli olmayan otoriteler karşısında sürdürdüğü arayış anlatılmaktadır. Roman 1926'da yayınlanır.

1923 baharını Prag'da geçiren Kafka, *Karı Koca, Vazgeç* ve *Mecazlar Üzerine* gibi hikayeleri yazar. 1924 Mart başında, hastalığının iyice kötüye gittiği dönemde yazdığı son hikaye ise *Şarkıcı Josefine yada Fare Ulusu* olur. Yazarın 1902- 1924 yılları arasında Max Brod, Felix Weltsch ve Oscar Baum ile yaptığı yazışmalar, ölümünden sonra , 1958'de yayınlanır.

Yukarıda verilen tarihlerden de anlaşıldığı üzere, Kafka'nın eserlerinin çoğu ölümünden sonra yayınlanmıştır. Kafka pek çok hikayesini ve elyazmasını kendi isteği ile Dora'ya yaktırmıştır. Özellikle 1930'ların başında Gestapo'nun Dora'nın evinde kalan pek çok elyazmasına el koymasıyla pek çok eser kaybolup gitmiştir.

Eserlerinden anlaşıldığı üzere Kafka, toplumun, toplumsal yaşamın ve toplumsal kurumların yarattığı adı konmamış, niteliği tam olarak açıklanmamış otoriteler karşısında tüm çıkış yolları kapatılmış olan bireyin ne yazık ki hiçbir zaman başarıyla sonuçlandıramayacağı sonsuz savaşımını anlatmaktadır. Bu savaşımda başarıya ulaşamayacağını hisseden bireyin umutsuzluğu güçlü biçimde eserlerde görülmektedir. Bu umutsuzluğun yarattığı etkiyle, Kafka'nın yazılarında kasvetli, boğucu ve endişe verici bir hava sezilmesi mümkündür (Gelişim Hachette, 1993;2069). Aynı zamanda Kafka'nın öz yaşam öyküsü ile eserlerinde yarattığı roman kahramanları ve onların yaşantıları arasında da büyük paralellikler görülmektedir. Eserlerin çoğundaki K. isimli kahramanların Kafka'yı temsil ettikleri düşünülebilir.

Kafka hakkında yapılmış olan yorumların çoğunun ortak noktası, eserlerde sürüp giden anlam arayışları olmuştur (Duru ve Öneş; 244). Somut ve soyut, gerçek ve gerçekdışı, acı ve saçmalığından dolayı bazen komik olabilecek olaylar dizesi eserlerde hem birbirleriyle çelişerek hem de el ele giderek bir bütünlük teşkil etmektedirler. Bireyin karşısına dikilen ve zaman zaman gerçeküstücülüğe varan tüm dünyevi saçmalıklar bireylerin bilimden bile kuşku duymasına ve güveninin sarsılmasına sebep olmaktadır. Eserlerde büyülü bir gerçekçiliğe rastlanır.

Wagenbach'a göre Kafka, içine kapanık kişiliğinden dolayı edebiyat söyleşilerinde aktif görevler üstlenen bir sanatçı değildi. Yazılarını dergi ve yayınevlerine ancak istendiğinde veya yakın dostlarının ön ayak olmasıyla yollamaktaydı. Bu yüzden 1920'lerde Almanya'daki dar bir edebiyat çevresi dışında çok fazla tanınırlığı olmayan Kafka daha sonra Andre Breton ve "Minotaure" çevresinde bir araya gelen topluluğun daha sonra ise Camus ve Sartre'ın çabalarıyla başta Fransa, İngiltere ve Amerika olmak üzere dünyanın değişik ülkelerinde tanınır hale gelmiştir. Adalet Cimcoz'un *Milena'ya Mektuplar* isimli çevirisinin kapağında Jean Paul Sartre'dan şu cümle aktarılır: " Kafka olmasaydı çağımızın birçok aydınları da olmazdı."

Kafka'nın yapıtları üzerine çok değişik yorumlar yapılmış, her bir edebiyat ve felsefe okulu Kafka'da kendi görüşlerini yansıtan güçlü özellikler yakalamışlardır. Sartre ve Camus gibi varoluşçular Kafka'nın eserlerinde "korku" ve "hiçlik" unsurlarını işlediğini söylemişlerdir. Marksist ve sosyalist yorumlar ise Kafka'nın yapıtlarında modern sanayi ve burjuva kapitalist toplumlarını eleştirdiğini söylemişlerdir (Duru ve Öneş; 244). Kafka'da mistik yanın ağır bastığını ve dinsel simgelerin eserlerde kullanıldığını söyleyenler de bulunmaktadır. *Ceza Sömürgesi* isimli yapıtı Türkçeleştiren A. Turan Oflazoğlu, Kafka'nın *Günlük*' ünden "yazmak dua etmek gibi bir şey benim için" cümlesiyle söze başlayarak, Kafka'nın kendisi için ibadet etme yolu olan yazılarının niçin ölümünden sonra

yakılmasını istediğini açıklamaya çalışır (Oflazoğlu, 1955;3). Oflazoğlu'na göre, Kafka dindar bir insandır. Kafka'nın gerek Türk (Sait Faik vb.) gerek yabancı (Samuel Becket vb.) pek çok edebiyatçı üzerinde etkileri bulunduğundan bahseden Oflazoğlu, Kafka'nın başarısının nedenini eserlerinde gereksiz ayrıntılara çok yer vermeyip, masalsı bir anlatımı tercih etmesine bağlamaktadır.

DIE VERWANDLUNG (DEĞİŞİM) İSİMLİ ESER

Kafka 1912 yılında, ilki 22 eylül'ü 23 Eylül'e bağlayan gece yazılan *Yargı* olmak üzere iki başyapıtını ortaya çıkarır. Bu başyapıtlardan *Değişim*, 1912 yılının Kasım- Aralık aylarında yazılmıştır. Kafka, daha sonra Kurt Wolff yayınevine başvurarak, *Yargı*, *Değişim* ve 1914'te yazdığı *Ceza Sömürgesi* isimli hikayelerin *Cezalar* ismi altında tek bir kitapta toplanması teklifinde bulunacaktır. 1915 yılı Kasım ayında *Değişim* yayınlanır. 1912 yılı,Kafka'nın yaşamındaki önemli dönemlerden biridir. Onun dışarıdan etki almayı kesip, yalnızlaşma sürecini kapattığı bir dönem olarak bilinir.1914'te ilk kez nişanlanacağı Felice ile tanışması ve mektuplaşmaya başlaması yine bu yıla rastlar. Kafka, babasının baskısından kurtulmanın tek çıkar yolunun evlilik olduğunu, ancak evliliğin yazarlığına engel olacağını düşünmektedir. Kafka'ya göre, kendisini normal bir yaşamdan alıkoyan, edebiyata olan aşkıdır. Kafka kendisini bile bu yaşamda edebiyat karşısında ikinci planda görmektedir (Wagenbach, 1997). Değişim konu itibariyle, Yargı'da olduğu gibi bir oğulun mahkumiyeti ile ilgilidir. *Yargı* isimli hikayede baba, adeta dünyanın merkezi gibi kabul edilirken, *Değişim*' de Kafka kendi yaşamını, toplumun beklentileriyle bu yaşamın nasıl biçimlendiğini ve bu biçimlenmenin ruh dünyasındaki yansımalarını iddialı bir biçimde anlatır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Kısa hikaye tarzında sade bir dille yazılmıştır. Bu kısa hikayenin en belirgin özelliklerinden biri, 18. yüzyılda yaşamış Wieland'ın tanımıyla, gülünç çirkinliği yansıtan grotesk sanatının ustaca kullanılmış olmasıdır (Aytaç, 1991).

Eserin Özeti

I.

Bir ticaret evinin gezici memuru olarak çalışan Gregor Samsa, bir sabah korkulu bir rüyadan uyanınca yatağının içinde kendini bir hamam böceği olarak bulur. Bu ilginç durum içinde, Gregor'un aklına ilk gelen şey işe gitmek için trene yetişmesinin gerekliliğidir. Gregor yaptığı işi sevmemekte ancak anne ve babasının patronuna olan borcunu ödeyebilmek amacıyla bu işte çalışmaktadır. Sabah 5 trenine yetişmek için her sabah erkenden kalkan Gregor'un saat 7'yi çalmasına rağmen halen kalkmamış olması anne, baba

ve 17 yaşındaki kız kardeşi Grete'nin dikkatini çeker. Kız kardeşi, kendisinden kapının kilidini açmasını ister. Gregor yataktan kalkmayı dener. Tek endişesi şayet düşerse, kaskatı sırtının yere çarptığında çok fazla gürültü çıkarıp ev halkını telaşa vereceğidir. Kapı çalınır. Gelen, Gregor'un işe geç kaldığını öğrenen müdürün bizzat kendisidir.Hesap soran müdüre, anne ve baba Gregor'un hasta olduğunu söyleyerek bahaneler bulmaya çalışmaktadırlar. Gregor kendini yataktan atıp yere düşer. Elleri olmadığı için, kapının kilidini ağzıyla güçlükle açıp kapının kanatlarından birine tutunarak dışarı çıkar. Gregor'u karşısında gören annesi ona doğru birkaç adım atıp odanın orta yerinde yığılıp düşer. Babası ise öfkeli yumruklarını sıkıp hıçkırarak ağlamaya başlar. Gregor müdürle konuşup ona durumu anlatarak özür dilemeye çalışır ancak kendisine dehşetle bakmakta olan müdür, mantosunu, şapkasını ve bastonunu bırakıp büyük bir hızla merdivenlerden kaçıp gider. Babası garip sesler çıkararak Gregor'un üstüne yürür. Amacı onu odasına geri göndermeye çalışmakdır. Kapının tek kanadı açık olduğundan iri cüssesiyle Gregor kapıya sıkışıp kalır. Babasının , sırtına bastonla güçlü bir darbe indirmiş olmasına rağmen, odanın içine düşen Gregor odanın sessizliğinde rahat bir nefes alır.

II.

Gregor akşama doğru derin bir uykudan uyandığında sol tarafındaki yara hala sızlamaktadır. Kız kardeşinin kendisi için hazırlamış olduğu şekerli süt, önceden sütü çok sevmesine rağmen kendisine itici gelir. Sabah, Gregor'un yemeğe dokunmadığını gören Grete, bundan sonra kendisine yemek artıklarını getirmeye başlayacaktır. Bedenindeki bu değişimden sonra Gregor odasından hiç çıkmayarak yaşamaya başlar. Babası beş yıl önce iflas ettiğinden Gregor'un geçimini üstlenmiş olduğu aile, güzel bir apartman dairesinde yaşamaktadır. Ancak bu değişimden sonra, evdeki tüm dengeler bozulacaktır. Kimse evde tek başına kalmaya cesaret edemez hale gelmiştir. Evlerinde çalışan hizmetçi işten ayrılmış, ev işleri anne ve Grete'ye kalmıştır. Anne ve baba Gregor'u görmeye dayanamamaktadırlar. Grete, Gregor'un bakımını üstlenmiş bu yüzden ailesinin takdirini kazanmıştır. Gregor'un tek eğlencesi odasının duvarlarında gezinmektir. Görme duyusu azaldığı halde camdan dışarıyı seyrederek kurtuluş hissini yaşamaktadır. Duvarlarda daha rahat dolaşabilmesi amacıyla, kız kardeşi, Gregor'un odasındaki eşyaları boşaltmaya karar verir. Eşyalar boşaltılırken aylar sonra Gregor'u ilk defa karşısında gören annesi bayılıp yere düşer. O sırada eve gelen babaya durumu açıklamak için dışarı çıkmaya çalışan Gregor babanın öfkeli bakışlarıyla karşılaşır. Baba öfkeyle, masanın üzerindeki elmaları Gregor'a fırlatmaya başlar. Atılan elmalardan biri Gregor'un sırtına gömülür. Anne kocasına doğru koşarak evladını bağışlaması için yalvarır.

III.

Sırtına gömülmüş olan elmayı kimse çıkarmaya cesaret edemediği için Gregor'a acı vermekte olan yara, onun hareket yeteneğinin büyük bir kısmını da alıp götürmüştür. Aile maddi sıkıntı içine girdiğinden ailenin fertleri çalışmak zorunda kalmışlardır. Baba bir bankada işe başlamış, Grete ise bir mağazada tezgahtar olarak işe alınmıştır. Anne ise evde, iç çamaşırı satan bir mağaza adına dikiş dikmektedir. Gregor'a bakma görevi gündelikçi kadına kalmıştır. Hizmetçinin yerine eve alınan gündelikçi kadın Gregor'a kötü muamele etmektedir. Gregor yemeden içmeden kesilmiştir. Aile, evin odalarından birini üç beye kiraya verir. Kiracılar kendi odalarında yemek yedikleri zamanlarda, Gregor'un odasının kapısı açık kalmakta ve Gregor ailesini izleyebilmektedir. Bir akşam, Grete'nın kendilerine keman çalmasını isteyen kiracılar kısa sürede müzikten sıkılırlar. Müziği önemsememiş olan bu insanların yanından kız kardeşini çekip kurtarmak isteğiyle Gregor odasından çıkar. Gregor'u gören kiracılar evden ayrılma kararı alırlar. Bu olay üzerine Grete artık Gregor'dan kurtulmaları gerektiğini ailesine söyler. Anne ve baba da aynı fikirdedirler ancak bir çözüm yolu bulamamaktadırlar. Gregor odasına döner. Kımıldayacak hali kalmamıştır. Sırtında çürüyen elma canını acıtmaktadır. Sabahın üçünde ölür. Sabah odayı temizlemeye gelen gündelikçi kadın Gregor'un ölüm haberini aileye müjdeler. Aile rahat bir nefes almıştır. Gündelikçi kadın Gregor'un cesedini ortadan kaldırıp çöpe atarken, anne, baba ve kız kardeş oturup amirlerine işten ayrılmak istediklerini belirten birer mektup yazarlar. Bütün bir günü dinlenerek geçirmeye karar verirler. Dışarı çıktıklarında anne ve baba, son aylarda iyice güzelleşen Grete'ye iyi bir koca bulmak zamanının geldiğini düşünmektedirler.

Eserin Otobiyografik ve Toplumsal Açıdan Yorumu

Kafka'nın yaşam öyküsü incelendiğinde, *Değişim* isimli hikayede Kafka'nın öz yaşamıyla paralel pek çok unsurun bulunduğu göze çarpar. *Değişim*, Kafka'nın "kendi kendisinin anlatımıdır, kuşkusuz alabildiğine iddialı bir anlatımdır" (Wagenbach, 1997:117).

Gregor Samsa'nın babasıyla arasındaki ilişkide Kafka'nın babasıyla ilişkisini anlatan pek çok benzerlik bulunmaktadır. Kafka, otoriter babasının baskısı altında içine kapanık bir çocukluk dönemi geçirdikten sonra, yetişkinlik çağına geldiğinde babasına karşı özgürlüğünü ilan edebilmek amacıyla evlenme girişimlerinde bulunmuş ancak evliliğin yazarlığına engel teşkil edeceği düşüncesiyle üç nişanını da sona erdirmiştir. Kafka'nın yaşamında olduğu gibi Gregor Samsa'nın yaşamında da baba baskısı özellikle değişim gerçekleştikten sonra kendini iyice belirgin hale gelmektedir. Hikayede,

Gregor Samsa'nın fiziksel durumunda gerçekleşen değişim, yaşamıyla ilgili her detayda diğer bir değişimi beraberinde getirmektedir. Bu apansız değişimle birlikte, Gregor'un fiziksel becerilerinde, yaşadığı ortamda, aile içindeki konumunda, ailedeki bireylerin ona karşı tutumlarında köklü değişmeler kendini göstermektedir. Değişim, oğulun babanın karşısında her zaman daha ezik durumda kalmasını sağlayan bir araçtır. Şöyle ki, değişimden önce Gregor ailenin geçimini sağlamakla görevli iken, babası aile içinde ikinci plandadır. Ancak birdenbire oluşan bu değişim sayesinde, baba yeniden güç kazanmakta ve otoriteyi eline geçirmektedir. Babanın otoritesi ve baskısı çoğu zaman şiddet eylemlerine kadar varmaktadır. Örneğin, hikayenin ilk bölümünde baba, Gregor'un sırtına bastonla vurmakta, ikinci bölümde ise Gregor'un ölümüne neden olacak yarayı açan elmayı fırlatmaktadır. Mao'ya göre, İncil'de Yaradılış bölümünde "elma", aklın simgesi olarak görülmektedir çünkü iyi ve kötü hakkında bilgi veren ağacın meyvesidir. Adem ve Havva bu yasaklı meyveyi yiyerek cennetten kovulmuşlardır. Hikaye, Gregor Samsa'nın yaşamını yitirmesine sebep olacak yara, babanın Gregor'un sırtına attığı bir elma sayesinde oluşmaktadır. Elma, eserde kimsenin iyileştiremeyeceği acıların ve Gregor'un ölüme mahkum edilmesinin sebebidir. Öyleyse baba, Gregor'u ölüme mahkum eden, hayatını cennetten cehenneme çeviren ve onulmaz yaralar açan kişi olarak gösterilmiştir. Hatta, baba, Adem ve Havva'yı yasaklı meyveyi yemeleri hususunda ikna eden şeytanla eşdeğerdedir. Gregor'un sırtına atılmış olan elmayı saplandığı yerden çekip almaya hiç kimse cesaret edemediği için elmanın bir parçası ölümüne dek Gregor'un sırtında saplanmış olarak kalır (Mao,2003). Elma, aklın simgesi olarak görüldüğüne göre, Gregor'un sırtında taşıdığı bu elma parçası, onun sürekli canını acıtan gerçek olarak algılanabilir. Bu gerçek, Gregor'un aile içinde değişen konumu ve aile tarafından oluşturulmuş kimliğidir. Gregor, elma vücuduna saplandıktan sonra bu gerçeği fark eder. Hikayenin son bölümünde ailenin kendisini istemediğini anlayan Gregor, odasına girdiğinde elmanın açtığı yara kendisine yine büyük bir azap vermektedir. Ve aynı gece Gregor'un ölümüyle bu dayanılmaz acı sona erer. Kafka'nın babasıyla ilişkilerine baktığımızda, Gregor Samsa'nın babasına benzeyen bir baba modeli ile karşılaşılır. Kafka, *Baba'ya Mektup*' ta babasının üzerindeki etkisini anlatırken, onunla "yeni bir yaşam olanağına kavuşmanın imkansızlığı"ndan bahseder (Kafka,1994:156). Aralarındaki ilişki hiçbir zaman düzelmeyecek, kötü bir ilişkidir ve bu ilişki, babanın sürekli olarak kendini haklı çıkarmaya çalışıp otoriteyi ele geçirmesi ile devam etmektedir. Mektupta Kafka, babasına karşı duyduğu korkudan bahsetmektedir. Bu korku onun tüm hayatına yansımış, özgürlüğünü elinden almıştır. Gregor'un bir hamamböceğine dönüşmesi kendiliğinden oluşmuştur, adeta onun kaderi, alınyazısıdır. Kafka'nın babasıyla arasındaki ilişki de değişmeyen bir kader gibi sürekli ikilemlerle sürüp gitmektedir.

Kafka'nın yaşamında annesinin rolü ile, Gregor Samsa'nın annesi arasında bir benzerlikten bahsetmek mümkündür. Duyarlılığı ve duygusallığı kendisine annesinden geçen Kafka, günlük notlarında sadece anne tarafındaki atalarından bahsetmektedir (Wagenbach, 1997). Kafka, annesi ve anne tarafından gelen özellikleri kendisinde taşımaktadır. Alman- Yahudi kentsoylu bir aileden gelen Julie Löwy, Hermann Kafka ile evlenmeden önce Alstadt Bulvarındaki gösterişli evlerden birinde oturmaktadır. İyi bir eğitim almıştır. Akrabaları arasında hekimler, hahamlar, din bilginleri ve ticaret adamları bulunmaktadır. Taşra emekçi sınıfına mensup Hermann Kafka ile evlenen Julie Löwy'nin eşinin geldiği aile ve kendi ailesi arasında oldukça büyük bir kültür farkı bulunmaktadır. Gregor Samsa'nın annesi de aynen Kafka'nın annesi gibi duygusaldır. Aile içinde baskın bir karaktere sahip değildir ve otoriter babanın sözünden dışarı çıkmamaktadır. Elma sahnesinde, baba, elmaları tek tek Gregor'un sırtına fırlatırken anne evladına acıması için ona yalvarmaktadır.

Stephens'a göre fiziksel, ruhsal ve zihinsel olarak Kafka'nın gerek *Günlük*' te gerekse *Baba'ya Mektup*'ta bahsetmiş olduğu yaşamının olumsuz yönleri bu eser de belirgin olarak kendini göstermektedir (Stephens,2003). Değişim'den önce Gregor Samsa ailenin geçimini sağlamakla görevlidir. Ailenin, patronuna olan borçlarını ödeyebilmek amacıyla istemediği bir işi yapmaktadır. Franz Kafka da ailesinin isteği üzerine Alman filolojisi ve sanat tarihi eğitimini yarım bırakıp hukuk fakültesine geçmiş ve ömür boyu ilgi duymadığı işi yapmak zorunda kalmıştır.

Diğer bir benzerlik Kafka'nın fiziksel durumu ile ilgilidir. Gregor Samsa değişimden sonra sürekli zayıflamış, yaralar almış ve fiziksel durumu gittikçe kötüleşmiştir. Kafka da narin yapılı bir insandır ve 1924 yılında tüberkülozdan ölmüştür. Ayrıca Gregor Samsa'nın fiziksel durumu ile kendi durumunu işi açısından birbirine benzetir Kafka. Stephens'a göre Kafka, *Günlük*'te yazma işinin hızından dolayı bir kasap bıçağının sürekli içine saplanıp durduğu hissini yaşadığını söyleyip, kendi sonunu fiziksel durumu sürekli kötüye giden Gregor'un sonuna benzetmektedir.

Gregor Samsa önceden geçimini sağlamakta olduğu ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Kafka da hayatının büyük bölümünü ailesiyle birlikte aynı evde geçirmiştir. Gregor'un odasında tüm gürültülerden rahatsız olması ile Kafka'nın özellikle yaşamının son yıllarına doğru gürültüden duyduğu rahatsızlık arasında da bir benzerlik kurulabilir. Kafka'nın yaşamının son yıllarında bu sebepten komşularıyla sürekli kavga ettiği bilinmektedir. (Wagenbach, 1997)

Kafka'nın hiç sevmediği memuriyet hayatı, Gregor'un nefret ettiği memuriyet hayatıyla eşdeğerdir. *Günlük*'te sıksık sabahları erken kalkmanın bir işkence olduğundan bahseden Kafka ile Gregor Samsa'nın erken kalkmayışı arasında bir paralellik kurulabilir.

Eser, toplumsal açıdan incelendiğinde, güçlü bir toplum eleştirisi yaptığı görülür. Eser, burjuva toplumunu, bu toplumun gereklerini ve isteklerini eleştirmektedir. Para, toplumda etik kavramların önüne geçmiştir. Toplumun en küçük birimi olan aile kurumunda bile ilişkiler maddiyata dayalıdır. Gregor'un ailesi kendilerine güzel bir hayat sağlamış olan oğullarını, değişimden sonra bir kenara iterek- hatta eserin sonunda onun evden ayrılması gerektiğini bile düşünerek- kendi geçimlerini ve rahatlarını sağlayacak yeni çıkış yolları bulma yoluna girmişlerdir. Eserde, ben ile etik ve ben ile toplum ve toplumsal kurallar arasında sürekli yaşanan ikilemler dikkati çeker. Gregor'un fiziksel değişimi onun beğenmediği toplumdan uzaklaşmasını ve ona yabancılaşmasını simgelemekte ve modern toplum yaşamının güçlüklerinden ve ahlaksal bozulmalardan kaçma isteğini dile getirmektedir. Sonuçta ben ile dünya arasındaki yabancılaşma büyük bir değişimle kendisini göstermektedir. Gregor, nefret ettiği bir işte hiç hoşlanmadığı kişilerle çalışmak zorundadır. Toplumsal ve ekonomik şartlar karşısında kendisini mahkum edilmiş hissetmektedir. Her gün tekrarlanan gündelik işler ve otoriteler, hamamböceğine dönüşen Gregor'u sürekli ezmektedirler.

Kafka eserdeki iletisi için metamorfoza başvurmuş ve Grotesk unsurlardan yararlanmıştır. Eserdeki grotesk unsurların başında Gregor Samsa'nın hamamböceğine dönüşmesi gelmektedir(Aytaç, 1991). Simgesel olarak kullanılan elma, ürkütücü, tiksindirici ve komik çağrışımlar yaratması açısından grotesk özellik taşımaktadır. Mc Carty'ye göre eserde hem trajik hem de komik olan diğer bir durum, Samsa'nın değişimden sonra sanki normal bir insanmışçasına davranması, konuşması ve iletişim kurmaya çalışmasıdır (McCarty, 2003).

Değişim' de hikayenin sonuna kadar iki zıt kavram birbirlerinin peşi sıra sürekli bir ilerleyiş göstermektedirler : özgürlük ve bağımlılık. Mc Carty, eserin başından sonuna dek sürekli birbirini izleyip birbirlerinin yerini dolduran bu kavramalara işaret ederek, Gregor'un hamamböceğine dönüşümünün ailenin geçimini sağlamak konusundaki esaretini ortadan kaldırıp özgürlüğünü sağladığını söyler. Bu değişim, aynı zamanda ailesinin de Gregor'a olan maddi bağımlılığını ortadan kaldırarak onları Gregor'dan özgür kılmıştır. Gregor babasının borçlarını ödemek için çalıştığı işyerine ve patronuna karşı da bağımlı durumdadır. Çalıştığı işyeri elemanlarının en ufak bir hatasını bile kabul etmemekte hatta hastalık dolayısıyla istenen

izinleri bile geri çevirmektedir. Gregor'un hamamböceğine dönüşümü bu sıkıcı iş hayatından kurtuluşunu ve kendisini özgür hissetmesini sağlamaktadır. Gregor'da meydana gelen değişim, aile bireylerinin rollerinin değişmesine de yol açmıştır. Daha önce evde pijamalarıyla oturan baba, iş hayatına geri dönmek zorunda kalmıştır. Aynı durum anne ve kız kardeş için de geçerlidir. Gregor'un değişimi onları çalışmaya zorlayarak ekonomik açıdan bağımsız hale getirmektedir. Özelikle, Gregor'un bakımını üstlenen kız kardeş çalışmaya başladıktan sonra Gregor'a artık hiç vakit ayıramamaya başlar. Kendi hayatı ve kendi işiyle uğraşarak bağımsızlığını bir şekilde ilan etme yolunda ilerlemektedir. Hikayenin sonunda Gregor'un ölümü üzerine ailenin tüm fertleri rahat bir nefes alırlar. Gregor'u başlarından atmak konusunda hiçbir çözüm yolu bulamamış olan aile fertleri, onun ölümü ile tekrar özgürlüklerini kazanmış olurlar. McCarty'ye göre Gregor'un değişimi kendi özgürlüğünü kazanması açısından ne kadar gerekli ise Gregor'un ölümü aile bireylerinin özgürlüklerini kazanmaları açısından o kadar gereklidir. Kafka, birbirine zıt kavramları birbiri ardına sıralayarak gerçekdışı olarak algılanacak bir hikayeyi gerçekçi bir hale getirmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Franz Kafka'nın yaşamı, edebi kişiliği ve eserleri incelenerek, Türkçe'ye değişik çevirmenlerce Değişim veya Dönüşüm isimleriyle çevrilmiş *Dıe Verwandlung* isimli eser hakkında bir yorum yapılmıştır. Hikaye tarzında yazılan eser, Franz Kafka'nın önemli başyapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir. Eser, kolay anlaşılır bir dille masalımsı bir havada yazılmış ancak yazarın güçlü anlatımıyla gerçekçi yapıya bürünmüştür.

Çalışmanın ilk bölümünde, öncelikle, Franz Kafka'nın yaşam öyküsü hakkında bilgi verilmiş, daha sonra yazarın eserleri ve edebi kişiliği incelenmiştir. Öz yaşam öyküsünün incelenmesi sonucunda, Kafka'nın aşırı otoriter babasının baskısı altında büyüdüğü, babasından her zaman korktuğu ve bu korkuyu hayatı boyunca taşıdığı görülmektedir. Kafka'nın babasıyla arasında olan bu ilişki, eserlerinin pek çoğunda kendisini açıkça göstermektedir (Örn: *Baba'ya Mektup, Yargı, Değişim* vb). Kafka'daki yazma isteği o kadar güçlüdür ki, yazmaya adadığı hayatında Kafka kendisini bile ikinci planda görmektedir. Hayatındaki baba baskısından kaçmak ve normal bir yaşam sürmek isteğiyle evlenme girişimlerinde bulunan Kafka, yazma eğiliminden de vazgeçemediği için sürekli ikilemler yaşamıştır. Eserlerinde, özellikle *Değişim*'de gördüğümüz birbirine zıt kavramların kullanımları belki de bu ikilemleri sembolize etmektedirler.

İkinci bölümde, *Die Verwandlung* (*Değişim*) isimli hikayenin incelenmesine öncelikle eserin özeti verilerek başlanmıştır. Hikaye üç bölümden oluşmaktadır. Her bir bölümün özeti ayrı olarak çıkarılmıştır.

Eser hakkındaki düşüncelerimizi 3 ana başlıkta toplamak mümkündür.

a) Eser, Franz Kafka'nın öz yaşam öyküsünü yansıtan önemli ipuçları vermektedir.
b) Eserde güçlü bir toplum eleştirisi yapılmış ve modern toplumda insanın "yabancılaşması" konusu işlenmiştir.
c) Eser, Kafka'nın diğer pek çok eserinde de başarıyla uyguladığı gibi, birbirine zıt kavramları bir araya getirip bu kavramların hikayenin sonuna dek birbirinin peşi sıra akışını sağlayan güçlü bir kurguya sahiptir. Bu kurgu sayesinde, masalımsı ve gerçekdışı bir havada başlayan hikaye, okuyucunun beyninde gerçekçi çağırışımlar yaratmaktadır.

Dolayısıyla, eser hakkındaki yorumda, otobiyografik ve toplumsal analizler öncelik kazanmış, en son olarak eserde belirgin olan kurgulama tekniği üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA

Aytaç,G. (1983). *Çağdaş Alman Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Gündoğan.

Aytaç,G. (1983). *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Aytaç,G. (1991). *Edebiyat Yazıları II.* Ankara: Gündoğan.

Canetti, E. (1994) *Öbür Dava* (Çev. K. Şipal) İstanbul: Cem

Cimcoz, A.(Çev). (1961). *Milena'ya Mektuplar.* İstanbul: Ataç

Duru, S ve Öneş, A.A. *Çağdaş Dünya Edebiyatı Ansiklopedisi, Milliyet Sanat Dergisi*. cilt 2. s.242-244. İstanbul: Milliyet

Gelişim Hachette Alfebetik Genel Kültür Ansiklopedisi. 1993. cilt 6. s. 2068-2069. İstanbul: İnterpress

Günyol, V. (Çev). (1965). *Franz Kafka, Değişim*. İstanbul: Ataç

Janouch, G. (1994) *Kafka ile Söyleşiler* (Çev. K. Şipal) İstanbul: Cem

Mao, D. A For Apple, Kafka Project, 2003.
http://www.kafka.org/verw_issue/mao.htm (07-12-2003)

McCarty, A. E. *The Dependence and Freedom of Kafka's "Metamorphosis"*, Kafka Project, 2003.
http://www.kafka.org/verw_issue/student_paper3.htm (07-12-2003)

Oflazoğlu, A. T.(Çev.). *Kafka, Ceza Sömürgesi*. İstanbul: Varlık

Şipal, K. (Çev.). (1994). *F. Kafka, Taşrada Düğün Hazırlıkları.* İstanbul: Cem

Stephens. J. *Franz Kafka's Personal Life Reflected inTthe Metamorphosis*, Kafka Project, 2003. http://www.kafka.org/verw_issue/student_paper5.htm (07-12-2003)

Tokdemir, Z.A. (1997). "Kafka ve Eğitimde Sevgi*"*. Öztürk, O ve Onur, N. *Batı Edebiyatında Sevgi ve Hoşgörü Üstüne* Ankara: Gündoğan. s. 40-44

Wagenbach, K. (1997) *Franz Kafka Yaşam Öyküsü* (Çev. K. Şipal) İstanbul: Cem.

Yüzyılın 100 Yazarı, Yeni Binyıl, s 98-99. İstanbul: Medya Ofset

POLİS-HALK İLİŞKİLERİNİ VATANDAŞLARIN DEĞERLENDİRMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Abdullah YILMAZ[*]
M. Kemal DEMİRCİ[**]

Özet: Bütün toplumlar kamu düzenini korumak ve suçları önlemek için polis teşkilatlarından yararlanırlar. Ancak, polisin eylemlerinin niteliği ve örgütsel yapısı demokratik ve demokratik olmayan toplumlarda büyük farklılıklar göstermektedir. Günümüzde polis-halk ilişkileri demokratik polis, toplum polisliği gibi yeni yaklaşımlar ışığında yeniden ele alınmak zorundadır. Bu çalışmada, değişen polis-halk ilişkileri konusunda teorik bir çerçeve çizildikten sonra söz konusu ilişkilerin düzeyi konusunda Kütahya il merkezinde gerçekleştirilen bir araştırmanın bulguları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Polis-halk ilişkileri, demokrasi ve polis, toplum polisliği.

AN EMPIRICAL STUDY ON CITIZENS' EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN POLICE AND PEOPLE

Abstract: All societies use police to control crime and to contribute to public order. But organizational conditions under which police operate, vary greatly between democratic and non-democratic societies. Today, relationships between police and people need to held on with new perspectives (e.g., democracy and police, community policing, etc.) . This article contains a theoretical framework and an emprical study on about relationships between police and people.

Key Words: Relationships between police and people, democracy and police, community policing.

1. Giriş

Genel olarak toplumun ve dolayısıyla bireylerin her türlü suça karşı korunması, temel hakların kullanılabileceği bir ortamın sağlanması ve buna aykırı davrananların yakalanarak gereken yasal işleme tabi tutulması için gerekli tüm önlemlerin alınması anlamına gelen "güvenlik", devletin topluma sunduğu önemli ve vazgeçilmez hizmetlerinden olup, devlet adına, devletin otorite yetkisini kullanan güvenlik güçleri tarafından yerine getirilir. (Aydın, 2002: 124)

[*] Yrd. Doç. Dr., D.P.Ü., Kütahya İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü
**Yrd. Doç. Dr., D.P.Ü., Kütahya İ.İ.B.F., İşletme Bölümü

Polisi kuralların ve kanunların uygulanmasını sağlayan ve meşru güç kullanma yetkisine sahip silahlı güç olarak tanımlarsak, ilkel veya modern bütün topluluk ve toplumlarda, adına polis densin veya denmesin, kuralların uygulanmasını sağlama hizmetini yerine getiren yapılar bulunduğunu söylemek mümkündür (Çağlar, 1999: 125). Ancak, burada, gerçek meşruiyetin, polis ile halk arasında tesis edilen uzlaşma temeline dayanan meşruiyet olduğunu ve meşruiyetin tek temelinin bu olmadığını da unutmamak gerekir(Aydın, 1999: 103).

Polisin azgelişmiş ya da endüstrileşmiş tüm ülkelerde değişmeyen temel görevleri bulunduğu gibi, her ülkenin sahip olduğu sosyal, siyasi ve kültürel özelliklerinin getirdiği bazı farklı görevleri de bulunabilmektedir. Totaliter bir devlette polis yönetimin her istediğini yapmak zorunda olan bir kurum olarak ele alınabilir. Demokratik bir ülkede ise mevcut yasa ve kurallara göre toplumun hizmetinde olan, devletin içerisinde organize edilmiş bir kurum olarak düşünülmelidir[1]. Bu nedenle, ülkenin mevcut yönetim anlayışının doğrudan polis teşkilatının yapısı ve işlevlerine yansıdığını söylemek mümkündür. (Çevik, 2002: 31)

2. Demokrasi, Hukuk Devleti ve Polis

Demokrasi ve insan hakları kavramları birbirine çok yakın ve genellikle doğrudan bağlantılıdır. Bir siyasal rejim olarak demokrasi, insan haklarının gerçekleştirildiği düzeni temsil eder. İnsan hakları ise, doktrin olarak demokrasilerin temelini oluşturur. İnsan hakları düşüncesi nasıl ki, demokrasilerin düşünsel temelini oluşturmakta ve genel çerçevesini çizmekte ise, demokrasiler de insana ve insanlığa bağlı temel hakların gerçekleştirildiği ve güvence altına alındığı siyasal düzen ve yönetim biçimini simgelemektedir.(Çeçen, 1995: 57)

Crawshaw'ın belirttiği gibi (Crawshaw, 2002: 167); "Hukuk kurallarının, hiçbir birey veya kurumun kanun üstüne çıkmamasını sağladığı bir demokratik devlette her insan ve her kurum kanun önünde bazı sorumluluklar taşır. Bu, tamamen ve sürekli kanunla çalışması açısından kanun sağlayıcı memurlar olarak görülen polisler için zorunludur. İnsan haklarının kanunla korunmuş olması, her polis faaliyetinde ve faaliyet alanında insan haklarını koruyan kanunlara saygı gösterilmesi ve itaat edilmesi anlamına da gelir."

---

[1] Aynı yönde bir değerlendirme için bakınız: Gary T. MARX, "Police and Democracy", *http://web.mit.edu/gtmarx/www/dempol.html*, (Temmuz 2003).

Demokratik hukuk devletinde polis, çok önemli fonksiyonlara sahiptir. Bir devletin demokratik hukuk devleti olarak nitelendirilebilmesi için, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü yaşama geçirmiş ve insan haklarını güvence altına almış olması gerekir. Bunu yaşama geçirecek başlıca kurumlardan biri de polistir. Polis, kamu düzenini ve iç güvenliği korumak için güç kullanan ve suçla mücadele eden bir örgüttür. Bu açıdan polisin, hukukun üstünlüğünü sağlamanın güvencesi olduğu söylenebilir. (Çevik, 2002: 79) Polisin faaliyet gösterdiği örgütsel koşullar ve görevini yerine getirmek için kullandığı yöntemler demokratik ve demokratik olmayan toplumlar arasında oldukça farklılık gösterir. Demokratik hukuk devletinde polis görevlerini yerine getirirken kendisi de hukuka uymak zorundadır. Hukukun üstünlüğü, polisi de içine alır.

Demokratik toplum olarak tanımlanan bir toplumda polis gücü[2]:

* Güçlü bir liderin veya partinin isteklerine değil, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğüne hayat verir,

* Sadece belirli sınırlar içerisinde ve olabildiğince kontrollü şekilde bireylerin yaşamlarına müdahale eder,

* Aleni olarak hesap sorulabilen bir kurumdur.

3. Güvenlik Hizmetlerine Halk Desteği

Semiz ve Gökçe'nin belirttikleri gibi (Semiz ve Gökçe, 1999: 4); "Toplumsal yapıdaki işleyişin değişmesi ve beklenti düzeylerinin giderek artmaya başlaması, toplumla yakın bir ilişki içerisinde bulunan ve güvenliğin sağlanmasından birinci derecede sorumlu olan polisin rolünün de önemli ölçüde değişmesine sebep olmaktadır." Ayrıca, Aydın'ın belirttiği gibi (Aydın, 1999: 116-117); "Polisin halkın istek ve beklentileri doğrultusunda politikalar belirlemesi ve uygulamalarda bulunması konusunda, halka karşı sorumluluk ve halkın bu politikaların belirlenmesi sürecine katılması anlayışı ile polis halk ilişkileri [de] büyük önem arz etmektedir."

Bergmans'ın işaret ettiği gibi (Bergmans, 2002: 197); polislerin insanlar ile ilişkileri azaltılarak vatandaşlara yabancı hale getirilmesi stratejisi, polisin önemli fonksiyonlarını ihmal etmesi sonucunu doğurmuştur. Merkezileştirilmiş teknokrat yapı sonucunda polis her gün olup biten olaylardan gittikçe daha az haberdar olmuştur. Yabancı bir yardım elinin uzatılması, problemleri kendi başına çözmeye çalışan "suç savaşçısı" polisin

[2] MARX, "Police and Democracy".

profesyonel statüsüne uymamıştır. Oysa, insanların desteği olmadan polisin operasyon yapabilmesi mümkün değildir. Özellikle, günümüzün karmaşık toplum yaşamında polisin suçla mücadele ve toplum düzenini sağlama görevini sadece polisiye tedbirlerle gerçekleştirmesinin mümkün olmadığı görülmüştür. Aydın'ın belirttiği gibi (Aydın, 1999: 120); "Polis halkın emniyeti ve mutluluğu için çalıştığına göre, daha iyi hizmet için halkın polisin karar ve politikalarına katılması, taraftar olması ve polise yardım etmesinin sağlanması büyük önem taşır."

Suç ve kamu düzeni, toplumun tümünü ilgilendiren çok boyutlu konulardır. Bu nedenle, halkın polisiye hizmetlere katılımını sağlamak üzere toplum destekli polislik olgusu gelişmiştir. Toplum destekli polislik (community policing), demokrasinin işlerlik kazanmış şeklidir. Suç ve düzensizliklerin tanımlanmasını sağlayan ve toplumun polisiye hizmetlerin tüm aşamalarında yer almasını öngören bir sistemdir. Ayrıca, polis ve toplum arasında yakın ilişkiye dayanır ve ana hedefi, güven duygusunu tesis etmek ve devamını sağlamaktır.[3]

Toplum Destekli Polislik kavramı, 1980'li yıllardan itibaren Amerika ve İngiltere'de polis ile halk arasında ortaya çıkan ve gittikçe büyüyen güvensizlik sorununun ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm arayışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde polis, halkın gözünde değerini yitiren bir kurum olması nedeniyle dikkatleri üzerine çekmiş ve siyasal gündemde kalmıştır. (Bahar, 2002: 292)

Akalın'ın belirttiğine göre (Akalın, 1997: 220); "Toplum polisliği, son yıllarda özellikle ABD'de gelişen çevre ve teknolojik gelişmelere paralel olarak suç ve suçlularla mücadelede azami başarı elde etmek amacına matuf olarak ortaya atılmış bir yönetim biçimidir. Bu sistemde suç önleme, polis ile halkın bütünleşerek olaylara cevap vermesi şeklinde yansımaktadır."

Toplum polisliği, problemlerin ortaya çıkarılması ve çözümünde polis ile toplumun beraber çalışmasını teklif eder ve temelde iki ana temayı işlemektedir. Bunlardan biri halk dostluğu diğeri ise problem çözümüdür. Toplum polisliği konusunda başarılı olabilmek için hem polis hem de halkın dikkat etmesi gereken bazı koşullar vardır. Bunlar; etkinlik (Etkili bir toplum polisliği stratejisi geliştirip yürütmek)**,** randıman (Kullanılabilir kaynaklardan daha fazla sonuç almak) ve eşitlik (Polis hizmetlerine eşit derecede giriş, herkese eşit davranış ve topluma polis hizmetlerinin eşit dağıtımını yapma) koşullarıdır. (Akalın, 1997: 221, 223-224)

---

[3] "About Community Policing", *http://www.communitypolicing.org/about2.html*, (Temmuz 2003).

Toplum destekli polislik, örgütsel değişimi gerektirmektedir. Adem-i merkeziyet, yetki dağılımı ve uzmanlıkların azaltılması bu yeni yaklaşımın üç ana örgütsel ilkesidir. Bu ilkeler, örgütün dış çevreye dönüklük özelliğini artırma aracıdır. (Bergmans, 2002: 200)

Türkiye'de polis halk ilişkilerinde yaygın olarak benimsenen görüş, halkla ilişkilerin istenilen düzeyde olmadığıdır. Polis halk ilişkileri ile ilgili araştırmaların ortaya koyduğu ortak sonuçlar şunlardır (Erdağ, 2000: 177):

1. Halka göre polisin eğitimi yeterli değildir ve halkla ilişkilerin daha iyi gerçekleştirilmesinin yolu eğitimden geçmektedir.

2. Halkın bir bölümü polisten korkmaktadır. Polisin halka kendisini tam olarak tanıtmadığı ve herkese eşit davranmadığı görüşü en önemli sorundur.

3. Halkın büyük çoğunluğu polisin başarılı olabilmek için yeterli olanaklara sahip olmadığını düşünmektedir.

4. Halkın polisten beklentileri, genel olarak, polisin görev bilincine sahip olması, halka olumlu yaklaşıp iletişim kurması, şiddete başvurmaması, herkese yansız davranması, hoşgörülü, nazik ve güler yüzlü olmasıdır.

5. Halk polise genel olarak güvenmektedir. Ancak, aynı zamanda, ondan korkmaktadır. Bunun en önemli nedeni, polisin kendisini ve çalışmalarını yeterince tanıtamaması sonucunda oluşan olumsuz imajdır.

6. Polisin halkla yeterince sağlıklı iletişim kuramamasının nedenleri olarak; çalışma saatlerinin düzensizliği, ücret yetersizliği, eğitim düzeyinin düşüklüğü, halka kendini yeterince tanıtamama, görevi ile ilgili mevzuatın yeniden düzenlenmemesi ve sosyal olanakların yetersizliği faktörleri görülmektedir.

Çağdaş dünyada artık globalleşmeye başlayan toplumsal taleplere etkin biçimde karşılık vermesi beklenen "... yirmi birinci yüzyıl polisi toplumun içinde ve halkla işbirliği içinde çalışarak hem kendine hem çevresine güven veren bir özelliğe sahip olmalıdır. Amacı, yalnızca suç ve suça ilişkin unsurlarla mücadele etmek değil, aynı zamanda iyi bir rehber ve danışman rolünü de yerine getirmek olmalıdır. Polisin XXI. yüzyılın beklentilerine cevap verebilmesi ve sorunları çözebilmesi için aşağıda belirtilen niteliklere sahip olması gerekir:

1. Sağlam ve dengeli bir kişilik özelliği,

2. Nitelikli bir eğitim programından yetişme,

3. Yüksek motivasyon düzeyine sahip olma,

4. Mesleğini severek ve benimseyerek yapma,

5. Her koşulda kendisinden beklenen davranışları gerçekleştirme,

6. İletişim ve etkileşim yeteneğine sahip olma." (Semiz ve Gökçe, 1999: 19)

4. Polis-Halk İlişkilerine Yönelik Araştırmanın Amacı ve Sınırları

Araştırmanın başlıca amaçları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

a) Öncelikle, polisiye hizmetlerden yararlanan vatandaşların polis-halk ilişkilerine yönelik algılamalarını ortaya koymak;

b) Söz konusu algılamaların araştırma kapsamındaki deneklerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir.

Araştırmanın uygulaması, Kütahya il merkezi ile sınırlıdır.

5. Araştırmanın Metodolojisi

5. 1. Model

Araştırmada Kütahya il merkezinde güvenlik hizmetlerinden yararlanan vatandaşların polis-halk ilişkilerini nasıl değerlendirdikleri saptanmaya çalışılmıştır. Saptama yapılırken, koşulların önceden ayarlanması ve bireylerin belirli cevapları vermeleri yönünde etkilenmeleri söz konusu olmamıştır. Bu özellikler çerçevesinde araştırmanın modeli survey (genel tarama) modelidir.

Genel tarama modeline dayanan araştırmalarda; durum nedir, neredeyiz, ne yapmak istiyoruz, nereye, hangi yöne gitmeliyiz, oraya nasıl gideriz gibi sorulara, ulaşılan verilere dayanılarak cevaplar aranır.

5. 2. Araştırma Örneklemi ve Veri Toplama Araçları

Araştırmanın örneklemi Kütahya il merkezinde güvenlik hizmetlerinden

yararlanan vatandaşlardan tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 18 yaş üzeri 100 bireyden oluşmaktadır.

Verilerin toplanmasında anket (soru kağıdı) ve gözlem tekniği kullanılmış, ayrıca literatür taraması yapılmıştır. Anket, araştırmacılar ve beraberlerindeki anketörler tarafından deneklerle yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Böylece, anket formlarının eksiksiz doldurulması sağlanmış ve tüm anketler değerlendirilebilmiştir.

6. Araştırma Verilerinin Analizi ve Bulgular

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket uygulaması sonucunda elde edilen veriler SPSS 8.0 for Windows paket programına yüklenmiş ve araştırma amaçları doğrultusunda çeşitli istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Söz konusu analiz sonuçları ve bunlara ilişkin yorumlar aşağıdadır.

6.1 Anketin Güvenilirliği

Çalışma için hazırlanan anketin güvenilirliğini ölçmek için, ön çalışmada 30 denek üzerinde uygulama yapılmıştır. Geliştirilen 20 değişkenli anket verilerinin güvenilirliği ölçülmüş, güvenilirliği azaltan değişkenler sırasıyla elenerek değişken sayısı 15'e indirilmiş, analiz sonucunda, anket verilerinin Alpha katsayısı, 0,8388 olarak saptanmıştır. Bu değer 1.00'a çok yakın bir değer olduğundan anketin güvenilir olduğuna ve dolayısıyla araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir.

6.2 Deneklerin Demografik Özellikleri

Deneklerin demografik özellikleri Tablo 1'de yer almaktadır. Tablo 1'e ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

Ankete cevap verenlerin cinsiyetlerine göre dağılımı şöyle gerçekleşmiştir: Ankete cevap verenlerin % 62'lık kısmını (62 kişi) erkekler, % 38'lik kısmını ise (38 kişi) bayanlar oluşturmaktadır.

Ankete cevap verenlerin yaş gruplarına göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir: Ankete cevap verenlerin % 33'ü (33 kişi) 18-25 yaş grubunda yer almaktadır. Bu yaş grubunu % 27'lik oranla (27 kişi) 26-40 yaş grubu izlemektedir. 41-55 yaş grubundan 25 kişi % 25'lik bir katılım gerçekleştirirken, ankete en az katılım % 15'lik bir oranla (15 kişi) 55-+ yaş grubunda yer alan deneklerce gerçekleştirilmiştir. Bu dağılım, deneklerin ankete dengeli bir katılım gerçekleştirdiklerini göstermektedir.

Ankete katılan bireylerin eğitim düzeylerine göre dağılımı ise şöyle gerçekleşmiştir: Eğitim düzeyleri içinde en büyük kategoriyi oluşturan lise mezunları 51 kişi ile ankete % 51'lik bir katılım sağlamışlardır. Bu kategoriyi sırasıyla % 29'luk oranla (29 kişi) ilköğretim mezunları ve % 20'lik oranla (20 kişi) üniversite mezunları izlemektedir.

Ankete katılan bireylerin mesleklerine göre dağılımı ise şöyle gerçekleşmiştir: Meslek grupları içinde en büyük kategoriyi oluşturan serbest meslek sahipleri 37 kişi ile ankete % 37'lik bir katılım sağlamışlardır. Bu kategoriyi sırasıyla % 24'lük oranla (24 kişi) memurlar, % 18'lik oranla (18 kişi) öğrenciler, % 9'luk oranla (9 kişi) işçiler, % 7'lik oranla (7 kişi) emekliler ve % 5'lik oranla (5 kişi) ev hanımları izlemektedir.

Tablo 1: Deneklerin Demografik Özellikleri

CİNSİYET DAĞILIMI			**ÖĞRENİM DÜZEYİ DAĞILIMI**		
Cinsiyet	**Frekans**	**Yüzde**	**Öğrenim Düzeyi**	**Frekans**	**Yüzde**
Erkek	62	62,0	İlköğretim	29	29,0
Kadın	38	38,0	Lise	51	51,0
Toplam	**100**	**100,0**	Üniversite	20	20,0
			Toplam	**100**	**100,0**
MESLEK DAĞILIMI			**YAŞ DAĞILIMI**		
Meslekler	**Frekans**	**Yüzde**	**Yaş Durumu**	**Frekans**	**Yüzde**
Öğrenci	18	18,0	18-25 Yaş	33	33,0
Memur	24	24,0	26-40 Yaş	27	27,0
İşçi	9	9,0	41-55 Yaş	25	25,0
Serbest Meslek	37	37,0	55- + Yaş	15	15,0
Ev Hanımı	5	5,0	**Toplam**	**100**	**100,0**
Emekli	7	7,0			
Toplam	**100**	**100,0**			

6.3 Polis-Halk İlişkilerinde Etkili Olan Faktörlere İlişkin Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında hazırlanan anket formunda güvenilirlik analizi sonrasında "polis-halk ilişkilerinde etkili olan faktörler" olarak belirlenen 12 değişkene ilişkin aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar aşağıda Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Polis-Halk İlişkilerinde Etkili Olan Faktörlere İlişkin Aritmetik Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Değişkenler	$\overline{X}$	S.D.
Adalet Sisteminin Yeterli Düzeyde Olmaması	2,9900	0,6590
Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması	2,9100	0,7926
Polisin Eylemlerinde Halktan Destek Görmemesi	2,8500	0,7017
Polisin Güç Kullanma Yetkisini Yerinde Kullanmaması	2,7900	0,8563
Polisin Yeterli Bilgi Birikimine Sahip Olmaması	2,7600	0,7124
Polis Teşkilatının Görevlerini İyi Yapmaması	2,6000	0,6963
Polisin Şikayetleri Önemsememesi	2,4400	0,7292
Polisin Halka Eşit ve Objektif Davranmaması	2,4400	0,7696
Polisin Statükocu Olması	2,4300	0,8439
Polisin Sorunları Çözüme Kavuşturmaması	2,3400	0,6995
Polisin Çalışma Koşullarının Olumsuz Olması	2,3300	0,8415
Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması	2,3200	0,8863

Tablo verilerine göre vatandaşların polis-halk ilişkilerinde etkili olan faktörlere yönelik önem algılamalarının sırasıyla şunlar olduğu görülmektedir:

* Adalet sisteminin yeterli düzeyde olmaması,

* Polisin politik baskılardan uzak olmaması,

* Polisin eylemlerinde halktan destek görmemesi,

* Polisin güç kullanma yetkisini yerinde kullanmaması,

* Polisin yeterli bilgi birikimine sahip olmaması,

* Polis teşkilatının görevlerini iyi yapmaması,

* Polisin şikayetleri önemsememesi,

* Polisin halka eşit ve objektif davranmaması,

* Polisin Statükocu olması,

* Polisin sorunları çözüme kavuşturmaması,

* Polisin çalışma koşullarının olumsuz olması,

* Medyanın polise karşı önyargılı olması.

Tablo verilerine göre, deneklerin polis-halk ilişkilerinin ideal düzeyde olmamasında etkili olan faktörler kapsamında ilk üç sırada polis teşkilatından veya polisin bireysel davranışlarından kaynaklanan faktörler yerine adalet sisteminin yetersizliği, politikanın ve politikacının polis üzerindeki baskıları ile halkın polise ve polis teşkilatına yeterli düzeyde destek vermemesi gibi çok önemli hukuk, politika ve toplum kaynaklı faktörlere yer vermeleri; polis-halk ilişkilerinin hukuksal, siyasal, toplumsal ve örgütsel faktörlerin etkileşim içinde bulundukları kompleks bir ilişkiler yumağının dışa vurumu olduğu görüşünü desteklemektedir.

Tablo 2'deki vatandaşların polis-halk ilişkilerinde etkili olan faktörlere yönelik önem algılamalarının deneklerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik analizler sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

Deneklerin polis-halk ilişkilerinde etkili olan faktörlere yönelik önem algılamalarının yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin ANOVA analizi sonucu Tablo 3'te yer almaktadır. Tablo verilerine göre deneklerin "Adalet Sisteminin Yeterli Düzeyde Olmaması" ve "Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması" değişkenlerine ilişkin algılamaları yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 3: Deneklerin Polis-Halk İlişkilerine İlişkin Değişkenlere Yönelik Algılamaları İle Yaş Grupları Arasındaki İlişkiye Yönelik ANOVA Analizi Sonuçları

Değişkenler	F	p
Adalet Sisteminin Yeterli Düzeyde Olmaması	**2,836**	**0,013**
Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması	1,972	0,565
Polisin Eylemlerinde Halktan Destek Görmemesi	1,766	0,142
Polisin Güç Kullanma Yetkisini Yerinde Kullanmaması	4,085	0,051
Polisin Yeterli Bilgi Birikimine Sahip Olmaması	2,187	0,529
Polis Teşkilatının Görevlerini İyi Yapmaması	2,192	0,136
Polisin Şikayetleri Önemsememesi	1,376	0,157
Polisin Halka Eşit ve Objektif Davranmaması	1,039	0,324
Polisin Statükocu Olması	0,491	0,606
Polisin Sorunları Çözüme Kavuşturmaması	1,711	0,117
Polisin Çalışma Koşullarının Olumsuz Olması	1,803	0,404
Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması	**2,565**	**0,019**

Deneklerin "Adalet Sisteminin Yeterli Düzeyde Olmaması" ve "Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması" değişkenlerine ilişkin algılamalarının yaş gruplarına göre nasıl bir farklılık gösterdiğini saptamak amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

* Deneklerin yaşları ilerledikçe "Adalet Sisteminin Yeterli Düzeyde Olmaması" görüşüne katılımları artmaktadır. Oysa, yaşça genç bireyler adalet sisteminin yeterli düzeyde olduğu görüşündedirler. Yaşça genç bireylerin bu olumlu bakış açıları Türk adalet sisteminin geleceği açısından umutlandırıcı bir veridir.

* Deneklerin yaşları ilerledikçe "Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması" görüşüne katılımları artmaktadır. Oysa, yaşça genç bireyler medyanın polise karşı önyargılı olmadığı görüşündedirler. İleri yaşlardaki bireylerin medya-polis ilişkilerine olumsuz bakış açıları, kanımızca, geçmişteki kötü tecrübelerin etkisinden kendilerini hala kurtaramamış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Deneklerin vatandaşların polis-halk ilişkilerinde etkili olan faktörlere yönelik önem algılamalarının eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin ANOVA analizi sonucu Tablo 4'te yer almaktadır. Tablo verilerine göre deneklerin "Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması", "Polisin Şikayetleri Önemsememesi", "Polisin Halka Eşit ve Objektif Davranmaması" ve "Polisin Statükocu Olması" değişkenlerine ilişkin algılamaları eğitim düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 4: Deneklerin Polis-Halk İlişkilerine İlişkin Değişkenlere Yönelik Algılamaları İle Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik ANOVA Analizi Sonuçları

Değişkenler	**F**	**p**
Adalet Sisteminin Yeterli Düzeyde Olmaması	0,662	0,518
Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması	**16,444**	**0,000**
Polisin Eylemlerinde Halktan Destek Görmemesi	0,549	0,580
Polisin Güç Kullanma Yetkisini Yerinde Kullanmaması	0,003	0,997
Polisin Yeterli Bilgi Birikimine Sahip Olmaması	1,624	0,202
Polis Teşkilatının Görevlerini İyi Yapmaması	2,911	0,059
Polisin Şikayetleri Önemsememesi	**6,318**	**0,003**
Polisin Halka Eşit ve Objektif Davranmaması	**4,182**	**0,018**
Polisin Statükocu Olması	**4,677**	**0,012**
Polisin Sorunları Çözüme Kavuşturmaması	2,636	0,077
Polisin Çalışma Koşullarının Olumsuz Olması	0,135	0,873
Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması	2,954	0,057

Deneklerin "Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması", "Polisin Şikayetleri Önemsememesi", "Polisin Halka Eşit ve Objektif Davranmaması" ve "Polisin Statükocu Olması" değişkenlerine ilişkin algılamalarının eğitim düzeylerine göre nasıl bir farklılık gösterdiğini saptamak amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda şu sonuca ulaşılmıştır:

* Deneklerin "Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması" görüşüne katılım düzeyleri eğitim düzeyleri yükseldikçe artmaktadır. Çünkü; eğitim düzeyleri yükseldikçe bireyler yaşadıkları toplumu ve toplum içindeki kurumlar arasındaki etkileşimleri daha iyi gözlemleyebilmektedirler. Dolayısıyla, eğitim düzeyi yüksek bireyler polisin politik birey ve kurumların etkisi altında bulunduğunun farkına daha kolay varabilmektedirler.

* Deneklerin polisin vatandaşların şikayetlerini önemseyip önemsemediğine ilişkin algılamaları eğitim düzeyleri yükseldikçe olumsuz yönde artmaktadır. Eğitim düzeyleri yüksek bireylerin polisiye olaylara ilişkin şikayetlerinin çözümüne ilişkin beklentilerinin yüksek olması polisin söz konusu şikayetlerin çözümüne yönelik eylemlerinin yetersiz algılanma olasılığını artırmaktadır. Bu ise, beklentilerin karşılanmaması ve dolayısıyla, tatminsizlik sonucunu doğurmaktadır.

* Deneklerin polisin halka eşit ve objektif davranıp davranmadığına ilişkin algılamaları eğitim düzeyleri yükseldikçe olumsuz yönde artmaktadır. Yukarıda belirtilen, eğitim düzeyleri yüksek bireylerin polisiye olaylarda polisin davranışlarına ilişkin beklentilerinin yüksek olması savı burada da geçerlidir.

* Deneklerin "Polisin Statükocu Olması" görüşüne katılım düzeyleri eğitim düzeyleri yükseldikçe artmaktadır. Burada eğitim düzeyleri düşük bireylerin polisi statükocu görmemeleri ve eğitim düzeyleri yüksek bireylerin polisi statükocu olarak algılamaları dikkat çekici bir bulgudur. Kanımızca, bireylerin eğitim düzeyleri arttıkça statükoya ilişkin bilgi dağarcıklarının daha fazla artması ve herhangi bir birey veya kurumun statükocu olup olmadığına ilişkin daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmeleri söz konusu bulgunun nedenidir.

Deneklerin vatandaşların polis-halk ilişkilerinde etkili olan faktörlere yönelik önem algılamalarının meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin ANOVA analizi sonucu Tablo 5'te yer almaktadır. Tablo verilerine göre deneklerin "Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması" ve "Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması" değişkenlerine ilişkin algılamaları meslek gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 5: Deneklerin Polis-Halk İlişkilerine İlişkin Değişkenlere Yönelik Algılamaları İle Meslekleri Arasındaki İlişkiye Yönelik ANOVA Analizi Sonuçları

Değişkenler	F	p
Adalet Sisteminin Yeterli Düzeyde Olmaması	1,297	0,272
Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması	**3,317**	**0,008**
Polisin Eylemlerinde Halktan Destek Görmemesi	0,975	0,437
Polisin Güç Kullanma Yetkisini Yerinde Kullanmaması	2,030	0,081
Polisin Yeterli Bilgi Birikimine Sahip Olmaması	2,294	0,052
Polis Teşkilatının Görevlerini İyi Yapmaması	1,687	0,145
Polisin Şikayetleri Önemsememesi	1,587	0,171
Polisin Halka Eşit ve Objektif Davranmaması	1,942	0,095
Polisin Statükocu Olması	0,338	0,888
Polisin Sorunları Çözüme Kavuşturmaması	1,862	0,108
Polisin Çalışma Koşullarının Olumsuz Olması	0,038	0,999
Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması	**2,369**	**0,045**

Deneklerin "Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması" ve "Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması" değişkenlerine ilişkin algılamalarının meslek gruplarına göre nasıl bir farklılık gösterdiğini saptamak amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda şu sonuca ulaşılmıştır:

* Deneklerin "Polisin Politik Baskılardan Uzak Olmaması" değişkenine ilişkin algılamalarının meslek gruplarına göre değişimi incelendiğinde, sırasıyla emekliler ve ev hanımlarından oluşan ilk grup bu görüşe büyük oranda katılmazken; sırasıyla öğrenciler, memurlar, işçiler ve serbest meslek sahiplerinden oluşan ikinci grup ise bu görüşe büyük oranda katılmaktadır. Emekliler ve ev hanımlarının bu görüşe katılmamalarının nedeni her iki meslek grubunun diğer meslek gruplarına oranla sosyal yaşam ve polis örgütü ile ilişkilerinin nispeten sınırlı olmasıdır.

* Deneklerin "Medyanın Polise Karşı Önyargılı Olması" değişkenine ilişkin algılamalarının meslek gruplarına göre değişimi incelendiğinde, sırasıyla emekliler, serbest meslek sahipleri ve işçilerden oluşan ilk grup bu görüşe büyük oranda katılmaktadır; sırasıyla ev hanımları, öğrenciler ve

memurlardan oluşan ikinci grup ise bu görüşe büyük oranda katılmamaktadır.

Sonuç

Demokrasinin gelişmesi ve birey özgürlüklerinin önem kazanmasıyla birlikte, demokratik polis kimliği oluşturmak bugün her ülkenin temel amaçlarından biri haline gelmiştir. Demokratik polis kimliğinin oluşumunda, öncelikle, icra edilen görevlerde toplumun hassasiyetlerinin dikkate alınması ve keyfi tutum ve davranışların caydırıcı yaptırımlarının olması gerekir.

AB'ye girme yolunda çok önemli adımlar atan ülkemizde, demokrasi odaklı polis kimliği oluşturmak büyük önem kazanmıştır. Türkiye'deki pek çok kurum gibi polis teşkilatının da mevcut yapısıyla demokratik bir kimlik geliştirmesi olası gözükmemektedir. Polis teşkilatının bu değişime ayak uydurabilmesi için süratle yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu kapsamda, katı bir hiyerarşinin hakim olduğu klasik örgüt yapısından vazgeçilerek, halkın ve teşkilat mensuplarının katılımını ve polislik fonksiyonlarının koordineli olmasını sağlayacak modern örgüt yapıları benimsenmelidir.

Sonuç olarak, geleceğin dünyası gibi örgütleri de bugünkünden çok farklı olacaktır. Geleceğin örgütleri hızlı bir değişim gösteren geçici sistemler olacaktır. Halihazırda statik örgütsel yapıların dış baskıların zorlamasıyla değil, kendi iç dinamiklerinin harekete geçirilmesiyle kendilerini formatlamaları gerekmektedir. Bu formatlama gerekliliğinden polis teşkilatının kendisini ayrı tutamayacağı da bilinmelidir.

KAYNAKÇA

"About Community Policing",
http://www.communitypolicing.org/about2.html, (Temmuz 2003).

AKALIN, Mehmet. "Toplum Polisliği", *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 69, Sayı: 417, Aralık 1997, ss. 219-224.

AYDIN, Ahmet Hamdi. "İnsan Hakları Açısından Polisin Güç Kullanma Yetkisinin Meşruiyeti", *21. Yüzyılda Polis: Temel Sorunlar-Çağdaş Yaklaşımlar*. İbrahim CERRAH ve Emin SEMİZ (Der.), Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı Yayını, 1999, ss. 103-130.

AYDIN, Ahmet Hamdi. "Özel Güvenlik Teşkilatı: Kuruluşu, Görevleri, Yetkileri", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 4, S. 1-2, Ocak-Haziran 2002, ss. 123-136.

BAHAR, Halil İbrahim. "Toplum Destekli Polislik (Community Policing) ve Türkiye'ye Uygulanabilirliği", *Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis*, Hasan Hüseyin ÇEVİK ve Turgut GÖKSU (Der.), Ankara: Seçkin Yayınevi, 2002.

BERGMANS, Denis. "Çağdaş Polis Hizmetinin Temel Faktörü Olarak Toplum Destekli Polislik", *Polis Meslek Etiği*, İhsan BAL ve M. Bedri ERYILMAZ (Der.), Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları, 2002, ss. 195-220.

CRAWSHAW, Ralph. "İnsan Kaynakları ve Polis Hizmeti", *Polis Meslek Etiği*, İhsan BAL ve M. Bedri ERYILMAZ (Der.), Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları, 2002, ss. 155-172.

ÇAĞLAR, Ali. "Polis ve Polisliğin Ortaya Çıkışı", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 4, Temmuz 1999.

ÇEÇEN, Anıl. *İnsan Hakları*, 2. Baskı, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995.

ÇEVİK, Hasan Hüseyin. "Devlet ve Polis", *Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis*, Hasan Hüseyin ÇEVİK ve Turgut GÖKSU (Der.), Ankara: Seçkin Yayınevi, 2002.

ERDAĞ, Erdoğan. “Polis-Halk İlişkilerinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 72, Sayı: 428, Eylül 2000.

MARX, Gary T.. “Police and Democracy”, *http://web.mit.edu/gtmarx/www/dempol.html*, (Temmuz 2003).

SEMİZ, Emin ve Erten GÖKÇE. “Yirmibirinci Yüzyılda Polis Eğitimi”, *21. Yüzyılda Polis: Temel Sorunlar-Çağdaş Yaklaşımlar*, Yayına Hazırlayanlar: İbrahim CERRAH ve Emin SEMİZ, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı Yayını, 1999, ss. 3-21.

ANALİTİK BÜTÇE SINIFLANDIRMASININ YAPISI VE BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ BÜTÇESİ

Hatice DAYAR[*]
İbrahim BAKIRTAŞ[**]

Özet: Bütçenin gerek klasik gerek modern makro ekonomik fonksiyonlarını yerine getirebilmesi, amaca uygun rasyonel bir bütçe politikasını ve buna imkan sağlayacak etkin bir bütçe yapımını gerektirmektedir.Etkin bir bütçenin hazırlanması ve tanziminde de üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri bütçenin gelir ve giderlerinin en uygun bir biçimde sınıflandırılmasıdır. 1998 yılında tamamlanmış olan yeni bütçe kod yapısı gözden geçirilip geliştirilerek özellikle analize ve istatistiğe elverişli veriler üretilebilir hale getirilmiştir. Bu sistem analitik bütçe sınıflandırması olarak adlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Analitik bütçe sınıflandırması, kurumsal, ekonomik , fonksiyonel sınıflandırma.

Abstract: Committing a rational budget policy and an efficient budget preparation process are essential for an ideal budget which performs its both classical and contemporary macroeconomic functions. A suitable classification of incomes and spending in a budget is one of the important subjects in preparation of an efficient budget and budget classification.1998 budget was prepared according to principles of analytical budget classification technique whereby the new budget codes are assessed, improved and made suitable for analytical purposes and statistical analysis.

Key words: Analytical budget classification; institutional, economic and functional classification of analytical budget.

GİRİŞ

Bütçe sınıflandırması, bütçede yer alan gelir ve harcama kalemlerinin sistematik bir şekilde düzenlenmesi ve formüllendirilmesidir (BURKHEAD, 1956, 110). Bütçe sınıflandırması, bütçelemenin ilk dönemlerinde, kamu gelirlerini harcama yetkisine sahip idari kuruluşların bu yetkiyi usulüne uygun bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının denetimi amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan klasik bütçe sisteminde, bütçe, sadece devletin gelir ve giderlerini gösteren, parlamentonun yürütme organını denetleme aracı olan mali bir tablodur. Sınıflandırma sisteminde idari kuruluş ve bu kuruluşlarca yapılan harcama konuları esas alınmaktadır (FEYZİOĞLU, 1984, 178).

Devletin gelişen fonksiyonları sonucu önem kazanan bütçe gelir ve harcamalarının birer maliye politikası aracı olarak kullanılması, bunlarla ilgili tasniflerin devlet harcama ve gelirlerinin ekonomik ve sosyal hayata

[*] Yrd.Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi,İİBF, Maliye Bölümü
[**] Yrd.Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi,İİBF, İktisat Bölümü

etkilerinin araştırılmasını sağlayacak biçimde olmasını zorunlu hale getirmektedir. Modern maliyeciler, devlet gelir ve harcamalarının ekonominin tümü üzerinde gittikçe artan fonksiyonlarının anlaşılmasına olanak verecek, bütçenin makro ekonomik fonksiyonlarını ön plana çıkaracak şekilde sınıflandırmalara önem vermişlerdir. (BULUTOĞLU, KURTULUŞ, 1998, 63-70). Ülkemizde de bütçe sistemlerinin gelişimine paralel olarak değişik sınıflandırma tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Ülkemizde kullanılan sınıflandırma tekniklerinin en son aşamasında analitik bütçe sınıflandırması yer almaktadır.

Yapılan çalışmada analitik bütçe sınıflandırmasının yapısı ayrıntılı olarak incelenecek ve Dumlupınar Üniversitesi bütçesinde uygulaması açıklanacaktır.

ANALİTİK BÜTÇE SINIFLANDIRILMASININ YAPISI

Analitik bütçe sınıflandırılmasının yapısını anlayabilmek için Türk bütçe ve kodlama sisteminin genel gelişimi ve analitik sınıflandırma gereğinin açıklanmasında yarar vardır.

BÜTÇELEME SİSTEMLERİ VE KODLAMA SİSTEMATİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bütçe sistemleri ve kodlama sistematiğinin gelişimine bakıldığında bütçe sınıflamasının Türk Bütçe Sisteminde çok değişik aşamalar geçirdiği görülmektedir.Türkiye'de bütçe uygulamasına geçilmesi, ilk olarak 1839 tarihli Tanzimat fermanı ile kabul ve ilan edilmiştir. Bu dönemden sonra ilk uygulama 1841-1842mali yılında gerçekleşmiştir. Bu dönem bütçenin teknik bakımdan geliştirildiği bir tecrübe dönemi olarak adlandırılabilir. Nitekim 1856 tarihli Islahat Fermanı doğrultusunda kabul edilen bütçe Nizamnamesi, teknik bakımdan, önemli bir aşamadır.Bu düzenlemeden sonra kurulan Islahat-ı Maliye Komisyonu'nun çalışmaları sonunda hazırlanan 1863-64 bütçesi , teknik bakımdan ileri bir aşamanın ürünü niteliğindedir ve klasik bütçe anlayışına uygundur.Ancak, 1. Meşrutiyet'e (1876) kadar siyasi açıdan bütçe, Sultan'ın yetkisinde bir değişikliğe yol açmayan ve sadece hükümete tanınan gelir ve harcama yetkisini bildiren belge niteliğindedir. 1876 tarihli I.Meşrutiyet Anayasası kabul edildiğinde ise Osmanlı Rus savaşı nedeniyle meclis kapatılarak, bütçenin yeni niteliğiyle uygulanması da, 1908 tarihindeki II. Meşrutiyet'e ertelenmiştir. Bu dönemde kurulan Meclis-i Mebusan devletin gelir ve harcamaları üzerinde millet adına söz sahibi olmuştur (EŞ, 2002, 68). Bu dönemde devlet bütçesinin uygulanmasını bir düzen altına almak amacıyla 1910 yılında hazırlanan Muhasebe-i Umumiye Kanunu 1911'de yürürlüğe konulmuştur.

Kurtuluş savaşı yıllarında hazırlanan 1920 yılı bütçesinde geleneksel bütçe anlayışına uygun olarak daireler sıralanmakta fasıl numaraları bu sıralamaya göre zincirleme olarak devam etmekte ve yeterince maddeye ayrılmaktadır. 23 nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuştur. Aradan çok kısa bir süre sonra 20 ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ile 29 Ekim 1923 de Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet devri anayasası ile vergi ve bütçe hakları tamamen ulusun iradesine bırakılmış ve kanunilik prensibi hakim olmuştur.1924 yılında hazırlanan bütçe yine klasik anlayışa uygun olarak ödeneğin çeşidi, fasıl (bölüm), kısım (madde) olarak düzenlenmiştir. 1927 yılında yeni bir Muhasebe-i Umumiye Kanunu hazırlanarak eski kanunun yerine ikame edilmiştir (SAYAR,1964, 45-60, FEYZİOĞLU, 1984, 32).

1949 yılı bütçesinde ödeneğin çeşidindeki kısımlar ayrımı esas alınmış, genel ve katma bütçelerin tümünde aynı ayrım ve numaralandırmanın uygulanması öngörülmüştür. Bu amaçla 101-600 üncü bölümler cari, 700 üncü bölüm yatırım, 800 üncü bölüm Devlet borçları için ayrılmıştır. 1964-1972 yılları bütçeleri 5 yıllık kalkınma planlarının yapılmaya başlamasıyla birlikte "hizmet bütçeleri" esasında hazırlanmış ve (A) cetvelinde; cari, yatırım, transfer ayrımı yapılmıştır. Devlet borçları transferlerde yer almış, bölüm sayıları azaltılmış, maddeler daha ayrıntılı hale getirilerek çoğaltılmıştır (GÜRSOY, 1980,166-174). Görüldüğü gibi ülkemizde 1973 yılına kadar genel bütçeli kuruluşlarda, 1991 yılına kadar yerel yönetimlerde uygulanan klasik bütçede, idari sınıflandırma ile birlikte temel sınıflandırma biçimi harcama kalemi sınıflandırmasıdır.Bunun yanında klasik bütçe sisteminde ekonomik sınıflandırmalara da yer verilmektedir (EDİZDOĞAN, 1995, 148-150). 1973 yılında geleneksel bütçe sisteminin sağladığı parasal denetim, performans bütçe sisteminin hizmet verimliliği ve etkinliğin denetimi fonksiyonlarının yanında bütçenin stratejik bir planlama aracı olarak kullanılmasını amaçlayan program bütçe sistemine geçilmiştir.

Program bütçe sisteminde (A) cetveli cari (personel+diğer cari), yatırım, transfer ayrımıyla 100'ler 10'lar ve 1'ler şeklinde kodlanmaktadır (COŞKUN, 1994, 147-156). Bu yöntem ödeneklerin kullanımında sıkıntılara yol açmıştır. Ayrıca yıl içi bütçe işlemlerindeki aşırı artışlar nedeniyle kesin hesap kanunları çıkarılamamıştır.Bunlardan dolayı 1975 yılında 1'ler düzeyi uygulanmasından vazgeçilmiştir. Daha sonra kuruluşlara inisiyatif verme ve işlem yükünü hafifletme amacıyla 1985 yılında bütçenin 10'lar düzeyinde kanunlaşması uygulaması terkedilmiştir. Ancak kesin hesaplar 10'lar düzeyinde çıkarılmaya devam etmiştir.Türkiye'de bütçe sisteminde reform olarak değerlendirilen 1973 Mali yılında uygulamaya konan Program Bütçe Sistemi (PBS) ve bu sistemin bir türlü hayata geçirilemeyen bir unsuru olan fonksiyonel sınıflandırma uygulaması eksikliğini gidermek amacıyla analitik bütçe çalışmaları başlatılmıştır

1995 yılında kamunun yeniden yapılandırılmasını amaçlayan Kamu Mali Yönetim Projesi kapsamında analitik bütçe sınıflandırması olarak adlandırılan yeni bir bütçe sınıflandırması üzerine çalışmalar başlatılmış ve değişik kuruluşlarda test edilmiştir. Analitik Bütçe Sınıflandırması'nın pilot uygulaması Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü ile Hacettepe ve Ege Üniversiteleri pilot kuruluş olarak seçilerek bu kuruluşların 2002 yılı bütçeleri yeni bütçe kodlaması sistematiğine göre hazırlanmış ve 2002 yılı boyunca mevcut kod yapısına paralel bir biçimde uygulanmıştır. Analitik Bütçe Sınıflandırması'nın 2003 Mali yılında genel bütçeye dahil daireler ile katma bütçeli idarelerin tümünde uygulanmasına başlanmış, yine 2003 yılı "Genel Devlet" tanımına giren ve genel bütçeye dahil dairelerle katma bütçeli idareler dışındaki kuruluşlarda pilot olarak uygulanmaya başlanmıştır. 2004 Mali Yılında ise, "Genel Devlet" tanımına giren tüm kuruluşlarda (Genel bütçeye dahil daireler, Katma Bütçeli İdareler, Belediyeler, İl Özel İdareleri, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Bütçe içi ve dışı fonlar, Döner Sermayeler ile bütçenin yatırım ve transfer tertibinden yardım alan kuruluşlardır) yürürlüğe girmiştir. (02.07.2003 tarihli ve 25156 sayılı Resmi Gazete)

ANALİTİK SINIFLANDIRMA GEREĞİ

Genel devlet tanımına giren kurum ve kuruluşların (yerel yönetimlerden il özel idareleri ve belediyeler dahil) analitik bütçe sistemine geçme nedenlerini dört şekilde sıralamak mümkündür (GÜNGÖR , 2002,s.28-29).

Bütçe Sınıflandırmasında Yaşanan Problemlerin Olması

Bütçede Sınıflandırma sistematiği kaybedilmiş ve kurumsal, fonksiyonel ekonomik kodlar arası ve kodlamanın alt grupları içerisinde de geçişmeler yaygınlaşmıştır. Ayrıca sınıflandırmada olması gereken standartlar korunamamış, bu erozyon, özellikle fonksiyonel sınıflandırma ve harcama kalemi sınıflandırmasına yaygınlaşmıştır. Fonksiyonel kodlamada ortak kod kullanımı geliştirilmemiş ve aynı kodlar, değişik kurumlarda değişik hizmet gruplarını ifade etmiştir. Bunun yanında sınıflandırma sistematiği, ülkenin mali, ekonomik ve idari gelişmesi ile mali mevzuat değişikliklerini izleyememiş ve mali mevzuatın oluşturulmasında kodlama ile sınıflandırma standartları korunamamıştır (http//www.bumko.gov.tr/proje/proje1/abs giriş.htm).

Bütçenin kod yapısı ise sağlıklı bilgi akışını sağlayacak nitelikleri yitirmiş ve kod yapısı içerisinde fonksiyonel ve ekonomik kodlar iç içe yer almıştır. Kod büyüklüklerinin sınıflandırma ile uyum düzenlenmemiştir. Örneğin: 999 adet harcama kalemi oluşturmak mümkün iken yalnızca 10 harcama kalemi kullanılmıştır.Kurumsal kodlamada oldukça yetersiz kalmıştır.

Kodların kullanımı zaman içerisinde giderek daralmıştır. Zaman içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlar için geliştirilen çözümler sistematiği bozulmuş ve hizmet, maliyet analizlerine ilişkin yöntemler giderek zaafa uğramıştır.

Altyapı problemleri: Teknik altyapı, ortaya çıkan ihtiyaçlara uygun olarak geliştirilememiş ve özellikle teknolojik gelişme ihtiyacın oldukça gerisinde kalmıştır.Ayrıca yeterli sayıda nitelikli personel istihdamını sağlamak mümkün olmamıştır.Bununla birlikte merkezi bütçe birimleri, iş ve yetki merkezileşmesi sebebiyle yeni politikalar geliştirilmek ve analizler yapılmak yerine rutin işlemler üzerine yoğunlaşmıştır.

Kamu kurum ve kuruluşların bütçelerinin konsolide edilememesi.

Yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı kamu kaynağı kullanan ve genel devlet tanımına giren kurum ve kuruluşların bütçelerinin konsolide edilmesi mümkün olmamıştır.

Uluslararası Kuruluşlarla Olan İlişkiler:

Analitik bütçe sınıflandırma uygulamasına geçimlesin de belki en etkili neden, uluslararası kuruluşlar ile (IMF, Dünya Bankası ve AB) ülkemizin bulunduğu münasebetlerdir.(http://www.bumko.gov.tr/ABS Eğitim 2004.ppt) Öyle ki, IMF'nin Türkiye'ye açtığı kredi dilimlerinin serbest bırakılmasının bile bu düzenlemelerin hayata geçirilmesine bağlı olduğu basında sıkça yer almıştır.

ANALİTİK BÜTÇE SİSTEMİNİN YAPISI

Uzmanların tespitleri doğrultusunda bahsi geçen sorunları ortadan kaldırması planlanan bütçe yapısını rasyonel hale getirecek "Analitik Bütçe Sınıflandırması"nın sistematiğini oluşturan kurumsal, fonksiyonel, ekonomik ve finansman tipi sınıflandırma şu şekilde oluşturulmuştur;

Kurumsal Sınıflandırma: Bütçe sistemi içinde yer alan idari yapı temel alınarak oluşturulan kurumsal sınıflandırma; siyasi ve idari sorumluluğun belirlenmesini ve program sorumlularının tespitini hedeflemektedir.Aynı zamanda, bu sınıflandırmada aynı anayasal otoriteye tahsis edilen kaynakların aynı kodda yer alması benimsenmiştir, Bağlı ve ilgili kuruluşlara verilen kaynaklar, kuruluşun bağlı bulunduğu kurum kodunda yer alacaktır. Siyasi veya bürokratik olarak yönetim yetkisi, kurumsal sınıflandırmanın temel kriteri şeklinde kabul görmüştür. Bu sınıflandırmada dört düzeyli ve sekiz haneli bir kodlama sistemi benimsenmiştir (ANALİTİK BÜTÇE SINIFLANDIRILMASI EĞİTİM EL KİTABI**,** 2000, 3-4;9-21).

• **birinci düzey;** bakanlıkları ve anayasal olarak eşdeğer kurumları belirlemektedir. Bakanlıklarla birlikte 24 kurum (Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Başbakanlık, Adalet Bak., Milli Savunma Bak., İçişleri Bak., Dış İşleri Bak., Maliye Bak., Milli Eğitim Bak., Bayındırlık ve İskan Bak., Ulaştırma Bak., Sağlık Bak., Tarım ve Köy İşleri Bak., Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bak., Sanayi ve Ticaret Bak., Enerji ve Tabii Kaynaklar Bak., Kültür Bak., Turizm Bak., Orman Bak. ve Çevre Bakanlığı) birinci düzey kodları oluşturur,

• **ikinci düzey;** birinci düzeyde tanımlanan yöneticilere karşı müsteşarlar gibi doğrudan sorumlu birimleri kapsar,

• **üçüncü düzey;** ana hizmet birimleri gibi ikinci düzeye bağlı birimleri kapsar,

• **dördüncü düzey;** destek ve lojistik birimleri ile politikaları uygulayan birimleri kapsamaktadır. (ANALİTİK BÜTÇE SINIFLANDIRILMASI EĞİTİM EL KİTABI**,** 2000, 3-4;9-21).

Anlatılanların ışığı altında aşağıdaki tabloda kurumsal kodlama olarak Dumlupınar Üniversitesinden kısmi bir örnek verilmiştir.

Tablo 1**: Dumlupınar Üniversitesi Bütçesinde Kurumsal Sınıflandırma**

YENİ BÜTÇE KODU (ANALİTİK BÜTÇE)				
KURUM:DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ				
KURUMSAL SINIFLANDIRMA				**AÇIKLAMA**
I	**II**	**III**	**IV**	
97				**YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI**
	48			**DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ**
		50		**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜLERİ**
			54	**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
		53		**SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTELERİ**
			52	**İKTİSADİ İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ**

Kaynak:Dumlupınar Üniversitesi 2004 Mali Yılı,Bütçe Kanunu Tasarısı, yayınlarından alınan bilgilerle tablo hazırlanmıştır.

Tabloda da görüldüğü gibi kurumsal sınıflandırmada dört düzeyli ve sekiz haneli bir kodlama benimsenmiştir.

I.düzey bakanlıkları ve Yüksek Öğretim Kurumlarını(YÖK) temsil etmektedir. Burada YÖK'ün kodu 97 dir.

II.düzey kodlamada, birinci düzeyde tanımlanan yöneticilere karşı doğrudan sorumlu birimleri yani üniversiteleri ifade etmektedir. Her üniversiteye ayrı kod verilmiştir. Dumlupınar Üniversitesinin kodu 48 dir.

III. düzey kodlar ana hizmet birimleri gibi II.düzeye bağlı birimleri kapsamaktadır. Genel olarak Sosyal Bilimler Enstitülerine verilen kod 50 dir.

IV.düzey kodlar destek ve lojistik birimleri tanımlamaktadır.Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü ise 54 kodu ile gösterilmektedir.

Fonksiyonel Sınıflandırma:

Modern maliye kavramından ortaya çıkan fonksiyonel sınıflandırma, devletçe yerine getirilen hizmetleri esas alır. fonksiyonel sınıflandırmada yer alan hizmetlerin her biri (örneğin, eğitim , sağlık, tarım gibi) devleti oluşturan örgütlerin programları olup, halka sunulan değişik nitelikteki hizmetleri kapsamaktadır (ALTUĞ, 1999,39-40, BÜYÜKERŞEN VE DİĞERLERİ, 1984,33).

Dört düzeyli ve altı haneli kod grubundan oluşturulmuştur;

- **birinci düzey;** devlet faaliyetlerini on ana fonksiyona ayırmaktadır: 01-Genel kamu hizmetleri, 02-Savunma hizmetleri 03-Kamu Düzeni ve güvenliği hizmetleri, 04-Ekonomik işler ve hizmetler, 05-Çevre koruma hizmetleri, 06-İskan ve toplum refahı hizmetleri, 07-Sağlık hizmetleri, 08-dinlenme,kültür ve din hizmetleri, 09Eğitim hizmetleri, 10-Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri.

- **ikinci düzey;** ana fonksiyonlar programlara bölünmektedir,

- **üçüncü düzey;** nihai hizmetleri göstermektedir,

- **dördüncü düzey;** muhtemel ihtiyaçlar için boş tutulan kod grubu olarak oluşturulmuştur.

Fonksiyonel sınıflandırmanın içeriğinde; ilk olarak, kişilere veya ticari kesime sunulan hizmetlerle ilişkisiz ve devlet tarafından yapılması gerekli faaliyetler olan genel idare hizmetleri,(genel kamu hizmetleri, savunma işleri ve hizmetleri ile kamu düzeni ve güvenliği işleri ve hizmetleri) yer

almaktadır. Ayrıca topluma, ailelere ve kişilere verilen doğrudan hizmetleri içeren toplumsal hizmetleri, çevre koruma hizmetleri bulunmaktadır. Bunun yanında ticari faaliyetlerin düzenlenmesi ve daha verimli sürdürülmesiyle ilgili devlet harcamalarını içeren, genel idare organları tarafından sınai kuruluşlara araştırma, ticari tanıtma faaliyetleri, jeolojik araştırma sonuçları gibi devlet amaçlarının oluşturduğu, ekonomik hizmetler görülmektedir. (ANALİTİK BÜTÇE SINIFLANDIRILMASI EĞİTİM EL KİTABI**,** 2000, 25-58).

Görüldüğü üzere, Analitik Bütçe Sınıflandırması içerisinde fonksiyonel sınıflandırmanın daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmesi bütçe yapısının uluslararası standartlara daha fazla yakınlaşması ve dolayısıyla da mali şeffaflığa giden yolda bir engelin daha aşılmasını sağlama amacını da gözler önüne sermektedir.

Aşağıdaki tabloda Dumlupınar Üniversitesinde fonksiyonel kodlama örneği gösterilmiştir.

Tablo :2 Dumlupınar Üniversitesi Bütçesinde Fonksiyonel Sınıflandırma

YENİ BÜTÇE KODU (ANALİTİK BÜTÇE)				
KURUM:		**DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ**		
FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA				**AÇIKLAMA**
I	**II**	**III**	**IV**	
01				**GENEL KAMU HİZMETLERİ**
	3			**GENEL HİZMETLER**
		1		**GENEL PERSONEL HİZMETLERİ**
			00	**GENEL PERSONEL HİZMETLERİ**
03				**KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ**
	1			**GÜVENLİK HİZMETLERİ**
		4		**KURUMSAL GÜVENLİK HİZMETLERİ**
			00	**KURUMSAL GÜVENLİK HİZMETLERİ**

Kaynak:Dumlupınar Üniversitesi 2004 Mali Yılı,Bütçe Kanunu Tasarısı, yayınlarından alınan bilgilerle tablo hazırlanmıştır.

Dumlupınar Üniversitesinde yukarıda 01, 03, 07, 08, 09 kodları ile belirlenen beş ana fonksiyon yapılmaktadır. Bunlar fonksiyonel sınıflandırmanın I. Düzeyini göstermektedir. İlgili kodlamayı program bütçe kodlamasının programları şeklinde düşünebiliriz. Ana fonksiyonlar ikinci

düzeyde programlara bölünmektedir. III.düzey kodlamalar nihai hizmetleri göstermektedir. IV. Düzey ileride doğabilecek muhtemel ihtiyaçlar için açılmış ve boş bırakılmıştır. Tabloda fonksiyonel sınıflandırmanın I. Düzeyinde 01 genel kamu hizmetleri yer almaktadır. II. Düzeyde tek rakamlı genel hizmetler ana fonksiyona bağlanmıştır.III. düzeyde aynı şekilde tek rakamlı olarak kodlanan genel personel hizmetleri bulunmaktadır.IV. düzeyde 00 olarak genel personel harcamalarının kodlaması yapılmıştır. Bu düzeyde de kodlama çift rakamlıdır.

Finansman Tipi Sınıflandırma: Genel devlet tanımına giren bütün kurumları kavrayabilmek ve ihtiyaç duyulan, devirli ödenekleri izlemek için geliştirilmiş, harcamanın hangi kaynakla finanse edildiğini gösteren ve tek 8 haneli koddan ibaret olan bir sınıflandırmadır. Finansman tipi kodlar; genel ve katma bütçe, sosyal güvenlik kurumları, özerk kuruluşlar, döner sermayeler, özel ödenekler, dış proje kredileri ve bütçe dışı fonlardan oluşmaktadır (ANALİTİK BÜTÇE SINIFLANDIRILMASI EĞİTİM EL KİTABI**,** 2000, 61-96).

Tablo 3: Tipi Sınıflandırma

FİNANSMAN TİPİ KODLAR	
1	**GENEL BÜTÇE**
2	**KATMA BÜTÇE**
3	**SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARI**
4	**ÖZERK KURULUŞLAR**
5	**DÖNER SERMAYELER**
6	**ÖZEL ÖDENEKLER**
7	**DIŞ PROJE KREDİLERİ**
8	**BÜTÇE DIŞI FONLAR**

Kaynak: Analitik Bütçe Sınıflandırılması Eğitim El Kitabı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000,s,61.

Harcamaların hangi kaynaklardan yapıldığını gösteren kodlama tipinde Dumlupınar Üniversitesinin finansman kaynağının kodu 2 olacaktır.

Ekonomik Sınıflandırma: GFS esaslarına göre oluşturulan bu sınıflandırma; Harcamaların ekonomik etkilerini dikkate alarak bütçenin konjonktürel ve diğer ekonomik fonksiyonlarını yerine getirmesine olanak

sağlar. Harcamaların milli gelir ve istihdam hacmi üzerindeki etkilerinin analiz edilebilmesi için ekonomik sınıflandırmaya ihtiyaç vardır. Bu sınıflandırma; bütçe politikalarının seçici bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır (LEE, JOHNSON, , 1973, 243-244).

Program bütçe kodlamasındaki harcama kalemi şeklindeki kodlamaya denk gelebilen bir kodlama olarak ifade edilebilir. Program bütçede harcama kalemi tek düzeyde kodlanırken yeni sistemde dört düzeyde kodlanmaktadır. Altı haneli ve dört düzeyli kod grubundan oluşur. I. ve IV. Düzey çift rakam, II. Ve III. Düzey tek rakamlı olarak kodlanmaktadır.

Tablo 4: Dumlupınar Üniversitesi Bütçesinde Ekonomik Sınıflandırma

KURUM: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ		**YENİ BÜTÇE KODU (ANALİTİK BÜTÇE)**
EKONOMİK SINIFLANDIRMA		**AÇIKLAMA**
I	**II**	
01		**PERSONEL GİDERLERİ**
	1	**MEMURLAR**
02		**SOS.GÜV.KUR.DEVLET PRİMİ GİDERLERİ**
	1	**MEMURLAR**
03		**MAL VE HİZMET ALIM GİDERLERİ**
	2	**TÜKETİME YÖNELİK MAL VE MALZEME AL.**
	3	**YOLLUKLAR**

Kaynak:Dumlupınar Üniversitesi 2004 Mali Yılı,Bütçe Kanunu Tasarısı, yayınlarından alınan bilgilerle tablo hazırlanmıştır.

Dumlupınar Üniversitesinde tablodan da görüldüğü gibi ekonomik sınıflandırmanın iki düzeyli yapıldığı görülmektedir. Personel giderleri I.düzeyde kodlanmakta, II.düzeyde memur maaşları yer almaktadır. Sınıflandırma bu şekilde devam etmektedir.

Anlatılan dört kodlama toplu olarak Dumlupınar Üniversitesinin bütçesine göre hazırlanan Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5: Dumlupınar Üniversitesi Bütçesinde Fonksiyonel Sınıflandırma

ÖDENEK CETVELİ											
KURUM : DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ											
KURUMSAL SINIFLANDIRMA				**FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA**				**FİNANS TİPİ**	**EKONOMİK SINIFLANDIRMA**		**A Ç I K L A M A**
I	**II**	**III**	**IV**	**I**	**II**	**III**	**IV**		**I**	**II**	
13											**MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI**
97											**Yükseköğretim Kurumları**
	48										**Dumlupınar Üniversitesi**
		02									**Genel Sekreterlik**
			02								**Özel Kalem**
				09							**Eğitim Hizmetleri**
					4						**Yükseköğretim Hizmetleri**
						1					**Üniversiteler ve yükseköğretim hizmeti veren kurumlar**
							00				**Üniversiteler ve yükseköğretim hizmeti veren kurumlar**
								2			**KATMA BÜTÇE**
									01		**PERSONEL GİDERLERİ**
											MEMURLAR
									02		**SOS.GÜV.KUR. DEVLET PRİMİ GİDERLERİ**
											MEMURLAR
									03		**MAL VE HİZMET ALIM GİDERLERİ**

Kaynak:Dumlupınar Üniversitesi 2004 Mali Yılı,Bütçe Kanunu Tasarısı, yayınlarından alınan bilgilerle tablo hazırlanmıştır.

Gelirin Kodlanması: Gelirin kodlanmasında dört düzeyde altı haneli rakamlar kullanılmıştır. Program bütçe kodlamasında gelirler ilk düzeyde vergi gelirleri, vergi dışı gelirler, yardımlar ve fonlar olmak üzere üç ana gruba aynlırken yeni sistemde, 01- Vergi Gelirleri, 02- Vergi Dışı Gelirler, 03- Sermaye Gelirleri, 04-Alınanan Bağış ve Yardımlar, 05- Alacaklardan Tahsilatlar, 06-Ret ve iadeler olmak üzere altı gruba aynlmıştır. Gelirlerin kodlaması da dört düzeyde yapılmaktadır(GÜNGÖR , 2002, 28-29).

Gelirin kodlanması aşağıdaki tabloda Dumlupınar Üniversite bütçesi örneğinde gösterilmiştir.

Tablo 6: Dumlupınar Üniversitesi Bütçesinde Gelirin Kodlanması

KURUM:DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ				**YENİ BÜTÇE KODU (ANALİTİK BÜTÇE)**
GELIRIN KODLANMASI				**AÇIKLAMA**
I	**II**	**III**	**IV**	
01				**Vergi Gelirleri**
	8			**İdari Harçlar ve Ücretler, sanayi Dışı Arızi Satışlar**
		1		**Harçlar**
			90	**Diğer Harçlar**
02				**Vergi dışı gelirler**
	1			**Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri**
		2		**Döner sermaye ve Benzeri Kurumlar Karları**
			90	**Diğer Kurumlar Karları**

Kaynak:Dumlupınar Üniversitesi 2004 Mali Yılı,Bütçe Kanunu Tasarısı, yayınlarından alınan bilgilerle tablo hazırlanmıştır.

Temel nitelikleri yukarıdaki gibi belirlenen analitik bütçe sisteminde programların fonksiyonel sınıflandırmanın birinci düzeyini, alt programların fonksiyonel sınıflandırmanın ikinci düzeyini, faaliyet ve projelerinde fonksiyonel sınıflandırmanın üçüncü düzeyini oluşturduğu görülmektedir.

Ekonomik sınıflandırmanın birinci düzeyini, ödenek türü, ikinci düzeyini harcama kalemleri, üçüncü ve dördüncü düzeyini ise ayrıntı kodları oluşturmaktadır.

Kurumsal Sınıflandırmada dört düzeyli ve sekiz haneli bir kodlama sistemi benimsenmiştir. Genel devlet tanımına giren bütün kurumlara ihtiyaç duyulan, ödeneklerin finanse edildiğini gösteren finansman tipi sınıflandırmada tek haneli ve sekiz koddan oluşmaktadır.

Gelirin kodlanmasında dört düzeyde altı haneli rakamlar kullanılmıştır. Program bütçe kodlamasında gelirler ilk düzeyde vergi gelirleri, vergi dışı gelirler, yardımlar ve fonlar olmak üzere üç ana gruba aynlırken yeni sistemde, belirtildiği gibi altı gruba aynlmıştır.

SONUÇ

Türkiye'de son 30 yıldan beri kamu mali yönetiminin çağdaş düzeye getirilmesi ve uluslararası standartlara uygun hale dönüştürülmesi amacıyla, yapısal dönüşüm şeklinde algılanabilecek olan bütçe reformlarına yönelim çabaları görülmektedir.Bu reformların başlangıcı program bütçe sistemiyle gerçekleşmiştir.Bundan sonraki aşamalarda program bütçe sisteminin tam olarak uygulanmaması, bütçenin genellik ve birlik ilkesi dışına çıkışlar, hizmet-maliyet dengesinin bozulması ve kamu mali sistemimizdeki aksaklıklar sonucunda reform çalışmaları hız kazanmıştır. Reform çalışmalarından biri de program bütçe sisteminin fonksiyonel sınıflandırma unsuruna işlerlik kazandıracak olan "Analitik Bütçe Sınıflandırması" uygulamasıdır.

Analitik bütçe sınıflandırması bir alt yapı çalışmasıdır. Bu kodlamayla yeni ve istenilen bütçeleme sistemlerini uygulamak mümkün olabilecektir. Analitik bütçe sınıflandırmasında detaylı bir kurumsal kodlamayla program sorumluları tespit edilebilmektedir. Fonksiyonel sınıflandırma gerçekleştirilebilmektedir. Aynı kodlamanın konsolide bütçeli kuruluşlar dışındaki kuruluşlarda da uygulanabilir olması nedeniyle, uluslararası karşılaştırmalara imkan verebilmektedir.Bunun yanında bütçe politikasının esnekliğini ve seçiciliğini artırmaktadır.Kamu kurumlarının yürüttükleri hizmetleri, finans kaynaklarını ve maliyetlerini izlemek mümkün olabilmektedir.

Diğer taraftan, sistemin uygulanmasında altyapı önemli bir faktördür.Alt yapı konusunda önemli adımlar atılmakla birlikte yeterli düzeyde değildir. Alt yapı çalışmalarının yeterli düzeye getirilmesi gerekir. Sistemin işleyişi eğitilmiş personel ve yeterli kalifiye eleman varlığını gerektirir. Kurum içinde ya da bakanlık düzeyinde yapılacak olan seminerlerle personele bu konuda yeterli eğitim verilmeli ve gerekli otomasyon sistemi oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

ALTUĞ, Figen, **Kamu Bütçesi**, Ezgi Kitabevi,Bursa,1999.

BULUTOĞLU, Kenan, KURTULUŞ, Erciş, **Bütçe ve Kamu Harcamaları,** Filiz Kitabevi , İstanbul, 1988.

BURKHEAD, Jesse, Government Budgeting, Newyork, John Wiley and Sons, Inc, !956.

BÜYÜKERŞEN Yılmaz VE DİĞERLERİ,KamuMaliyesi, Anadolu Üniversitesi, No:41, Ankara,1984.

COŞKUN, Gülay **,Devlet Bütçesi,** Baskı :4, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.

EDİZDOĞAN, Nihat, **Kamu Bütçesi**,B.3., Meter Matbaası, İstanbul, !995.

EŞ, Mecit,**Kamu Maliyesi(Ders Notları),**Ekspres.Matbaası, Kütahya, 2002.

FEYZİOĞLU, Bedi Necmettin, **Nazari, Tatbiki, Mukayeseli Bütçe,**Formül Matbaası, İstanbul , 1984.

GÜNGÖR,Hayrettin,"Analitik Bütçe Sınıflandırılması Ve Yerel Yönetimler" **Yerel Yönetim ve Denetim,** Cilt:7,Sayı:8, Ağustos 2002.

GÜRSOY, Bedri, **Kamusal Maliye (Bütçe),** Cilt:II,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,No:436,Ankara ,1980.

LEE, Robert D, W.JOHNSON, Ronald, **Public Budgeting Systems,** Üniversity Park Pres. London, 1973.

Maliye Bakanlığı Bütçe Ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayını, **Analitik Bütçe Sınıflandırılması Eğitim El Kitabı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000

SAYAR, Nihad S, **Kamu Maliyesi Bütçe Prensipleri VeTatbikatı,** C:2, B.5.,İstanbul, 1964.

Dumlupınar Üniversitesi, 2004 Mali Yılı,Bütçe Kanunu Tasarısı. 02.07.2003 tarihli ve 25156 sayılı Resmi Gazete

(http//www.bumko.gov.tr/proje/proje1/abs giriş.htm).

(http://www.bumko.gov.tr/ABS Eğitim 2004.ppt)

STOK PLANLAMADA WAGNER-WHITIN DİNAMİK PROGRAMLAMA ALGORİTMASININ KULLANIMI

Hasan DURUCASU[*]

Özet: Bu makalede işletmelerde stok maliyetlerini enazlama konusu incelenmiştir. Bu amaçla, dinamik programlama yaklaşımıyla elde bulundurma maliyetleri en düşük tutularak toplam stok maliyetinin enazlanması hedeflenmiştir. Bu nedenle öncelikle genel dinamik programlama modeli ve Wagner-Whitin çözüm algoritması tanıtılmıştır. Daha sonra, uygulama için seçilen üretim işletmesinden toplanan veriler kullanılarak bilgisayar ortamında geliştirilen model, Wagner-Whitin algoritması ile çözülmüştür. Son olarak, işletmenin deneyimleri ve Wagner-Whitin algoritması kullanılarak elde edilen stok planlama çözümleri karşılaştırılmış ve çözümler arasındaki fark ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Wagner-Whitin Algoritması, Dinamik Programlama, Stok, Stok Planlama

STOCK PLANNING BY USING DYNAMIC PROGRAMMING WAGNER-WHITIN ALGORITHM

Abstract: In this article, minimization of stock costs in businesses is examined. For this purpose, minimization of total stock costs is targeted through minimizing stock holding costs by using dynamic programming approach. For this reason, initially general dynamic programming model and Wagner-Whitin resolution algorithm are introduced. Then, the model, devoloped in computer environment using the data collected from the production company chosen for application, is solved by Wagner-Whitin algorithm. Finally, stock planning solutions of using the experiences of the company and Wagner-Whitin algorithm are compared and the difference betweeen the solutions is sustained.

Key Words: Wagner-Whitin Algorithm, Dynamic Programming, Stock, Stock Planning

GİRİŞ

İşletmelerin etkin kaynak kullanımı konusunda yararlandıkları yaklaşımlardan biri de stok planlamadır.

İşletmeler, stok maliyetini enazlamaya çalışırken, zorunlu olarak elde bulundurulması gereken stok miktarını da göz önünde bulundurmak durumundadır. Bu yapılırken, birtakım ek maliyetlerin ortaya çıkmamasına da özen gösterilmelidir.

Stok maliyetlerini enazlama konusunda kullanılan bir dizi farklı sayısal yaklaşım bulunmaktadır. Çok aşamalı problemlerin çözümünde kullanılan dinamik programlama, günümüzde stok planlamada yaygın olarak kullanılan sayısal tekniklerden biridir.

[*] Doç.Dr. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Ülkemizde yapılan bir çalışmada dinamik programlama yaklaşımlarından Wagner-Whitin algoritmasının optimum sonuç verdiği gösterilmiştir (http://www.mmf.gazi.edu.tr/journal/2003_3/43-50.pdf). Kaldı ki, stok problemlerine uygulanan diğer bir dinamik programlama yaklaşımı olan genel maliyet fonksiyonlu algoritmanın talep miktarlarının çok yüksek olması durumlarında kullanılmasının çok güç olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bu gibi durumlarda dinamik üretim miktarı modelleri için optimal bir üretim planı oluşturmayı oldukça basitleştiren Wagner-Whitin algoritmasını kullanmak daha faydalı olmaktadır (Winston, 1994).

WAGNER-WHITIN ALGORİTMASI

Wagner-Whitin, dinamik programlama modelinden hareket ederek, stok planlama faaliyetinin her bir dönemindeki gereksinimleri karşılarken, hazırlık ve elde bulundurma maliyetlerinin toplamını enazlamaya çalışan bir algoritmadır (http://www.mmo.org.tr/endustrimuhendisligi/2002_3/siparis_buyuklu gubelirleme.htm).

Dinamik Programlama Matematik Modeli

En yalın anlatımıyla dinamik programlama, çözümü güç olabilecek bir problemi daha küçük alt problemlere ayrıştırarak çözüme ulaşmayı sağlayan bir optimizasyon tekniğidir (Anderson ve diğerleri, 2000). Bu nedenle dinamik programlamanın matematik modelinin birbirleriyle bağlantılı alt problemlere ayrılabilme özelliğinde olması gerekir (Levin ve diğerleri, 1982). Bu bağlamda dinamik programlama, birbiri ile ilişkili kararlar serisini çözmede kullanılan sayısal bir tekniktir. Bu teknikte, mevcut sistem birbiri ardından işlem gören bileşenlere ayrılmakta ve ardışık iki işlem arasında fonksiyonel bir bağıntı kurulması yoluna gidilmektedir (Karayalçın, 1993). Dönüşüm fonksiyonu (yineleme denklemi) olarak adlandırılan bu bağıntılar yardımıyla, bir önceki kararın içerdiği bilgilerden bir sonraki adımın çözümünde yararlanma yoluyla, optimizasyon adım adım gerçekleştirilmektedir. Her adımda bulunan çözüm, kendi başına problemin çözümü olmayıp, sadece optimal çözümün bir parçasını belirleyen bilgiyi içermektedir (Halaç, 2001).

Dinamik programlama yaklaşımında, ilk çözüme problemin son aşamasından başlanıp her defasında bir önceki aşamaya dönülerek "Geriye Doğru En İyileme" biçiminde bir çözüm yolu benimsenebileceği gibi, problemin ilk aşaması birinci aşama olarak ele alınıp, her defasında bir sonraki aşamaya geçilerek "İleriye Doğru En İyileme" biçiminde bir çözüm yolu da seçilebilir (Doğan, 1995). Problemdeki aşamaların belirlenmesi ve dönüşüm fonksiyonlarının oluşturulması dinamik programlama yaklaşımının en önemli unsurudur (http://www.isl.itu.edu.tr/ya/END332E/dynamiccommoncharacteristics.htm).

Dinamik programlama yaklaşımı ile çözümlenmek istenen karar problemlerinde, ele alınan problemin özelliklerine göre özgün bir model kurulmasına karşın, Wagner-Whitin algoritması uygulanacak stok modellerinde genel olarak aşağıdaki formülasyondan yararlanılır (Turban ve Meredith, 1988).

n : aşama ya da dönem sayısı

i : geçerli (cari) aşama ya da dönem ($i=1,2,...,n$)

$i-1$: bir önceki aşama ya da dönem

D_i : i . dönem için talep miktarı

x_i : i . aşamanın ya da dönemin başlangıcındaki stok miktarı

x_{i+1} : i . aşamanın ya da dönemin sonundaki stok miktarı

z_i : i . aşamada üretilen miktar*

z_i^* : x_i durumunda bulunan z_i ler içindeki en iyi değer

$C_i(x_i, z_i)$: x_i durumunda z_i kararı benimsendiğinde i .dönemde gerçekleşen minimum maliyet

K_i : i . dönemdeki hazırlık maliyeti

h_i : i . dönemden $i+1.$ döneme dek birim elde bulundurma maliyeti

i .döneme ait üretim maliyet fonksiyonu

$$C_i(z_i) = \begin{cases} 0, & z_i = 0 \\ K_i + c_i(z_i), & z_i > 0 \end{cases}$$

olarak gösterilir. Burada $c_i(z_i),$ verilen (z_i) değeri için üretim maliyet fonksiyonudur.

---

* Dinamik programlama modellerinin Wagner-Whitin algoritması ile çözümünde x_{i+1} ve z_i 'nin değerlerinin *kesikli* toplamlar olduğu varsayılır (Taha, 2000).

Elde bulundurmaya izin verilmesi nedeniyle Wagner-Whitin algoritması, stok modelindeki tüm n dönemleri için üretim ve elde bulundurma maliyetlerini minimum kılmanın yollarını aramaktadır (Taha, 2000).

$f_i(x_{i+1})$: i.dönem sonu stok maliyeti (i.dönem başı stok miktarından hareket ederek i.dönem içi üretim ve i.dönem içi talep miktarlarını göz önünde bulundurarak hesaplanan dönem sonu stok miktarının maliyeti)

$f_i^*(x_{i+1})$: En düşük değerli $f_i(x_{i+1})$ (i.dönem sonunda x_{i+1} stok miktarına ilişkin en küçük $f_i(x_{i+1})$ değeri)

Probleme ilişkin dinamik programlama modeli böylelikle geliştirildiğinde Wagner-Whitin algoritmasının amacı, modeldeki $f_i(x_{i+1})$'in enküçüklenmesi ile en düşük toplam stok maliyeti $f_i^*(x_{i+1})$ değerini bulmaktır.

Hesaplamalar

Modelde, her i döneminde gerçekleşebilecek üretim miktarını gösteren z_i için;

$$0 \le z_i \le D_i + x_{i+1} \qquad (1)$$

eşitsizliği söz konusudur. Bu eşitsizliğe göre, i.dönemdeki üretim miktarı sıfır ile i.dönem talebi ve i.dönem sonu stoku toplamı arasında bir değer almaktadır.

i.dönemde gerçekleştirilebilecek en küçük üretim miktarı i.dönem talebinden i.dönem başı stokunun çıkarılması ile bulunan miktardır. Böylelikle her i dönemi için z_i'nin en küçük değeri

$$z_i = D_i - x_i \qquad (2)$$

olarak bulunur. Burada z_i'nin en küçük değerinde üretim yapılması, yalnızca i.dönemin talebinin karşılanmasına karşılık gelmektedir.

i.dönemde, i.dönemin yanı sıra izleyen $(i+1)$.dönemin toplam talebini de karşılayacak üretim miktarı ise

$$z_i = D_i + D_{i+1} - x_i \qquad (3)$$

biçimindedir.

i.dönemde, i.dönemin yanı sıra izleyen $(i+1)$. ve $(i+2)$.dönemlerin toplam talebini de karşılayacak üretim miktarı da

$$z_i = D_i + D_{i+1} + D_{i+2} - x_i \qquad (4)$$

biçimindedir.

Bu yaklaşımla i.dönemde, z_i'nin $i+(i+1)+(i+2)+\ldots+(i+(n-1)$. dönemlerinin toplam talebini karşılayabilecek miktardaki en büyük değeri

$$z_i = D_i + D_{i+1} + D_{i+2} + \ldots + D_n - x_i \qquad (5)$$

biçiminde hesaplanır.

Modelde x_{i+1} ile gösterilen dönem sonu stok düzeyi, i. dönemin başlangıcındaki stok miktarı x_i, i.dönemde üretilen miktar z_i ve i.dönemin talebi D_i cinsinden;

$$x_{i+1} = x_i + z_i - D_i \qquad (6)$$

olarak ifade edilir. Son denklemden kolayca görülebileceği gibi i.dönem sonu stok miktarı x_{i+1}'in alacağı değerler, z_i'nin yukarıda sözü edilen farklı değerlerine bağlı olarak değişecek ve

$$0 \le x_{i+1} \le D_{i+1} + \ldots + D_n \qquad (7)$$

eşitsizliğini sağlayacaktır.

Yineleme Denklemleri

Bilindiği gibi dinamik programlama modelinin dönemleri arasındaki ilişki yineleme denklemleri yardımıyla sağlanmaktadır. Bu çalışmada geliştirilen genel dinamik programlama modelinde ileriye doğru yineleme denklemlerinin kullanımı benimsenmiştir. i.dönem sonu stok maliyeti modele göre i.dönemdeki üretim ve hazırlık maliyeti ile i.dönem boyunca elde bulundurma maliyetlerinin toplamıdır. Bu da modeldeki formülasyona uygun olarak

$$f_i(x_{i+1}) = C_i(z_i) + h_i x_{i+1} \qquad (8)$$

biçiminde yazılır.

i.dönem sonu stoku x_{i+1} miktarına ilişkin maliyet $f_i(x_{i+1})$ ile gösterildiğinde, modele ilişkin yineleme denklemi (dönüşüm fonksiyonu)

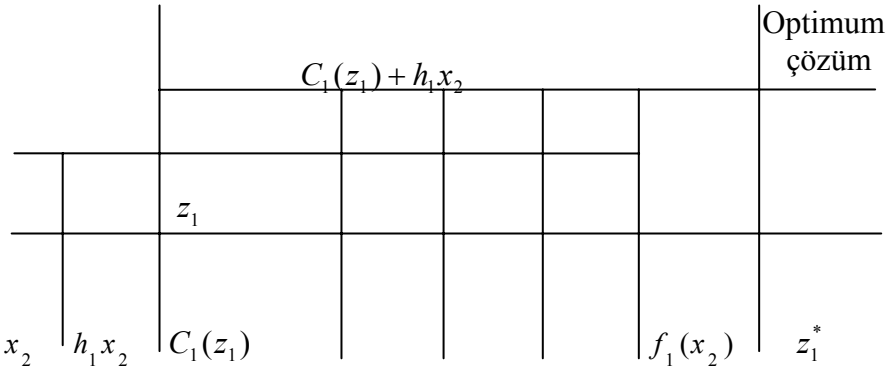
$$f_i(x_{i+1}) = C_i(z_i) + h_i x_{i+1} + f_{i-1}(x_{i+1} + D_i - z_i) \quad (i = 2,3,...,n) \qquad (9)$$

olarak yazılır.

Tablolar

Yineleme denklemlerinin kullanımı, dönemlerin çözümlerinin ardışık tablolar üzerinde oluşturulmasına olanak vermektedir. Her bir dönem bir hesaplama aşaması olarak ele alındığında ilk aşama için oluşturulacak tablo, (8) ile verilen stok maliyet fonksiyonunun ilk dönem $(i = 1)$ için $f_1(x_2) = C_1(z_1) + h_1 x_2$ olan ifadesi göz önünde tutularak aşağıdaki gibi düzenlenir.

Şekil 1. 1. Aşama Çözüm Tablosu

Daha sonra, son tablonun belirlediği kalıba uygun olarak ilgili alanlara yerleştirilecek değerlerin bulunması için ön hesaplamalar yapılır.

Şekil 1'deki tablonun z_1 ile gösterilen satırında *1*.dönemde gerçekleşebilecek üretim miktarları gösterilir. z_1 satırının ilk sütunundaki değer ilk dönem için gerçekleşebilecek en düşük üretim miktarını göstermekte ve başlangıç stoku x_1 olarak verildiğinde, z_1'in bu en küçük değeri (1)'den;

$$z_1 = D_1 - x_1 \qquad (10)$$

olarak hesaplanabilmektedir. z_1'in en küçük üretim miktarı olarak bulunan bu değer, birinci dönemde yalnızca birinci dönemin talebinin karşılanmakta olduğunu göstermektedir. *1*.dönemde üretim yapılabilmesi için *1*.dönem talebinin *1*.dönem başı stokundan büyük olması gerektiği görülebilir. $D_1 \le x_1$ olmadığında, bu duruma karşılık gelen $z_1 = 0$'a ilk aşama tablosunda yer verilmesine gerek bulunmamaktadır.

Tablonun z_1 satırının ikinci sütununda yer alan değer ise, birinci ve ikinci dönemlerin toplam talebini karşılayacak bir üretim miktarına karşılık gelmekte ve bu değer (3)'ten;

$$z_1 = D_1 + D_2 - x_1 \qquad (11)$$

olarak hesaplanmaktadır. z_1'in, izleyen diğer dönemlerin kümülatif taleplerini karşılayacak, diğer değerlerinin hesaplanması bu yaklaşım doğrultusunda sürdürülür.

z_1'in tablonun en son sütununa yerleştirilecek son değeri ise (4) uyarınca;

$$z_1 = D_1 + D_2 + D_3 + ... + D_n - x_1 \qquad (12)$$

olarak yazılabilen denklem ile bulunur.

Böylelikle hesaplanan z_1 değerleri, tablonun z_1 başlıklı satırına yerleştirilir.

Tablonun x_2 başlıklı sütununa, yerleştirilecek x_2'lerin değer aralığının bulunabilmesi için, (7) eşitsizliğinin $i = 1$ için

$$0 \le x_2 \le D_2 + ... + D_n$$

olarak yazılan ifadesinden yararlanılır. Son eşitsizliğe göre, z_1'in aldığı farklı değerlere göre *1*.dönem sonu stok miktarını ifade eden x_2'nin alabileceği değerler sıfır ile izleyen diğer dönem taleplerinin kümülatif toplamları arasında değişmektedir.

Öte yandan *1*.dönem için (6) eşitliği

$$x_2 = x_1 + z_1 - D_1 \qquad (13)$$

biçimindedir.

z_1'in (10)'daki ifadesi (13)'te yerine konularak $x_2 = 0$ elde edilir. Bu değer ilk dönem sonu stok miktarı olarak tablonun x_2 sütununun altındaki ilk satıra yerleşecektir.

z_1'in (11)'deki ifadesi (13)'te yerine konularak bu kez de $x_2 = D_2$ elde edilir.

Benzer yaklaşımla tüm x_2 değerleri,

$$x_2 = 0$$

$$x_2 = D_2$$

$$x_2 = D_2 + D_3$$

....

$$x_2 = D_2 + D_3 + ... + D_n$$

olarak hesaplanıp, 1.Aşama Çözüm Tablosu'nun x_2 sütununun satırlarına yerleştirilir*.

1.Aşama Çözüm Tablosunun $h_1 x_2$ sütunu, yukarıda hesaplanan x_2 değerlerine (birinci dönem sonu stok miktarlarına) bağlı olarak elde bulundurma (stokta tutma) maliyetlerini ifade etmektedir. Hesaplanıp bu sütuna yerleştirilecek değerler, maliyet fonksiyonunun hesaplanması için gerekli veriyi sağlayacaktır.

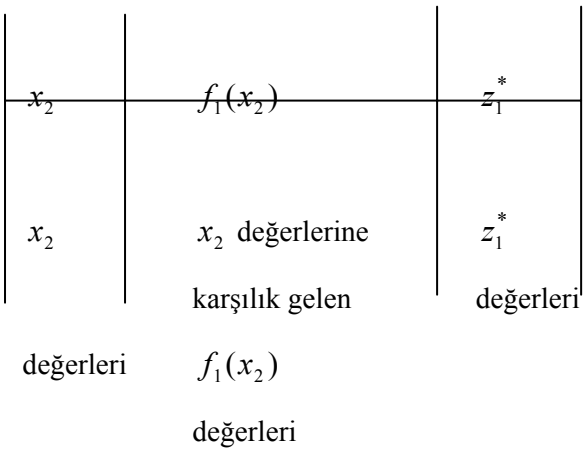
1. Aşama tablosunun z_1 satırında yer alan her farklı değer için hesaplanacak üretim ve hazırlık maliyetleri toplamı, tablonun $C_1(z_1)$ satırında ilişkili

---

* Wagner-Whitin algoritması ile geliştirilen dinamik programlama modelinin çözümünde, x_{i+1} ve z_i'nin değerlerinin *kesikli* toplamlar olduğu varsayıldığından ara değerler kullanılamayacak, sadece verilen talep miktarlarının kümülatif toplamları incelemeye alınacaktır. Bu nedenle, örneğin $x_1 = 0$, $D_1 = 5$, $D_2 = 3$, $D_3 = 8$, $D_4 = 10$, $D_5 = 4$, $D_6 = 12$ verildiğinde z_1'in değerleri sırasıyla 5, 8(5+3), 16(5+3+8), 26(5+3+8+10), 30(5+3+8+10+4) ve 42(5+3+8+10+4+12) olarak benimsenecek ve tabloda bu değerler dışındaki başkaca değerlere verilmeyecektir.

olduğu z_1 değerinin bulunduğu sütuna yerleştirilir. Daha sonra dönem sonu stok miktarına göre hesaplanan $h_1 x_2$ değerleri, $C_1(z_1)$ değerlerine ilave edilerek $C_1(z_1)+h_1 x_2$ 'nin değerleri bulunup, tabloda $C_1(z_1)$ satırının altında bulunan bölümde, z_1 sütun ve x_2 satırlarının kesişiminde yer alan alanlara yerleştirilir. Her satırda z_1 ve x_2 'nin değerlerine bağlı olarak bulunan maliyetlere doğrudan $f_1(x_2)$ sütununda da yer verilir. Son olarak $f_1(x_2)$ sütununa yerleştirilen maliyet değerlerinin oluşmasını sağlayan z_1 değerleri z_1^* sütununa sırayla yerleştirilir. Amaç maliyeti enazlamak olduğundan en küçük $f_1(x_2)$ değerinin bulunmasına yol açan z_1^* değeri optimum çözüm olarak benimsenir. 1.Aşama Çözüm Tablosu'nun sonuçları Şekil 2'de verilen üç sütunlu sonuç tablosunda özetlendiğinde farklı dönem sonu stok miktarlarına (x_2 'lere) göre oluşan maliyetler ve bu maliyetleri doğuran üretim değerleri (z_1^* 'ler) kolayca izlenebilir.

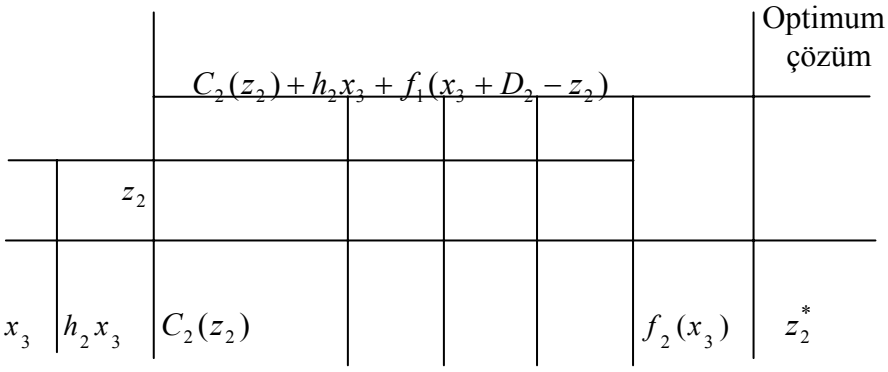
Şekil 2. 1.Aşama Sonuç Tablosu

Daha sonra, Şekil 3'te şablonu verilen 2.Aşama Çözüm Tablosu'nun oluşturulması için gerekli ön hesaplamalar gerçekleştirilir*.

* 2.Aşama Çözüm Tablosunun farklı başlıklarının izlenebilmesi (9) denkleminin $i=2$ için $f_2(x_3)=C_2(z_2)+h_2 x_3+f_1(x_3+D_2-z_2)$ biçimindeki ifadesi, göz önünde bulundurulmalıdır.

Şekil 3. 2. Aşama Çözüm Tablosu

Şekil 3'teki tablonun z_2 ile gösterilen satırının ilk sütununda da, 1.Aşamada yapılana benzer biçimde *2*.dönemde gerçekleşebilecek en düşük üretim miktarına yer verilecektir. 2.Aşama ($i = 2$) için de,

(1) denklemi $z_2 = D_2 - x_2$ (14)

(2) denklemi $z_2 = D_2 + D_3 - x_2$ (15)

…

(5) denklemi $z_2 = D_2 + D_3 + ... + D_n - x_2$ (16)

olarak yazılır.

Stok planlama zaman diliminin ilk dönemi için benimsenen yaklaşımdan farklı olarak, diğer dönemlerde dönem taleplerinin bir önceki dönem sonu stok miktarlarına eşit ya da küçük olma olasılığı göz önünde bulundurulur. Bu nedenle diğer izleyen dönemlerin çözüm tablolarında üretim yapılmaması durumuna karşılık gelen sıfır değerlerine de yer verilir. Bundan dolayı yukarıdaki olası z_2 değerlerine $z_2 = 0$ seçeneği de eklenir. Söz konusu bu z_2 değerleri 2.Aşama Çözüm Tablosu'nun z_2 satırına yerleştirilir.

Öte yandan 2.Aşama ($i = 2$) için (6) denklemi

$$x_3 = x_2 + z_2 - D_2 \qquad (17)$$

olarak yazılır.

(14), (15), …, (16) denklemlerindeki z_2 ifadeleri (17) denkleminde yerlerine konularak sırasıyla $x_3 = 0,\ x_3 = D_3, ...,\ x_3 = D_3 + D_4 + ... + D_n$

biçiminde hesaplanarak tablonun x_3 sütununun satırlarına yerleştirilir.

Bu noktada elde bulundurma maliyeti olan $h_2 x_3$ değerlerinin hesaplanması için gerekli veriler elde edilmiştir. $h_2 x_3$ çarpımları hesaplanıp tabloda $h_2 x_3$ sütununun altına yerleştirilir.

$C_2(z_2)$ satırında yer alan ve z_2 satırındaki her farklı değer için üretim ve hazırlık maliyetlerinin toplamını gösteren değerler, maliyet fonksiyonu uyarınca hesaplanıp $C_2(z_2)$ satırında ilişkili olduğu z_2 değerinin yer aldığı sütuna yerleştirilir.

Dinamik programlamanın temel özelliklerinden olan dönüşüm denklemlerinin birbiri ile bağlantılı olması özelliği, maliyet fonksiyonunu bir önceki dönem ile bağlantılı kılar. Gerçekten de, $i = 2$ için (9) denklemi $f_2(x_3) = C_2(z_2) + h_2 x_3 + f_1(x_3 + D_2 - z_2)$ biçiminde ifade edilir.

Son denklemdeki $C_2(z_2) + h_2 x_3$ terimi, z_2 ve x_3 değerine bağlı olarak *2*.dönem üretim, hazırlık ve elde bulundurma maliyetleri toplamıdır. $f_1(x_3 + D_2 - z_2)$ teriminin ise, (17) göz önünde bulundurulduğunda z_2 ve x_3 değerlerine bağlı olarak, x_2 stok miktarının maliyetini ifade ettiği kolayca görülür. Buna göre, birinci ve ikinci dönem birlikte ele alınıp, z_2 ve x_3'ün alabileceği farklı değerlere göre $C_2(z_2) + h_2 x_3$ fonksiyonu uyarınca hesaplanan dönem maliyetine, bir önceki dönemin $f_1(x_3 + D_2 - z_2)$ biçiminde ifade edilen maliyeti eklenmektedir. Burada, cari dönem (ikinci dönem) talebinin, üretim yaparak karşılanmasının maliyeti ile cari dönem (veya cari dönem+gelecek dönem) talebinin bir önceki dönemde üretilmesinin maliyeti birlikte ele alınmaktadır*.

---

* Yineleme denkleminin kullanımını açıklamak amacıyla $x_1 = 0, D_1 = 5, D_2 = 3, D_3 = 8, D_4 = 10, D_5 = 4, D_6 = 12$ örneğini göz önüne alalım. Bu verilere göre, 2.Aşama Çözüm tablosuna olası z_2 ve x_3 değerleri yerleştirilmiş olsun. Örnekteki verilere göre 2.Aşama Çözüm Tablosunun x_3

z_2 ve x_3'ün alabileceği farklı değerlere göre diğer maliyetler de hesaplanarak tabloda ilgili bölümlere yerleştirilir. Olası tüm durumlar için gerçekleştirilen hesaplamalar sonunda bulunan maliyetlerden en düşük olanları $f_2(x_3)$ sütununa yazılır. $f_2(x_3)$ sütununa yerleştirilen maliyet değerlerinin oluşmasını sağlayan z_2 değerleri de z_2^* sütununda gösterilir. *1*.dönemdekine benzer biçimde, z_2^* sütunundaki değerler arasında en küçük $f_2(x_3)$'e karşılık gelen z_2^* değeri optimum çözüm olarak benimsenir. Böylelikle ikinci döneme ilişkin çözüm işlemleri de tamamlanmış olur. 2.Aşamada alınan karar *1*. ve *2*. dönemlerin her ikisini de kapsar (Taha, 2000). İkinci aşama çözüm sonuçları özet olarak 2.Aşama sonuç tablosunda

---

sütununda yer alacak değerlerden biri de 18 olarak bulunacaktır. x_2 ve z_2'nin aldığı değerlere göre x_3'ün 18'e eşit olduğu durumlar aşağıdaki özetlenir:

- 1.dönemde ilk dört dönem için üretim yapılıp, böylece 2.dönemde üretim yapmaya gerek kalmadığında x_2=21 z_2=0 ve x_3=18 olur.
- 1.dönemde yalnızca ilk dönem için üretim yapılıp, 2.döneme kalan bir stok bulunmadığı, 2. dönemde ise 2,3 ve 4. dönemlerin talebini karşılayacak miktarda üretim yapıldığında ise, x_2=0 z_2=21 ve x_3=18 olur.

Sözkonusu iki durum dışında x_3, 18 değerini almamaktadır. x_3'ün 18'e eşit olduğu bu iki durumda $f_2(18)$ değerinin bulunması gereklidir. Bu amaçla z_2 ve x_3 değerleri $f_2(x_3) = C_2(z_2) + h_2x_3 + f_1(x_3 + D_2 - z_2)$ dönüşüm fonksiyonunda yerine konarak $f_2(18)$'in alacağı değerler aşağıdaki gibi hesaplanır.

$f_2(x_3) = C_2(z_2) + h_2x_3 + f_1(x_3 + D_2 - z_2)$

$f_2(18) = C_2(0) + h_2 18 + f_1(18 + 3 - 0)$

$f_2(18) = C_2(0) + h_2 18 + f_1(21)$ (*1*.dönemde, *1*.dönem sonunda elde kalacak stok miktarı 21 olacak kadar üretim yapıp *2*.dönemde hiç üretim yapmamanın (sıfır üretim yapmanın) maliyeti (hesaplamalar için gereken $f_1(21)$ değeri 1.Aşama sonuç tablosundan alınır))

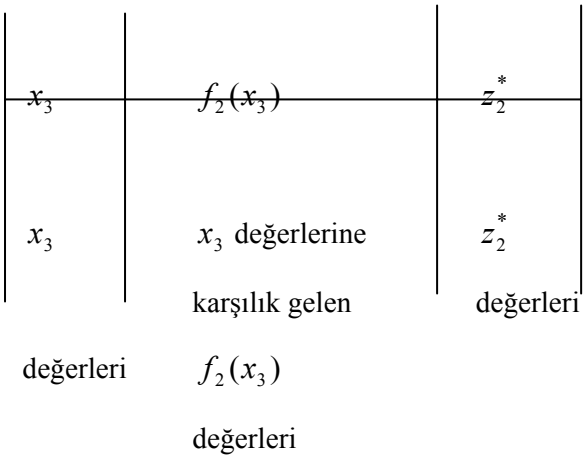
$f_2(x_3) = C_2(z_2) + h_2x_3 + f_1(x_3 + D_2 - z_2)$

$f_2(18) = C_2(21) + h_2 18 + f_1(18 + 3 - 21)$

$f_2(18) = C_2(21) + +h_2 18 + f_1(0)$ (*1*.dönemde, *1*.dönem sonunda elde kalacak stok miktarı sıfır olacak kadar üretim yapıp *2*.dönemde miktarı 21 olan bir üretim yapmanın maliyeti (hesaplamalar için gereken $f_1(0)$ değeri 1.Aşama sonuç tablosundan alınır))

gösterilir. Bu tablodaki değerler bir sonraki aşama çözüm tablosunun oluşturulmasına destek verecektir.

Şekil 4. 2.Aşama Sonuç Tablosu

Diğer aşamalar için de yukarıdaki ikinci aşamada yapılana benzer biçimde yineleme denklemleri kurulup, çözümler çözüm tablolarına, çözüm tablolarındaki sonuçlar sonuç tablolarına yerleştirilerek, son aşamaya kadar çözüme devam edilir. Son aşamaya ilişkin hesaplamalar yapılıp sonuç tablosu oluşturulduğunda tüm aşamaların optimum çözümüne ulaşılmış olunur.

UYGULAMA

Geliştirilen modelin uygulamasının yapıldığı Ayplastik Ambalaj San. ve Tic.A.Ş.[1], Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde 1995 yılından beri faaliyet göstermekte olan bir üretim işletmesidir. 4250 m^2 kapalı üretim alanında, 150-800 ton arasındaki 16 adet plastik enjeksiyon makinesi ile Arçelik Buzdolabı işletmesine yardımcı sanayi olarak hizmet vermektedir. Çalışmada geliştirilen modelin uygulanacağı ürün, *4306180100 ara bölme grubu'*dur. Modelde yer alan talepler, Arçelik'in Ayplastik'e vermiş olduğu kesin sipariş miktarlarıdır. Yapılan sözleşme gereği Arçelik'in bu taleplerinin Ayplastik'çe karşılanması zorunludur.

Modelden amaçlanan, tüm dönem taleplerinin tamamını karşılayacak biçimde 6 aylık bir zaman dilimi içinde toplam maliyeti minimum kılacak aylık üretim ve stok miktarlarının belirlenmesidir.

Çözüm

[1] http://www.ayplastik.com

Modelde bir aylık süre bir dönem olarak ele alınmıştır. Modelde dönem içinde elde bulundurmaya izin verilmekte ve üretim öncesinde belirli bir hazırlık maliyeti oluşmaktadır. *Ara bölme grubu* ürününün üretimi için ortaya çıkan hazırlık maliyeti; telefon, kırtasiye ve nakliye kalemlerinden oluşmaktadır. Elde bulundurma maliyeti içerisinde ise kira, elektrik, sigorta, işçilik, fire maliyeti ve alternatif maliyet kalemleri bulunmaktadır. Bilindiği gibi alternatif maliyetin hesaplanmasında, faiz, döviz, değerli kağıt vb. gibi değişik seçenekler bulunur. Çalışma çerçevesinde alternatif maliyeti hesaplamada, sıralanan bu seçeneklerden en yaygın kullanım alanı olan mevduat faiz oranları seçilmiştir. Söz konusu alternatif maliyetin, işletmenin ürünü üretmek yerine üretim için kullandığı tutarı, diğer bir yatırım aracına yönlendirilmesi durumunda elde edebileceği getiri olarak ele alınabileceği bilinmektedir.

Hazırlık maliyeti, üretim miktarına göre değişmemekle birlikte üretim öncesinde ortaya çıkmaktadır. Elde bulundurma maliyeti ise, birim ürün üretimine göre hesaplanmaktadır.

Uygulamada Ocak-Haziran 2004 yılı zaman dilimi incelemeye alınmıştır. Bu nedenle $n = 6$ ' dır.

Modeldeki formülasyona uygun olarak Excel çalışma sayfasına girilen Ayplastik'e ilişkin veri yapısı Tablo 1'de verilmiştir.

Excel çalışma sayfasına girilen *Ara bölme grubu* ürününe ilişkin veriler ışığında Ayplastik'e özgün model kurulmuş ve bu model, ileriye doğru Wagner-Whitin tablosal çözüm yolu ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken önceki kesimde verilen genel formülasyona uygun olarak Ayplastik'in stok problemi, her ay bir aşamaya karşılık gelmek üzere, aşama aşama çözümlenmiştir. Ocak ayına ilişkin çözümlemeler birinci aşama, Şubat ayına ilişkin hesaplamalar ikinci aşama ve izleyen aylar da sırasıyla diğer aşamaları oluşturmuştur.

Öncelikle *1*.dönem için olası üretim miktarları (1)'e uygun olarak, (2), (3), (4), (5) denklemleri uyarınca hesaplanmıştır. Bulunan bu farklı üretim miktarlarına karşılık gelen dönem sonu stok miktarları, (10), (11), (12) denklemleriyle (13) denklemi birlikte ele alınarak hesaplanmıştır.

Farklı üretim değerlerine (z_1) karşılık gelen üretim maliyetleri ($C_1(z_1)$) ve dönem sonu stok miktarları (x_2), bu stok miktarlarına bağlı olarak oluşan dönem sonu toplam stok maliyeti ($C_1(z_1) + h_1 x_2$), bu maliyet değerlerini oluşturan üretim miktarları (z_1), 1.Aşama Çözüm Tablosu'na yerleştirilmiştir. 2.Aşama için geliştirilecek yineleme denkleminin

gereksinim duyduğu (x_2) dönem sonu stok miktarlarına göre oluşan toplam maliyetler ($f_1(x_2)$), bu maliyetlere yol açan üretim miktarlarına (z_1^*) sonuç tablosunda yer verilmiş ve daha sonra 2.Aşamaya ilişkin hesaplamalara geçilmiştir.

2.Aşamada da *1*.dönemdekine benzer olarak farklı üretim miktarlarına (z_2) karşılık gelen farklı üretim maliyetleri ($C_2(z_2)$), dönem sonu stok miktarları (x_3) ve dönem sonu stok miktarlarına bağlı olarak oluşan dönem sonu toplam stok maliyeti ($C_2(z_2) + h_2 x_3 + f_1(x_3 + D_2 - z_2)$) ve bu maliyetleri oluşturan üretim miktarları (z_2) 2.Aşama Çözüm Tablosuna yerleştirilmiştir. Bu yapılırken, dönem sonu toplam stok maliyetini belirlemek için $f_1(x_3 + D_2 - z_2)$ değerinin hesaplanması sırasında, verilen D_2, z_2 ve x_3 değerlerinden hareketle f_1 fonksiyonunun argümanını oluşturan değer hesaplanmıştır. Hesaplanan bu değere karşılık gelen maliyet ise bir önceki aşamanın sonuç tablosundan elde edilmiştir. 3.Aşama için geliştirilecek yineleme denkleminin ($C_3(z_3) + h_3 x_4 + f_2(x_4 + D_3 - z_3)$) gereksinim duyacağı dönem sonu stok miktarları x_3'lere, dönem sonu stok miktarlarına göre oluşan toplam maliyetler $f_2(x_3)$'lere ve bu maliyetlere yol açan üretim miktarı (z_2^*)'lara 2.Aşama sonuç tablosunda yer verilmiştir.

Daha sonra, diğer aşamalar için de benzer hesaplamalar gerçekleştirmiş ve 6.Aşama sonunda incelenen 6 aylık dönemin minimum maliyeti elde edilmiştir.

Excel ortamında oluşturulan modelin ilk iki ve son aşamasına ilişkin hesaplama, çözüm ve sonuç tablolarına izleyen kesimde yer verilmiştir.

2004 yılına ilişkin veriler								
	Ürün	***4306180100 ara bölme grubu***						
	Dönemler	**Talep**	**Birim Üretim Maliyeti**	**Birim Hazırlık Maliyeti**	**Birim Elde Bulundurma Maliyeti**	**İşletmenin Ürettiği**	**Toplam**	**Alternatif Maliyetin Hesaplanmasında Kullanılan Faiz oranları**
	(i)	**(D_i)**	**(c_i)**	**(K_i)**	**(h_i)**	**Miktar**	**Maliyet**	
	Dönem Başı Stok Miktarı	144						
1	Ocak	31.551	4.627.100	20.280	421.331	33.212	153.675.265.480	26%
2	Şubat	29.792	4.476.200	20.027	409.458	31.360	140.373.652.027	24%
3	Mart	33.450	5.089.400	18.951	421.319	35.210	179.197.792.951	23%
4	Nisan	28.249	4.881.200	19.006	414.869	29.736	145.147.382.206	22%
5	Mayıs	33.131	5.085.900	15.507	422.490	34.875	177.370.778.007	23%
6	Haziran	30.401	4.951.700	15.464	419.453	32.001	158.459.367.164	23%
					Toplam=	196.394		
	Toplam dönem talebi	186.574				**6 Aylık Toplam Maliyet**	954.224.237.835	
	Birim Hazırlık maliyeti							
		Ocak	**Şubat**	**Mart**	**Nisan**	**Mayıs**	**Haziran**	
	Telefon	2.742	2.488	2.666	2.721	2.095	2.053	
	Kırtasiye	615	615	571	571	471	471	
	Nakliye	16.923	16.923	15.714	15.714	12.941	12.941	
	Toplam=	20.280	20.027	18.951	19.006	15.507	15.464	
	Birim Elde Bulundurma Maliyeti							
		Ocak	**Şubat**	**Mart**	**Nisan**	**Mayıs**	**Haziran**	
	Kira	6.250	6.250	6.250	6.250	6.250	6.250	
	Elektrik	9.375	9.375	9.375	9.375	9.375	9.375	
	Sigorta	2.450	2.450	2.450	2.450	2.450	2.450	
	İşçilik	256.500	256.500	256.500	256.500	256.500	256.500	
	Fire Maliyeti	46.271	44.762	50.894	48.812	50.859	49.517	
	Alternatif Maliyet	100.485	90.121	95.850	91.482	97.056	95.361	
	Toplam=	421.331	409.458	421.319	414.869	422.490	419.453	

Tablo 1. Modele İlişkin Veri Yapısı Tablosu

	Maliyet Fonksiyonu		$Ci(zi) = \begin{cases} 0, & zi=0 \\ K_i+c_i(z_i)+h_i x_{i+1}, & z_i>0 \end{cases}$			
	Birinci Aşama Hesaplamaları					
	1. Dönem için verilebilecek en düşük sipariş miktarı (min) $z_1 = D_1 - x_1$				31.407	
	1. Dönem için verilebilecek en yüksek sipariş miktarı (max) $z_1 = D_1+D_2+D_{3+\ldots+}D_n - x_1$				186.430	
	1. Dönem sonunda elde kalabilecek stok miktarı $0 \le x_2 \le D_2+D_3+\ldots+D_n$		(min) $x_2 = 0$		0	
			(max) $x_2 = D_2+D_3+\ldots+D_n$		155.023	
	İleriye Doğru Yineleme Denklemi					
	$f_1(x_2)=\min \{ C_1(z_1)+h_1 x_2 \}$ $0 \le z_1 \le D_1+x_2$					
	$f_i(x_{i+1})=\min \{ C_i(z_i)+h_i x_{i+1}+f_{i-1}(x_{i+1}+D_i-z_i) \}$ (i =2,3,…,n) $0 \le z_i \le D_i+x_{i+1}$					

Tablo 2. 1.Aşama Hesaplama Formülleri

(z_1)	(x_2)	h_1x_2	K_1	$c_1(z_1)$	$c_1(z_1)+h_1x_2$	$c_1(z_1)+K_1$
31.407	0	0	20.280	145.323.329.700	145.323.329.700	145.323.349.980
61.199	29.792	12.552.298.763	20.280	283.173.892.900	295.726.191.663	283.173.913.180
94.649	63.242	26.645.827.013	20.280	437.950.387.900	464.596.214.913	437.950.408.180
122.898	91.491	38.548.011.752	20.280	568.661.335.800	607.209.347.552	568.661.356.080
156.029	124.622	52.507.135.352	20.280	721.961.785.900	774.468.921.252	721.961.806.180
186.430	155.023	65.316.024.809	20.280	862.630.253.000	927.946.277.809	862.630.273.280
SON	SON	SON	SON	SON	SON	SON

1. AŞAMA ÇÖZÜM TABLOSU

				$C_1(z_1)+h_1x_2$								
		z1 →	31.407	61.199	94.649	122.898	156.029	186.430	SON		
x_2	h_1x_2	$C_1(z_1)$ →	145.323.349.980	283.173.913.180	437.950.408.180	568.661.356.080	721.961.806.180	862.630.273.280	SON	$f_1(x_2)$	z_1^*
0	0		145.323.349.980							145.323.349.980	31.407
29.792	12.552.298.763			295.726.211.943						295.726.211.943	61.199
63.242	26.645.827.013				464.596.235.193					464.596.235.193	94.649
91.491	38.548.011.752					607.209.367.832				607.209.367.832	122.898
124.622	52.507.135.352						774.468.941.532			774.468.941.532	156.029
155.023	65.316.024.809							927.946.298.089		927.946.298.089	186.430
SON	SON										SON

$f_1(x_2)$ =		z_1^*
f_1 0	145.323.349.980	31.407
f_1 29.792	295.726.211.943	61.199
f_1 63.242	464.596.235.193	94.649
f_1 91.491	607.209.367.832	122.898
f_1 124.622	774.468.941.532	156.029
f_1 155.023	927.946.298.089	186.430

Tablo 3. 1.Aşama Ön Hesaplama, Çözüm ve Sonuç Tablosu

Tablo 4. 2.Aşama Hesaplama Tablosu

İkinci Aşama Hesaplamaları							
2. Dönem için verilebilecek en düşük sipariş miktarı (min) z_2 =1. aşamada verilen sipariş miktarına göre en az sıfır olabilir				0			
2. Dönem için verilebilecek en yüksek sipariş miktarı (max) $z_2=D_2+D_{3+\ldots+}D_n$				155.023			
2. Dönem sonunda elde kalabilecek stok miktarı $0 \le x_3 \le D_3+\ldots+D_n$		(min) $x_3 = 0$		0			
		(max) $x_3 = D_3+D_4+D_5+D_6$		125.231			
	$f_2(x_3)=\min_{0 \le z_2 \le D_2+x_3} C_2(z_2)+h_2x_3+f_1(x_3+D_2-z_2)$						
(z_2)	(x_3)	h_2x_3	K_2	$c_2(z_2)$	$c_2(z_2)+h_2x_3$	$c_2(z_2)+K_2$	
0	0	0	0	0	0	0	
29.792	33.450	13.696.364.302	20.027	133.354.950.400	147.051.314.702	133.354.970.427	
63.242	61.699	25.263.138.448	20.027	283.083.840.400	308.346.978.848	283.083.860.427	
91.491	94.830	38.828.885.703	20.027	409.532.014.200	448.360.899.903	409.532.034.227	
124.622	125.231	51.276.813.091	20.027	557.832.996.400	609.109.809.491	557.833.016.427	
155.023	SON	SON	20.027	693.913.952.600	SON	693.913.972.627	
SON			SON	SON		SON	
$f_2(x_3)=\min_{0 \le z_2 \le D_2+x_3} C_2(z_2)+K_2+h_2x_3+f_1(x_3+D_2-z_2)$							
D_2 =	29.792						
$f_2(x_3)$=							
		$C_2(0)+f_1(29.792)$ =	295.726.211.943				
$f_2(0)$= min	278.678.320.407	$C_2(29.792)+f_1(0)$ =	278.678.320.407				
		$C_2(0)+f_1(63.242)$ =	478.292.599.495				
$f_2(33.450)$= min	442.103.574.709	$C_2(63.242)+f_1(0)$ =	442.103.574.709				
		$C_2(0)+f_1(91.491)$ =	632.472.506.279				
$f_2(61.699)$= min	580.118.522.654	$C_2(91.491)+f_1(0)$ =	580.118.522.654				
		$C_2(0)+f_1(124.622)$ =	813.297.827.235				
$f_2(94.830)$= min	741.985.252.109	$C_2(124.622)+f_1(0)$ =	741.985.252.109				
		$C_2(0)+f_1(155.023)$ =	979.223.111.180				
$f_2(125.231)$= min	890.514.135.698	$C_2(155.023)+f_1(0)$ =	890.514.135.698				

2. AŞAMA ÇÖZÜM TABLOSU

		$C_2(z_2)+h_2x_3+f_1(x_3+D_2-z_2)$								
		z_2 →	0	29.792	63.242	91.491	124.622	155.023	SON	
x_3	h_2x_3	$C_2(z_2)$ →	0	133.354.970.427	283.083.860.427	409.532.034.227	557.833.016.427	693.913.972.627	SON	$f_2(x_3)$	z_2^*
0	0		295.726.211.943	278.678.320.407						278.678.320.407	29.792
33.450	13.696.364.302		478.292.599.495		442.103.574.709					442.103.574.709	63.242
61.699	25.263.138.448		632.472.506.279			580.118.522.654				580.118.522.654	91.491
94.830	38.828.885.703		813.297.827.235				741.985.252.109			741.985.252.109	124.622
125.231	51.276.813.091		979.223.111.180					890.514.135.698		890.514.135.698	155.023
SON	SON										

$f_2(x_3)$ =		z_2^*
f_2 0	278.678.320.407	29.792
f_2 33.450	442.103.574.709	63.242
f_2 61.699	580.118.522.654	91.491
f_2 94.830	741.985.252.109	124.622
f_2 125.231	890.514.135.698	155.023

Üçüncü Aşama Hesaplamaları	**(MART AYI)**	
3. Dönem için verilebilecek en düşük sipariş miktarı		
(min) z_3 =2. aşamada verilen sipariş miktarına göre en az sıfır olabilir		0
3. Dönem için verilebilecek en yüksek sipariş miktarı		125.231
(max) $z_3=D_3+D_4...+D_h$		
3. Dönem sonunda elde kalabilecek stok	(min) $x_4 = 0$	0
miktarı $0 \le x_4 \le D_4+...+D_h$	(max) $x_4=D_4+D_5+D_6$	91.781

$f_3(x_4)$=min $C_3(z_3)+h_3x_4+f_2(x_4+D_3-z_3)$

$0 \le z_3 \le D_3+x_4$

Tablo 5. 2.Aşama Çözüm ve Sonuç Tablosu

Altıncı Aşama Hesaplamaları		**(HAZİRAN AYI)**						
6. Dönem için verilebilecek en düşük sipariş miktarı (min) z_6 =5. aşamada verilen sipariş miktarına göre en az sıfır olabilir				0				
6. Dönem için verilebilecek en yüksek sipariş miktarı (max) $z_6=D_6$				30.401				
6. Dönem sonunda elde kalabilecek stok miktarı		(min) x_7= 0		0				
		(max) x_7 =0		0				
	$f_6(x_7)=\min_{0 \le z_6 \le D_6+x_7} C_6(z_6)+h_6x_7+f_5(x_7+D_6-z_6)$							
(z_6)	(x_7)	h_6x_7	K_6	$c_6(z_6)$	$c_6(z_6)+h_6x_7$	$c_6(z_6)+K_6$		
0	0	0	0	0	0	0		
30.401	SON	SON	15.464	150.536.631.700	SON	150.536.647.164		
SON			SON	SON		SON		
$f_6(x_7)=\min_{0 \le z_6 \le D_6+x_7} C_6(z_6)+h_6x_7+f_5(x_7+D_6-z_6)$								
D_6 =	30.401							
$f_6(x_7)$=								
		$C_6(0)+f_5(30.401)$ =	915.954.143.032					
$f_6(0)$= min	899.030.228.086	$C_6(30.401)+f_5(0)$ =	899.030.228.086					

6. AŞAMA ÇÖZÜM TABLOSU

		$C_6(z_6)+h_6x_7+f_5(x_7+D_6-z_6)$					
		z_6 →	0	30.401	SON	$f_6(x_7)$	z_6^*
x_7	h_6x_7	$C_6(z_6)$ →	0	150.536.647.164	SON		
0	0		915.954.143.032	899.030.228.086		899.030.228.086	30.401
SON	SON						

	$f_6(x_7)$ =		z_6^*
f_6	0	899.030.228.086	30.401

FARK	55.194.009.749							

Tablo 6. 6.Aşama Hesaplama, Çözüm ve Sonuç Tablosu

İzleyen diğer aşamalara ilişkin hesaplamalar da benzer biçimde yapıldığında her aşamanın sonuç tabloları aşağıdaki gibi oluşur.

3. Aşama

	$f_3(x_4)$ =		z_3^*
f_3	0	442.103.574.709	0
f_3	28.249	592.020.373.443	0
f_3	61.380	767.845.834.835	0
f_3	91.781	929.183.248.490	0

4.Aşama

	$f_4(x_5)$ =		z_4^*
f_4	0	579.992.612.515	28.249
f_4	33.131	755.456.668.701	61.380
f_4	63.532	916.462.456.999	91.781

5.Aşama

	$f_5(x_6)$ =		z_5^*
f_5	0	748.493.580.922	33.131
f_5	30.401	915.954.143.032	63.532

6.Aşama

	$f_6(x_7)$ =		z_6^*
f_6	0	899.030.228.086	30.401

Çözüm Sonuçları

Kurulan modelin Wagner-Whitin algoritmasıyla bilgisayar ortamında elde edilen çözümüne göre, işletmenin aylar itibariyle üretmesi gereken ürün miktarları aşağıda verilen biçimde bulunmuştur.

Ocak	31.407
Şubat	63.242
Mart	0
Nisan	28.249
Mayıs	33.131
Haziran	30.401

3.Aşama sonuç tablosundan en düşük $f_3(x_4)$ değerinin 442.103.574.709._ TL olduğu görülmektedir. Bu en düşük toplam stok maliyetine yol açan üretim miktarının da z_3^*=0 olduğu izlenebilmektedir. Bu sonuca göre Mart ayı için 33.450 adet talep olmasına karşın, bu ayda işletmenin üretim yapmaması gerekmektedir.

$f_3(0) = C_3(0) + f_2(33.450) = 442.103.574.709$ eşitliğine göre 2.dönem sonu (3.dönem başı) stoku 33.450'dir. Şubat ayında, Şubat ve Mart taleplerinin (29.792+33.450=63.242 adet) tamamı üretilerek Şubat dönemi talebi karşılandıktan sonra Mart ayının talebi için 33.450 adet ürün stokta bırakılmıştır. Bu üretim planı 6 aylık toplam stok maliyetinin minimum olmasını sağlayacaktır. İşletme bu üretim politikasını izleyerek, 6 aylık toplam stok maliyetini 899.030.228.086._TL ile minimum kılacaktır. Oysa işletme, sayısal bir teknik kullanmaksızın yalnızca geçmiş tecrübeleri doğrultusunda bir üretim politikası izlemiş ve üretimini aşağıda verilen miktarlarda gerçekleştirmiştir.

Ocak	33.212
Şubat	31.360
Mart	35.210
Nisan	29.736
Mayıs	34.875
Haziran	32.001

Bunun sonucu olarak 954.224.237.835._TL. toplam stok maliyetine katlanmak durumunda kalmıştır.

Bu sonuçlara göre Ayplastik, Wagner-Whitin algoritmasını kullanarak bir planlama yapmakla, incelenen 6 aylık dönem için maliyeti 55.194.009.749._TL azaltabilecektir.

SONUÇ

Stoklar, üretim işletmelerinin toplam varlıklarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Öte yandan stokların likiditesinin, diğer dönen varlıklarınkine göre daha düşük olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle işletmenin gereğinden fazla stokunun bulunması önemli bir olumsuzluk oluşturur. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak amacıyla işletmelerde stok planlama konusunun önemi giderek artmaktadır. Gerçekten de ciddi ve doğru bir biçimde uygulanan stok planlamanın işletme maliyetleri açısından önemi büyüktür. Bu noktada stok maliyetlerini minimum kılmaya yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada dinamik programlama Wagner-Whitin algoritmasının stok planlama sürecinde kullanımı ele alınmıştır. Bu yapılırken bir üretim işletmesinin verileri kullanılarak, stok planlamaya ilişkin dinamik programlama modeli MS Excel yazılımı ile bilgisayar ortamında kurulmuş ve bu model Wagner-Whitin algoritması kullanılarak çözülmüştür. Çözüm sonuçlarından gözlendiği gibi, sayısal karar verme teknikleri kullanılarak yapılan stok planlama uygulaması, işletmeler açısından daha elverişli sonuçlar doğurmaktadır.

KAYNAKÇA

Anderson, David R., Sweeney, Dennis J. ve Williams, Thomas A. (2000). *An Introduction to Management Science Quantitative Approaches to Decision Making*. U.S.A.: South-Western College Publishing.

Doğan, İbrahim. (1995). *Yöneylem Araştırması Teknikleri ve İşletme Uygulamaları*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Halaç, Osman. (2001). *Kantitatif Karar Verme Teknikleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Karayalçın, İlhami.(1993). Yöneylem *"Harekat Araştırması" Operation Research* İstanbul: Menteş Kitabevi.

Levin, Richard I., Kirkpatrick, C.A., ve Rubin, D.S.(1982) *Quantitative Approaches to Management*. Tokyo: McGraw-Hill International Book Company.

Taha, Hamdy A. (2000). *Yöneylem Araştırması*. (Çeviren:Ş.Alp Baray-Şakir Esnaf). İstanbul:Literatür Yayıncılık.

Turban, Efraim ve Meredith, Jack R. (1988), *Fundamentals of Management Science*. Texas:Business Publications.

Winston, Wayne L. (1994). *Operation Research Applications and Algorithms*. U.S.A.: International Thomson Publishing.

http://www.isl.itu.edu.tr/ya/END332E/dynamiccommoncharacteristics.htm 03.07.2002

http://www.mmf.gazi.edu.tr/journal/2003_3/43-50.pdf 12.07.2004

http://www.mmo.org.tr/endustrimuhendisligi/2002_3/siparis_buyuklugubelirleme.htm 20.07.2004

http://www.ayplastik.com 25.07.2004

OKUL DENEYİMİ I DERSİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Aytunga OĞUZ*

Özet: Eğitim sisteminin etkili ve verimli işleyişinde önemli rolü olan öğelerden birisi öğretmendir. Çağdaş öğretmen eğitimi programlarıyla nitelikli öğretmenler yetiştirilirse eğitim-öğretim hizmetlerinin niteliği de artar. Bu nedenle, öğretmen eğitimi programlarının geliştirilmesine önem vermek gerekir. Türkiye'de hizmet öncesi öğretmen eğitim programlarında, fakülte-okul işbirliğiyle okutulan derslerden birisi Okul Deneyimi I'dir. Bu araştırmanın amacı, Okul Deneyimi I dersinde yürütülen etkinliklerin sınıf öğretmeni adaylarının duygu ve düşünceleri üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Araştırma, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği programında 2003-2004 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 30 öğrenciyle yürütülmüştür. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi durum çalışması (case study) kullanılmıştır. Veriler öğretmen adaylarına yöneltilen açık uçlu sorularla toplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Okul Deneyimi I dersinin sınıf öğretmeni adaylarının; öğretmenlik mesleğine, sınıf öğretmenliğine, ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerine ilişkin duygu ve düşünceleri üzerinde olumlu etkiler bıraktığı ve bu dersin öğretmenlik programlarında bulunmasını gerekli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Öğretmen eğitimi, sınıf öğretmeni adayı, ilköğretim, okul deneyimi

Abstract: Teacher is one of the important elements of the education system's effective and productive functioning. Should qualified teachers be raised with the contemporary teaching methods, the quality of the education and teaching services increases, too. Therefore , importance should be given to the teacher-training programmes."School Experience I" is one of the courses taught with the colloboration of faculty and school in pre-service teacher training programmes in Turkey. The aim of this study is to put forward the effects of the above mentioned course on the prospective primary school teacher's feelings and ideas. This study has been carried out with 30 first-year primary school education students enrolled in the Department of Primary Education, the Faculty of Education of Dumlupınar University in the 2003-2004 academic year. In the study, qualitative research method, case study, has been used. Data have been gathered through open-ended questions. According to the results, it has been found out that "School Experience I" has positive effects on the prospective primary school teacher's opinions regarding teaching profession, primary school teaching and primary school students and that this course should be included in the teacher training programmes.

Key Words: Teacher training, prospective primary school teachers, primary education, school experience

GİRİŞ

Eğitim kurumlarının çağdaş niteliklerle donanmış bireyleri yetiştirebilmeleri yeterli sayıda ve nitelikte öğretmene sahip olmalarını gerektirir. Aksi durumda, toplumun gereksinim duyduğu insan gücü bilgi çağının gerektirdiği özelliklere sahip olarak yetiştirilemez. Eğitim programlarını

* Yrd.Doç.Dr.Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
aytunga@dumlupinar.edu.tr

uygulayarak ve geliştirilmesine katkı getirerek eğitim amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan öğretmenler, sistemin işleyişinde önemli bir yere sahiptir. "Öğretmen, bir meslek adamı olarak insan davranışlarını oluşturmada görevi olağanüstü güç ve karmaşık olan bir uzmandır" (Alkan, 2000: 193). Öğretmenlik davranış mühendisliği olarak görülür (Sönmez, 2000: 20) ve öğretmen de bir davranış mühendisi olup çok yönlü olmalıdır.

Oğuzkan (1976), öğretmenlik mesleğinde: Türk toplumunun aydın bir üyesi olarak, dünya topluluğunun uyanık bir üyesi olarak ve mesleğinin yeterli bir üyesi olarak öğretmenin üç yönünün olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle, öğretmenlerin, görev ve sorumluluklarını yerine getirebilecek şekilde yetiştirilmeleri gerekmektedir. Öğretmen eğitimi programları çağdaş niteliklere kavuşturulursa bilgi çağının öğretmenleri yetiştirilebilir.

Türkiye'de öğretmenlerin daha nitelikli yetiştirilmesine yönelik çalışmalar uzun yıllar öncesine dayanır. Öğretmen eğitimi uygulamalarının 150 yıllık geçmişi vardır (Alkan ve Hacıoğlu, 1997: 7). Cumhuriyet döneminde, öğretmen yetiştirmeye dönük çabalar Atatürk'ün önderliğinde daha da artmıştır. Atatürk; "Öğretmenler, yeni nesil sizin eseriniz olacaktır." sözüyle, öğretmenlerin, yeni nesillerin yetiştirilmesinde önemli bir rolü olduğunu vurgulamıştır.

Bugün, bilgi çağında, öğretmenlerin ve öğretmenlik mesleğinin önemi giderek artmaktadır. Bugünün çağdaş öğretmenleri bilgi çağı insanlarını yetiştirmekle sorumludurlar. Özellikle de ilköğretim öğretmenleri, öğrencilerin okul yaşantılarının temelini oluşturacaklarından daha da önem taşımaktadır. Ailesinden sonra, ilköğretimde sınıf öğretmeniyle etkileşime giren öğrenciler için yepyeni bir dünyanın kapıları açılmaktadır. Bu, daha sonra uzun yıllar sürecek eğitim dünyasının kapılarıdır. İlköğretim düzeyinde, çağdaş bir yaşamda gereken bilgi ve becerilerin temelleri atılmakta; öğretmene, okula ve öğrenmeye ilişkin ilk duyuşsal özellikler kazandırılmaktadır.

Sönmez (1994: 95)'in de belirttiği gibi, sevginin eğitim ortamında işe koşulması, insanın insan olmasını sağlayan önemli değişkenlerden birisidir. Bu nedenle, sınıf öğretmenlerinin öğrencilerine sevgiyle yaklaşmaları, her türlü söz ve davranışlarıyla iyi model olmaları ve öğrencilerinin kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda her yönden gelişimlerine olanak tanıyabilmeleri gerekir. Bu nedenle, sınıf öğretmenlerinin mesleklerinde gerekli yeterlikleri hizmet öncesi ve hizmet-içi eğitim programlarında kazanmalarına önem verilmelidir. Öğretmen adaylarına, hizmet öncesi öğretmen eğitiminde; alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür boyutlarında yeterlikler kazandırılması gerekir. Bunun için, çeşitli derslerin yanı sıra okullarda

öğretim uygulaması çalışmalarına katılmaları büyük ölçüde yararlı ve gereklidir (Sözer, 1990, 57).

Türkiye'de, öğretmen eğitiminin temel esasları, Anayasa, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. Ayrıca, beş yıllık kalkınma planlarında öngörülen hükümler ile milli eğitim şûralarında alınan tavsiye niteliğindeki kararlar da hükümetlerin öğretmen yetiştirme ve eğitimi politikaları üzerinde önemli rol oynamıştır. Ancak, öğretmen yetiştirme konusunda bugün birçok ciddi sorun çözümlenmeyi beklemektedir (Öztürk, 2001: 228-234). Öğretmen eğitimi ile ilgili sorunlara köklü çözümler getirilemezse, ülkenin gereksinim duyduğu çağdaş insanları yetiştirmek de hayal olur. Öğretmen eğitimi programlarının çeşitli yönlerden değerlendirilip geliştirilmesi nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesini sağlar. Öğretmen yetiştirme ve öğretmenin niteliğinin arttırılması konuları birçok ülkede araştırılan ve tartışılan konulardır. Türkiye'de de öğretmen yetiştirme konusunda çalışmalar yapılmakta sorunlara çözümler üretilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'de öğretmen yetiştirme görevi 1981 yılında yayımlanan 2547 sayılı yasayla Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanan üniversitelere verilmiştir. Bugüne dek öğretmen yetiştiren kurumların yapılanmaları çeşitli dalgalanmalarla sürmüştür (Küçükahmet ve diğerleri, 2000: 37-39). Eğitim Fakültelerinde, YÖK/Dünya Bankası, Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Geliştirme çerçevesinde, yerli ve yabancı uzmanların rehberliğinde 1994-1997 yılları arasında çalışmalar yapılmıştır (Günçer, 1999: 3). Bu çalışmalar doğrultusunda, eğitim fakültelerinde yeniden yapılanma sürecine girilmiştir.

Yeniden yapılanma süreci, eğitim fakültelerinin program ve yapılarında yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerden birisi de öğretmen adaylarının, kuramsal bilgi ve becerilerini okullarda daha fazla uygulamaya koyabilmelerini, öğretmenlik mesleğini her yönüyle daha iyi tanımalarını ve mesleğe hazırlanmalarını sağlamaya yöneliktir. "Öğretmen Adaylarının Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Öğretim Kurumlarında Yapacakları Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Yönerge" ile; öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğine daha iyi hazırlanmalarını, öğrenim süresince kazandıkları; genel kültür, özel alan eğitimi ve öğretmenlik mesleğiyle ilgili bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıklarını gerçek bir eğitim öğretim ortamı içinde kullanabilme yeterliliği kazanmalarını sağlayacak uygulama çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir (MEB, 1998: 1).

Bilgi çağının insanı her alanda çok yönlü düşünebilmeli ve düşündüklerini eyleme dönüştürebilmelidir. Bu durum, eğitim süreçlerinde kuram ve uygulama bütünlüğüne önem verilmesini ve geleneksel olarak ihmal edilmiş

olan uygulama etkinliklerinin ağırlık kazanmasını gerektirir (Alkan ve Hacıoğlu, 1995: 9). Öğretmen eğitiminde; problemlere dayalı öğrenmeye, öğrencileri sınıf yaşantısıyla karşılaştırmaya, gözlemlerinden, yaşadıklarından ve duygularından hareket ederek çalışmaya doğru giden bir yönelme söz konusudur. Çünkü, öğretmen eğitiminde yeterliklerin kazandırılmasında kuram ve uygulamanın birbiriyle bütünleşmesi önem taşır (Perrenoud, 2001). Çağdaş öğretmen eğitim programlarının önemli bir öğesi alan deneyimidir (Brooker ve Service, 1999: 151-152; Turley, 1999: 490). Öğretmen adaylarının yalnız kuramsal bilgilerle donanmış olmaları öğretmenlik mesleğini yeterince tanıyamamalarına ve meslekte güçlüklerle, başarısızlıklarla karşılaşmalarına neden olur. Oysa, öğretmenlik mesleğine böyle dışardan bakmak yerine, mesleğin içine girerek her köşesine yakından dokunmak, öğretmen adaylarının mesleği daha iyi kavramalarını ve benimsemelerini sağlar.

Öğretmen eğitimi programlarındaki yeni düzenlemeler çerçevesinde öğretmen adaylarının okullarda geçirecekleri süreler artırılmış ve etkinliklerle ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Yeni öğretmen eğitimi programlarında okullarda uygulama çalışmaları, Okul Deneyimi I (3 kredi), Okul Deneyimi II (3 kredi) ve Öğretmenlik Uygulamaları (5 kredi) adındaki derslerle düzenlenmiştir (YÖK/Dünya Bankası, 1998: 1-2). Yeni düzenleme, eğitim fakültelerinde 1998-1999 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır (Küçükahmet ve diğerleri, 2000: 43).

Okul Deneyimi öğretmen adaylarının okullarda yaptıkları çalışmalardan oluşan iki ders halinde düzenlenmiştir (YÖK/Dünya Bankası, 1998). Okul Deneyimi dersleri yönergede şöyle tanımlanmıştır (MEB, 1998: 2):

> Okul Deneyimi öğretmen adaylarına, okul örgütü ve yönetimi ile okullardaki günlük yaşamı tanıma, eğitim ortamlarını inceleme, ders dışı etkinliklere katılma, deneyimli öğretmenleri görev başında gözleme, öğrencilerle bireysel ve küçük gruplar halinde çalışma ve kısa süreli öğretmenlik deneyimleri kazanma olanağını veren, onların öğretmenlik mesleğini doğru algılayıp benimsemelerini sağlayan fakülte öğretim programında yer alan dersleri ifade eder."

Okul Deneyimi I dersi ikinci yarıyılda verilmektedir (YÖK/Dünya Bankası, 1999: 1). Bu ders, bir anlamda öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle tanışmalarını sağlamaya yöneliktir. Öğretmen adayı bu derste, 1 saat öğretim elemanıyla fakültede seminer, 4 saat de uygulama öğretmeniyle gözlemler yapmaktadır. Okul Deneyimi I dersi öğretmen adaylarının uygulama yapacakları okulu, öğrencileri, programı ve öğretmenleri yakından tanımaları için gözlem ve görüşmelere dayalı etkinliklerle gerçekleşir. Bu derste, öğretmen adayının okulu, öğrencileri ve öğretmenlik mesleğini değişik yönleriyle tanıması ve diğer derslere temel oluşturması amaçlanmaktadır. Öğretmen adayları, öğretim elemanı ve uygulama öğretmeni ile iletişim kurarak Okul Deneyimi I dersi kapsamında belirlenen etkinlikleri

gerçekleştirirler. Bu ders kapsamındaki etkinlikler şunlardır (YÖK/Dünya Bankası, 1998: 33-34):

1. Dönem planı
2. Öğretmenin okuldaki bir günü
3. Öğrencinin okuldaki bir günü
4. Bir öğrencinin incelenmesi
5. Öğretim yöntemleri
6. Yan branşınızda öğretim yöntemleri
7. Derslerin gözlenmesi
8. Yan branşınızda derslerin gözlenmesi
9. Dersin yönetimi ve sınıf kontrolü
10. Soru sormayı gözlemleme
11. Okulda araç-gereç ve yazılı Kaynaklar
12. Okul müdürü ve okul kuralları
13. Okul ve toplum
14. Mikroöğretim teknikleri
15. Okul deneyimi çalışmalarının değerlendirilmesi

Okullarda uygun koşullar sağlanabildiği ve iyi iletişim ortamları oluşturulabildiği ölçüde öğretmen adayları öğretmenlik mesleğini tanıyabilir. Öğretmen adaylarının okullarda, öğrenciler ve öğretmenlerle etkileşime girmeleri, duygu ve düşüncelerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyerek onları, öğretmenlik mesleğine yakınlaştırabilir ya da uzaklaştırabilir. Bu nedenle, öğretmen adaylarının olumsuz deneyimler geçirmemelerini ve öğretmenlik mesleğine hazırlanabilmelerini sağlayacak eğitim ortamlarının düzenlenmesi gerekir. Öğretmen adaylarının okullarda geçirdikleri deneyimler, onlara gerçek yaşam problemlerinden hareketle, kendi bilgilerini kendilerinin oluşturmasına olanak sağlar (Hassard, 1999).

Bu araştırmada, Okul Deneyimi I dersinin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine, sınıf öğretmenliğine ve ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerine ilişkin duygu ve düşünceleri üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri ortaya çıkartmak düşüncesiyle hareket edilmiştir. Araştırmanın, hizmet öncesi öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesine katkı getireceği düşünülmektedir.

AMAÇ

Araştırmanın amacı; Okul Deneyimi I dersinin sınıf öğretmeni adaylarının duygu ve düşüncelerine etkilerini ortaya koymak ve dersin daha etkili duruma gelmesi için öneriler geliştirmektir. Bu genel amaç doğrultusunda, sınıf öğretmeni adaylarının algılarına göre, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Okul Deneyimi I dersinin, sınıf öğretmeni adaylarının "öğretmenlik mesleğine" ilişkin duygu ve düşünceleri üzerinde nasıl bir etkisi olmuştur?

2. Okul Deneyimi I dersinin, sınıf öğretmeni adaylarının "sınıf öğretmenliğine" ilişkin duygu ve düşünceleri üzerinde nasıl bir etkisi olmuştur?

3. Okul Deneyimi I dersinin, sınıf öğretmeni adaylarının "ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerine" ilişkin duygu ve düşünceleri üzerinde nasıl bir etkisi olmuştur?

4. Okul Deneyimi I dersinin, sınıf öğretmeni adaylarının başka hangi duygu ve düşünceleri üzerinde etkisi olmuştur?

5. Sınıf öğretmeni adayları Okul Deneyimi I dersini öğretmen yetiştirme programlarında gerekli görmekte midirler? Neden?

YÖNTEM

Araştırma, tarama modelindedir. Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi olarak durum çalışması (case study) kullanılmıştır. Nitel araştırmada, tümevarım ilkesiyle hareket edilir ve incelenen probleme ilişkin toplanan verilere açıklamalar getirilir. Açıklama ve yorumlar benzer konuları anlamada ilgili bireylere yardımcı olduğu ölçüde amaca ulaşılmıştır. Temel amaç, sayılar yoluyla genellenebilir sonuçlara ulaşmak değil; araştırılan konu ile ilgili betimsel ve gerçekçi bir resim sunmaktır. Araştırma sonuçlarının geçerlik ve güvenirliği açısından verilerin olabildiğince ayrıntılı ve doğrudan sunulması önemlidir. (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 27-29). Bu nedenle, bu araştırmada öğretmen adaylarının ortaya koydukları görüşler olduğu gibi betimlenmiş ve elde edilen sonuçlar genellenmemiştir.

Sayıltılar

Araştırma,

1. Öğretmen adaylarının anket sorularını içtenlikle yanıtladıkları,

2. Anketin kapsam geçerliliğine ilişkin uzman görüşlerinin yeterli olduğu sayıltılarına dayanmaktadır.

Sınırlılıklar

Araştırmada aşağıdaki sınırlılıklar söz konusudur:

1. Araştırma, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Programında, 2003-2004 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde, Okul Deneyimi I dersini alan 30 öğrencinin görüşleriyle sınırlıdır.

2. Araştırma, açık uçlu beş sorudan elde edilen verilerle sınırlıdır.

Araştırmanın Evreni

Araştırma, 2003-2004 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği birinci sınıf lisans programında Okul Deneyimi I dersini alan, 13'ü kız, 17'si erkek toplam 30 sınıf öğretmeni adayı ile yürütülmüştür. Öğrencilerin yaş dağılımları 18 ile 25 arasında olup yaş ortalaması 19. 8'dir.

Verilerin Toplanması

Araştırmadaki veriler, 2003-2004 eğitim-öğretim yılı bahar dönemi sonunda Haziran ayında, açık uçlu sorulardan oluşan anket tekniğiyle toplanmıştır. Verilerin toplanması için, araştırmanın amaçları gözetilerek hazırlanan beş açık uçlu soru yazılı olarak öğretmen adaylarına yöneltilmiştir. Anket sorularının iç geçerliliğini sağlamak için uzman görüşlerine başvurulmuştur. Öğretmen adaylarına yöneltilen sorular aşağıdaki gibidir:

1. Okul Deneyimi I dersinin, öğretmenlik mesleğine bakışınız üzerinde olumlu ya da olumsuz nasıl bir etkisi oldu?

2. Okul Deneyimi I dersinin, sınıf öğretmenliğiyle ilgili duygu ve düşünceleriniz üzerinde olumlu ya da olumsuz nasıl bir etkisi oldu?

3. Okul Deneyimi I dersinin, ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerine ilişkin duygu ve düşünceleriniz üzerinde olumlu ya da olumsuz nasıl bir etkisi oldu?

4. Okul Deneyimi I dersinin, başka hangi duygu ve düşünceleriniz üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?

5. Bu dersin, öğretmen yetiştirme programlarında bulunmasını gerekli görüyor musunuz? Neden?

Öğretmen adaylarından bu sorulara ilişkin görüşlerini açıklayabilmeleri için 45 dakika kadar yeterli süre verilmiştir. Öğretmen adaylarından, herhangi bir kaygıya kapılmadan gerçek duygu ve düşüncelerini yansıtmaları istenmiş ve kağıtlarına isimlerini yazmak zorunda olmadıkları, istemezlerse yazmayabilecekleri vurgulanmıştır. Görüşlerini yazarlarken rahat bir ortam oluşturulmuş ancak, sınav düzeni uygulanarak birbirleriyle konuşmalarına, birbirlerinin kağıtlarına bakmalarına izin verilmemiştir. Araştırmaya katılan tüm öğrencilerin doğru ve içten yanıt verdikleri varsayılmıştır.

Verilerin Çözümlenmesi

Nitel araştırma verilerinin, betimsel ve içerik çözümlemesi yapılmıştır. İçerik çözümlemesi; verilerin kodlanması, kategorilerin (temaların) bulunması, kodların ve temaların organize edilmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört aşamada gerçekleşmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 158-175). Bu nedenle, araştırma verilerinin çözümlenmesi sürecinde, öğretmen adaylarının her bir soruya verdikleri yanıtlar, araştırma amaçlarına göre kodlanmıştır. Verilerden hareketle, kodların benzerlik ve farklılıkları, birbiriyle ilişkili olmaları dikkate alınarak kategoriler oluşturulmuş ve her bir öğrencinin görüşü, orijinal formu ve anlamı bozulmadan bu kategorilere yerleştirilmiştir. Analiz birimi olarak cümleler kullanılmıştır.

Nitel verilerin çözümlenmesi betimsel analizlere (doğrudan alıntılara) uygun olarak yapılmıştır. Veriler, genel ve alt kategorilere göre düzenlenmiş ve işlenmesi için kavramsal bir yapı oluşturulmuştur. Daha sonra, her bir kategorinin hangi sıklıkla tekrar ettiği (frekansı) bulunmuştur. Böylece, nitel veriler nicelleştirilmiştir. Nitel verilerin nicelleştirilmesindeki temel amaçlar; güvenirliği arttırmak, yanlılığı azaltmak ve kategoriler arasında karşılaştırmalar yapmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 177).

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgulara ve yorumlara değinilmiştir. Öğretmen adaylarına yöneltilen açık uçlu sorular en genel düzeydeki beş kategoriyi oluşturmaktadır. Bulgular ve yorum, bu beş kategori ve bunların altında oluşturulan alt kategorilere göre sunulmuştur. Bulgular, bu yapıya göre, frekans dağılımları biçiminde tablolaştırılarak ve araştırmaya katılanların görüşlerinden de doğrudan alıntılar yapılarak ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır.

Okul Deneyimi I Dersinin Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Bakışları Üzerindeki Etkileri

Okul Deneyimi I dersinin sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine bakışları üzerindeki etkileri; olumlu ve olumsuz görüşler olarak iki kategoriye ayrılmış olarak Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, Okul Deneyimi I dersinin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine bakışları üzerinde daha çok olumlu etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular, Gürdal, Sağırlı ve Üredi (2000: 563)'nin araştırmasındaki, Okul Deneyimi I dersinin, öğretmenlik mesleğine bakış açısı bakımından, öğrenciler üzerinde olumlu etkilerinin (% 63) olduğuna ilişkin araştırma bulgularıyla da benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Korkmaz ve Akbaşlı (2001)'nın araştırmasında da öğretmenlik mesleğinin Türk milli eğitim sistemindeki yerini kavrayanların oranı % 78'dir. Bulguların bu araştırma bulgusuyla da paralellik gösterdiği söylenebilir.

Tablo 1. Okul Deneyimi I Dersinin Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Bakışlarına Etkileri

A)Olumlu Görüşler	**Frekans**
Olumlu etkileri oldu	18
Bu mesleği öğrenim süreci başında görme, tanıma anlama olanağı verdi. (Nasıl bir işi seçtiğimi fark etmemi sağladı).	8
Sorumluluk gerektiren ciddi önemli bir meslek olduğunu öğrendim	7
Öğretmenlik mesleğini seçmekle iyi bir tercih yapmışım	6
Bu meslekte, birikim, çalışma, sürekli gayret kendini yenileme gerekiyor.	6
Sabır ve özveri gerektiğini öğrendim.	5
Öğretmenlikle ilgili bilmediklerimi aklıma takılanları öğrendim	4
Öğretmenliğe motive etti haz verdi heyecanlandırdı.	4
Mesleğe bakışım değişti, gelişti. Dünyanın en güzel mesleği olduğunu anladım.	4
Mesleğin güzelliklerini fark ettim.	3
Zevkli bir meslek olduğunu fark ettim.	2
B) Olumsuz Görüşler	
Dışardan görüldüğü gibi basit (kolay) bir meslek değilmiş	16

Olumsuz etkisi olmadı, olumsuzluklardan ders çıkarttım.	2
Öğrencilerin yaramazlıklar, gürültüler yapmaları mesleğe biraz korkuyla bakmama neden oldu.	2
İlköğretim okullarındaki eksiklikler içimde burukluk oluşturdu.	1

Öğretmen adaylarının; "Bu ders sayesinde kendimi öğretmenlik mesleğine daha da yakıştırdım.", "Bu ders, birinci sınıfta, tamam mı devam mı aşaması oldu.", "Öğretmenlik mesleğini, çocukları daha çok sevmemi sağladı; öğrencilere ısınmamızı sağladı.", "Kendimi gerçek bir öğretmen gibi hissettim." şeklindeki görüşlerinden de anlaşıldığı gibi, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine karşı olumlu görüşler içinde oldukları belirtilebilir. Köroğlu ve diğerleri (2000: 90) tarafından yapılan araştırmada da bu bulgulara benzer olarak, öğretmen adaylarının büyük bir kısmı (% 89), Okul Deneyimi derslerinde temel öğretmenlik becerilerinde deneyim kazandıkları düşüncesindedirler. Ancak, Uslu (2001: 34)'nun; öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin algı ve tutumlarında Okul Deneyimi dersinden sonra anlamlı bir değişim gözlenmediğini belirten araştırma bulgusuyla ters düşmektedir. Bu durum, okullardaki eğitim ortamlarının farklı koşullarından kaynaklanmış olabilir.

Öğretmen adayları, mesleği, öğrenim süreci başında çeşitli yönleriyle yakından tanıma olanağı bulduklarını; seçtikleri mesleğin güçlüklerini ve güzel yönlerini fark ettiklerini belirtmişlerdir. Okul Deneyimi I etkinliklerinin öğretmen adaylarını olumlu yönde etkileyerek mesleğe yakınlaştırdığı ve hazırladığı söylenebilir. Oral ve Dağlı (1999)'nın araştırmasında da öğretmen adaylarının Okul Deneyiminin kazandırdığı mesleki yeterliklere ilişkin algılarının yüksek derecede yoğunlaştığı saptanmıştır. Bu araştırmada, öğretmen adaylarının "okul deneyiminin kazandırdığı mesleki yeterlikler" boyutuna ilişkin algılarının "yüksek" olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin yaramazlıklarının ve gürültülerinin bazı öğretmen adaylarının gözlerini korkuttuğu söylenebilir. Bununla birlikte, mesleğe ilişkin olumlu düşüncelerin ağırlık taşıdığı, olumsuz duygu ve düşüncelerin az olduğu görülmektedir. Uslu (2001: 33)'nun araştırmasında da benzer bulgular elde edilmiş öğretmen adayları mesleğin yoruculuğu dışında, olumsuz düşüncelere katılmadıklarını belirtmişlerdir. Buyurgan (2001: 37)'ın araştırmasında, Okul Deneyimi I dersinin verimli olduğu görülmüştür. Bu araştırmada, öğrenciler meslekleri ile ilgili birçok konuda yaşayarak yerinde gözlem yapma, öğrenme olanağı bulmuşlar, hatta kendilerini bu görevi yapıp yapmayacakları konusunda bile sorgulayabilmişlerdir.

Okul Deneyimi I Dersinin Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sınıf Öğretmenliğine İlişkin Görüşlerine Etkileri

Okul Deneyimi I dersinin, sınıf öğretmeni adaylarının sınıf öğretmenliğine ilişkin duygu ve düşünceleri üzerindeki etkileri; olumlu ve olumsuz görüşler olarak iki kategoriye ayrılmış olarak Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2'de görüldüğü gibi, öğretmen adaylarının Okul Deneyimi I dersi etkinlikleri esnasında sınıf öğretmenliğine ilişkin edindikleri görüşlerin çoğunlukla olumlu yönde olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmen adayları sınıf öğretmenlerinin, öğrencilerin kişilik gelişimlerinin temelini oluşturduğunu ve davranışlarıyla örnek olmaları gerektiğini öncelikle belirtmişlerdir. Bu dersin, öğretmen adaylarının sınıf öğretmenliğine ilişkin duygu ve düşüncelerini olumlu yönde geliştirdiği söylenebilir. Gürdal, Sağırlı ve Üredi (2000: 563)'nin araştırmasındaki, öğretmen adaylarının, okul yönetici ve uygulama öğretmenlerinin kendilerine karşı ilgi ve yaklaşımlarından hoşnut olduklarını (% 78) belirten bulgularla benzerlik göstermektedir.

Tablo 2'de sunulan görüşlere göre, öğretmen adaylarının sınıf öğretmenlerinin kişiliği, mesleki görevleri ve sorumluluklarının önemini yakından görerek sınıf öğretmenliğini daha iyi kavradıkları anlaşılmaktadır. Sınıf öğretmenlerinin, küçük çocuklarda bıraktıkları izler ve taşıdıkları sorumlulukların diğer öğretmenlerden daha fazla önem taşıdığını da fark ettikleri söylenebilir.

Tablo 2. Okul Deneyimi I Dersinin Öğretmen Adaylarının Sınıf Öğretmenliğine İlişkin Görüşlerine Etkileri

A)Olumlu Görüşler	**Frekans**
Olumlu düşüncelerim oldu, olumlu etkilendim.	9
Öğretmen, öğrencilerin kişilik gelişimlerine ilk şekil veriyor (temeli atıyor).	7
Sınıf öğretmenleri diğer öğretmenlerden farklı; davranışlarında daha dikkatli olmaları, örnek olmaları gerekiyor.	4
Çocukları sevmeleri gerektiğini öğrendim.	3
Çok saygı duyulması gereken kutsal kişiler olduklarını anladım, saygım arttı (gözümde değerleri arttı).	3
Öğretmenlerden çok şey öğrendiğimi, yararlandığımı düşünüyorum, hepsi tecrübeliler, başarılılar.	2
Öğretmenlerin sabırlı anlayışlı olmaları gerektiğini anladım.	2

Öğrencilerle sıcak ilişkiler içindeler, demokratik bir ortam yaratmak ve sıkmadan ders işlemek istiyorlar.	2
Bir milletin geleceğini etkileyen en önemli unsur.	1
Sürekli kendisini geliştirmek zorunda	1
Düşüncelerim değişti, öğretmen olmak için can atıyorum.	1
B) Olumsuz Görüşler	
Olumsuz etkileri olduğunu söyleyemem, öğretmenlerin bazı olumsuz davranışlarından (sert, kaba hitaplar, şımartmalar vb.) ders çıkarttım.	1
Öğretmenlerin öğrencilere olumsuz davranışları bizi bazen utandırdı.	1
Öğretmen sıfatını taşımayan öğretmenlerin olduğunu gördüm.	1
Mesleği ekonomik olarak gören öğretmenler var, her öğretmenin olumlu yönlerini model seçmeye çalıştım.	1

Tablo 2'deki olumsuz görüşler incelendiğinde, birkaç öğretmen adayı, öğretmenlerin, öğrencilere yönelik bazı olumsuz davranışlarından utandıklarını, davranışlarının öğretmenlik sıfatına yakışmadığını ve mesleğe ekonomik açıdan baktıklarını belirtmişlerdir. Bir öğretmen adayı bu düşüncelerini, "Bu adam o öğrencilere ne verebilir? diye sordum kendime." şeklinde dile getirmiştir. Bir araştırmada da benzer şekilde, uygulama okullarındaki kimi öğretmenlerin mesleklerinden yakındığı, adayın hevesini kırdığı, öğrencilere fiziksel ceza uygulayarak kötü örnek olduğu belirtilmiştir (Aksu, 2000: 7).

Çağdaş öğretmen, öğrencinin yalnızca bilgi ve becerisini artırmaya değil, aynı zamanda tüm kişiliğinin gelişmesine yönelik etkinlikler gerçekleştirmelidir. Öğretmenlerin tutum ve davranışları öğrencilerin kişiliklerini etkilediğinden, öğretmen, öğrencilerin kişiliğini geliştirmeye yönelik davranışlar ortaya koymalıdır (Yaşar, Sözer ve Gültekin, 2000: 459). Öğretmen eğitiminde, öğretmen adaylarının, olumlu duygu ve düşünceler geliştirebilmeleri için, olumlu davranışlar sergileyen öğretmenleri gözlemeleri ve kendilerine model almaları önem taşımaktadır. Bu nedenle, uygulama okullarında örnek davranışlar sergileyebilecek nitelikli sınıf öğretmenlerinin uygulama öğretmeni olarak seçilmesi gerekir.

Okul Deneyimi I Dersinin Sınıf Öğretmeni Adaylarının İlköğretim Okulu Birinci Basamak Öğrencilerine İlişkin Görüşlerine Etkileri

Okul Deneyimi I dersinin, sınıf öğretmeni adaylarının ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerine ilişkin duygu ve düşünceleri üzerindeki etkileri; olumlu ve olumsuz görüşler olarak iki kategoriye ayrılmış olarak Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3'e bakıldığında, öğretmen adaylarının en fazla, ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerinin kendilerine "öğretmenim" demelerinden etkilendikleri görülmektedir. Bununla birlikte, öğrencilerin sıcak yaklaşımlarından, öğretmenlerine çok değer vermelerinden olumlu yönde etkilendikleri anlaşılmaktadır. Okul Deneyimi I dersi etkinlikleri esnasında, öğrencilerin candan yaklaşımı öğretmen adaylarının onları daha fazla sevmelerini sağlamıştır. Bu dersin, sınıf öğretmeni adaylarının ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerine ve sınıf öğretmenliğine karşı olumlu tutumlar geliştirmelerine olanak verdiği söylenebilir. Bunu, öğretmen adaylarının aşağıdaki söylemlerinden de anlamak olanaklıdır:

"Daha önce çocuklardan fazla hoşlanmazdım, ama, bu dersten sonra fikrim değişti."

"Küçük çocuklardan çekinirdim; şimdi, daha olumlu bakmaya başladım."
"İlkokul öğrencileriyle uğraşılmaz, çok gürültülü ve yaramazlar diye düşünürken ne kadar sevimli olduklarını gördüm."

"Çocukları daha fazla sevmemi sağladı."

"Yaşama yeni başladıklarını, kişiliklerini şekillendirmeye başladıklarını gördüm."

Bu anlatımlardan öğretmen adaylarının, Okul Deneyimi I dersinde, öğrencilerle daha iyi iletişim kurma olanağı buldukları anlaşılmaktadır. Bu bulgular, Köroğlu, Başer ve Yavuz (2000)'un araştırmasıyla da paralellik göstermektedir. Bu araştırmada, öğretmen adaylarının % 83'ü öğrenci ile iletişim kurmayı öğrendiklerini söylemişlerdir. Korkmaz ve Akbaşlı (2001)'nın benzer araştırma bulgularına göre, aday öğretmenlerin % 85.9'u öğrenci psikolojisini daha iyi tanıdıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. Okul Deneyimi I Dersinin Öğretmen Adaylarının İlköğretim Okulu Birinci Basamak Öğrencilerine İlişkin Görüşlerine Etkileri

A)Olumlu Görüşler	**Frekans**
Bana "öğretmenim" demeleri duygulandırdı (çok hoşuma gitti, kendimi çok iyi hissettim, kendimle gurur duydum).	8
İlkokul öğrencilerinin ne kadar içten, duygusal, masum, şeker, sevimli olduklarını gördüm.	6
İlkokul öğrencileri öğretmenlerine daha fazla sevgi ve saygı duyuyor (her şeyin üstünde görüyorlar, annesi babası gibi seviyorlar)	5
Sevimlilikleri sevgileri karşısında mesleğe bağlanmamı sağladı, tutumum değişti.	5
Olumsuz etkisi olmadı	3
Çocuklara daha fazla sevgiyle bakmayı öğrendim.	2
Çocukları, dünyalarını daha yakından tanıdım, yararlı oldu.	2
Karşılık beklemeden sevgi beslemeleri insana değerli olduğunu hissettiriyor.	2
Hiçbir şeyin farkında değiller, ne verilirse onu alıyorlar.	2
Diğer	11
B) Olumsuz Görüşler	
Onlarla uğraşmak göründüğü kadar kolay değil	4
Yaramazlıklarına öğretmenliğe başlayıncaya kadar çözüm bulurum umarım.	1
Bazı anlarda insanın sabrını zorladıkları oluyor	1
Gürültü yaptıkları zaman sınıftan kaçası geliyor insanın	1
İlkokul öğrencileri en çok zorlayan grup, ders işleyiş ve sınıf yönetimi açısından zorluklarla karşılaşılabiliyor	1
Öğrencilerin en sevmediğim huyu, arkadaşlarını ispiyonlamasıydı.	1
Fazla söz tutmuyorlar, bu yüzden biraz olumsuz görüşlerim oldu, yine de onlarla uğraşmak güzel.	1

Tablo 3'de görüldüğü gibi, frekansı 1 olan maddeler "Diğer" kategorisi altında toplanmıştır. Bu konuda öğretmen adaylarının bazı görüşleri şöyledir:

“Olumlu etkisi oldu.”

“Çeşit çeşit öğrencilerin olduğunu gördüm.”

“Şaşırdığım, cevaplayamadığım soruları oldu.”

“Öğrencilerin başarısını öğretmenin ilgilenmesi ve ailesi etkiliyor.”

“Üst düzeydeki öğrencilerden daha fazla ilgi istediklerinin farkına vardım.”

Sınıf öğretmeni adaylarının, ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerinin dünyalarının farklı olduğunu, masum olduklarını, bazı şeylerin farkında olmadıklarını ve onlarla daha fazla ilgilenilmesi gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Buna karşın, Tablo 3’de görüldüğü gibi, öğretmen adayları, ilköğretim okulu birinci basamak öğrencileriyle uğraşmanın zor olduğunu, kolay bir iş olmadığını, bu dönem çocuklarının yaramazlıkları ve gürültülerinin öğretmenleri zorladıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, öğretmen adaylarının öğrencilerle ilişkilerinde ne gibi güçlüklerle karşılaşabileceklerini fark ettiklerine işaret etmektedir. Ancak, buna rağmen, öğrencilere yönelik olumlu duygu ve düşüncelerinin ağır bastığı söylenebilir.

Eğitim kurumlarında, sevgisiz bir eğitim düşünülemez, bütün eğitim etkinlikleri sevgiye dayalı yürütülmelidir. Sevgi, çocukla eğitimciler arasındaki etkileşimi sağlayan temel etken olmalıdır (Maboçoğlu, 2000: 345). Öğretmen adaylarının öğrencileri tanımaları ve sevmeleri, mesleği severek yapmalarını ve öğretmen-öğrenci ilişkilerini olumlu yönde etkiler. Özellikle de ilköğretimde, sınıf öğretmenlerinin öğrencilerine ana-baba şefkatiyle yaklaşmaları, öğrencilerin kişilik gelişimlerinin temelini oluşturacağından daha da önemlidir. Bu nedenle, Okul Deneyimi I dersinin öğretmen adaylarında olumlu etkiler bıraktığı söylenebilir. Aksu (2000: 8)’nun araştırmasında da Okul Deneyimi I dersi, program içindeki yeri ve uygulama sürecindeki etkileri bakımından olumlu bulunmuştur.

Öğretmen adaylarına Okul Deneyimi I dersinin başka hangi duygu ve düşünceleri üzerinde etkisi olduğu sorulduğunda, öğretmenlik mesleğine, öğrencilere ve öğretmen adaylarına ilişkin görüşler dile getirmişlerdir. Tablo 4’de görüldüğü gibi, bu görüşlerin olumlu yönde ve çoğunun daha önceki soruları yanıtlarken belirttikleri görüşler olduğu görülmektedir. Bazı öğretmen adayları ise, bu soruyu yanıtlamaya gerek görmemişlerdir.

Tablo 4’deki görüşler incelendiğinde, Okul Deneyimi I dersinin onlara, öğretmenlik mesleğini çeşitli açılardan tanıma ve kendilerini bu mesleğe hazırlama olanağı verdiği söylenebilir. Bu dersin, bazı öğretmen adaylarına çocuk sevgisi de aşıladığı anlaşılmaktadır. Öğretmen adayları öğretmenlik mesleğini yapabilmek için önemli sorumlulukları olduğunu ve kendilerini

geliştirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Bu durum, az da olsa öğretmen adaylarının bazı olumsuz öğretmen davranışlarına tanık oldukları şeklinde yorumlanabilir. Yalnızca bir öğrenci, öğretmenlere ilişkin "Bazı öğretmenlerin mesleğin hakkını vermemesi beni üzdü." şeklinde olumsuz görüş belirtmiştir.

Uslu (2001: 34)'nun araştırmasında da belirtildiği gibi, Okul Deneyimi dersinin, öğretmen adaylarının meslekle kendi özellikleri arasında bağlantılar kurup mesleğe yönelik tutumlarını daha da netleştirmelerine olanak sağladığı söylenebilir. Öğretmen adaylarının daha önce belirttikleri benzer duygu ve düşüncelere tekrar değinmeleri bunların, en çok etkilendikleri konular olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4. Okul Deneyimi I Dersinin Öğretmen Adaylarında Bıraktığı Diğer Etkilere İlişkin Görüşler

A)Öğretmenlik Mesleğine İlişkin	**Frekans**
Her yönden olumlu etki bıraktı.	3
Mesleğe motive olmak açısından en büyük adım.	1
Mesleğin iyi ve kötü yanlarını gördük, mesleki kaygılarımı üstümden attım.	1
Mesleğimi tanıttı, daha iyi nasıl yapabileceğimi öğretti	1
Kendime çeki düzen verdim ilerde beni nelerin beklediğini gördüm.	1
Ömür boyu uğraşacağım işi görmemi ısınmamı sağladı.	1
Öğretmenlik için çok şeyler öğrenmemiz gerek	1
Sorumluluklarımızın arttığını farkettim.	1
Kendimizi geliştirmemiz gerekiyor.	1
Başlangıçta iş sahibi olmayı planlamıştım, fakat bu meslekte maddi değil manevi düşüncelerim ağır basıyor, fedakarlık istiyor.	1
B) Öğrencilere yönelik görüşler	
Öğretmen olabilmek için birinci koşul; "Çocukları sevmektir."	1
Çocuklara ısınmama yardımcı oldu.	1
Çocukları sevmemi sağladı, onlara anlayışlı yaklaşmamı sağladı.	1

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okul Deneyimi I Dersinin Öğretmen Eğitimi Programlarında Gereğine İlişkin Görüşleri

Sınıf öğretmeni adaylarının Okul Deneyimi I dersinin öğretmen eğitimi programlarında gereğine ilişkin görüşleri üç kategoriye ayrılmış olarak Tablo 5'de sunulmuştur. Bunlar; sınıf öğretmeni adaylarının Okul Deneyimi I dersini öğretmen eğitimi programlarında gerekli görüp görmediklerine ilişkin görüşleri, bu dersin hangi dönemde gerekli olduğuna ilişkin görüşleri ve bunun nedenleridir.

Tablo 5'de görüldüğü gibi, öğretmen adaylarının tamamı, Okul Deneyimi I dersinin öğretmen eğitimi programlarında bulunmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Bunun nedenleri olarak da en başta, mesleğin özelliklerini görüp tanımak, önemini anlamak, ve mesleğe güdülenmek olduğunu belirtmişlerdir. Bunu;

"Evet gerekli, ilerde mesleğe daha iyi adapte olacağız."

"Gerekli, bize kolaylık sağlayacak." gibi anlatımlarla dile getirmişlerdir.

Öğretmen adayları ayrıca, Okul Deneyimi I dersinin tecrübe kazandırması, öğrencileri görmeleri ve sevmeleri, meslekle ilgili şüphelerinin ve önyargılarının ortadan kalkması gibi nedenlerle de gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bu bulgulara göre, Okul Deneyimi I dersinin öğretmen adaylarının eğitimi için gerekli bir ders olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okul Deneyimi I Dersinin Öğretmen Eğitimi Programlarında Gereğine İlişkin Görüşleri

A) Gerekli olup olmadığına ilişkin görüşler	**Frekans**
Evet, gerekli.	16
Mutlaka her öğretmenlik programında bulunmalı.	9
Tabii ki bulunması gerekli.	2
B) Hangi dönemde gerekli olduğuna ilişkin görüşler	
Bu ders en az 6 dönem boyunca devam etmeli.	1
Birinci sınıfta olması en uygunu, bilinçlenmemiz açısından.	1
Birinci sınıfta olmasa, 2. sınıfta olsa daha iyi olur.	1
Üçüncü, dördüncü sınıfta olsa daha iyi olurdu.	1

C) Gerekli olmasının nedenlerine ilişkin görüşler	
Mesleğin özelliklerini görmek, tanımak için.	9
Mesleğin önemini ve ciddiyetini kavramak için	3
Mesleğe motive olma, yakın hissetme açısından.	3
Öğrenciyi görmek, sevmek açısından önemli.	3
Tecrübe kazandırması açısından	3
Şüpheleri kaldırıyor.	1
Önyargılardan kurtulmak için gerekli.	1
Edinilen bilgi ve beceriler başka hiçbir yerde alınamaz.	1

Öğretmen adaylarına bu dersin hangi dönemde olmasını istedikleri sorulmadığı halde, bazı öğretmen adayları bu yönde görüşler belirtmişlerdir. İki öğrenci bu dersin üst sınıflarda okutulmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Bunun nedeni olarak da birinci sınıfta üniversite ortamına ve programa alışamadıklarını ve okullara gitmeye hazır olmadıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, bu dersin bıraktığı olumlu etkilerle olsa gerek, bazı öğrencilerin bu dersin sadece bu dönemde değil, diğer dönemlerde de okutulması yönünde görüşleri bulunmaktadır. Gürdal, Sağırlı ve Üredi (2000: 564)'nin araştırmasında, öğretmen adaylarının % 79'u Okul Deneyimi I'in ikinci yarıyılda olmasını olumlu bulmuşlardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğretmen adaylarına mesleki yeterliklerin kazandırılabilmesi için öğretmen eğitim programlarında kuram ve uygulamanın iç içe olması gerekmektedir. Kuramsal bilgilerin uygulamaya konulmasında ise, öncelikle, öğretmen adaylarının, model davranışları okullardaki eğitim ortamlarında gözlemlemeleri ve incelemeleri önem taşır. Öğretmen adaylarının okullarda uygulama deneyimleri yapmadan önce, Okul Deneyimi I dersi çerçevesinde öğretmeni, öğrenciyi, eğitim ortamlarını, okulu ve çevresini çeşitli yönleriyle gözlemleyip incelemeleri gerekmektedir. Okul Deneyimi I dersinin, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programı öğrencileri üzerindeki etkilerini araştıran bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Okul Deneyimi I dersi sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine bakışlarını çoğunlukla olumlu yönde etkilemiştir. Öğrencilerin

yaramazlıkları ve okullardaki eksiklikler öğrencilerde biraz olumsuz duygular oluşturmuştur.

2. Sınıf öğretmeni adayları Okul Deneyini I dersinin, sınıf öğretmenliğine ilişkin görüşlerini olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin temelinin atılmasında önem taşıdığı ve saygı duyulması gerektiğini; diğer öğretmenlere göre daha dikkatli, örnek, sevecen ve sabırlı olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmen adayları, sınıf öğretmenlerine ilişkin çok az olumsuz görüştedirler. Bu da bazı öğretmenlerin öğrencilere karşı, sert ve olumsuz davranışlarının olmasından kaynaklanmaktadır.

3. Sınıf öğretmeni adayları Okul Deneyimi I dersinin, ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerine ilişkin duygu ve düşüncelerini çoğunlukla olumlu yönde etkilediğini bildirmişlerdir. Öğrencilerin, onları; öğretmen olarak görmeleri; sevecenlikleri ve masumiyetleri onlarda olumlu duygu ve düşünceler oluşturmuştur. Bununla birlikte, ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerinin, yaramaz, gürültülü, söz tutmayan davranışları, birkaç öğretmen adayında olumsuz duygular oluşturmuştur.

4. Sınıf öğretmeni adaylarının hemen hemen tamamı Okul Deneyimi I dersinin öğretmenlik programlarında bulunması gerektiği görüşündedir. Öğretmenlik mesleğini tanımak, önemini, ciddiyetini kavramak, mesleğe güdülenmek, öğrencileri tanıyıp sevmek, kuşkulardan önyargılardan kurtulmak gibi nedenlerle bu dersin öğretmenlik programlarında olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Okul Deneyimi I dersinin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine, sınıf öğretmenliğine ve ilköğretim okulu birinci basamak öğrencilerine ilişkin duygu ve düşünceleri üzerinde çoğunlukla olumlu etkiler bıraktığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler getirilebilir:

1. Okul Deneyimi I dersi öğretmen adaylarını mesleğe hazırlama ve güdüleme açısından önemli görüldüğünden, etkinliklerin, uygun eğitim ortamlarında gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

2. Okul Deneyimi I dersi etkinliklerinin sınıf öğretmeni adaylarına istendik davranışlar kazandırması için Fakülte öğretim elemanı, uygulama öğretmeni ve öğretmen adayı arasında çok iyi iletişim kurulmalıdır.

3. Sınıf öğretmeni adaylarının olumlu öğretmen davranışlarını model almaları sağlanmalıdır. Bu nedenle, uygulama öğretmenleri, bilgili ve deneyimli öğretmenlerden seçilmelidir.

4. Okul Deneyimi I dersinin, öğretmen adaylarının; bilgi, beceri ve tutumlarına etkileri daha kapsamlı olarak incelenebilir.

5. Okul Deneyimi I dersinin koordinasyonu ile uygulama öğretmeni, öğretim elemanı, öğretmen adayı arasındaki ilişkiler incelenmelidir. Böylece, sistemin daha etkili bir biçimde işleyişi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Aksu, M. B. (2000). "Uygulamanın İkinci Yılında Okul Deneyimi I Dersinin Değerlendirilmesi (İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği*)", IX. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi.* Erzurum, 27-30 Eylül 2000.

Alkan, C. (2000). "Meslek ve Öğretmenlik Mesleği", *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Editör: Veysel Sönmez. Ankara: Anı Yayıncılık.

Alkan, C. ve Hacıoğlu, F. (1997). *Öğretmenlik Uygulamaları*. Ankara: Alkım Yayınevi.

Brooker, R. ve Service, M. (1999). "Context for Teacher Education: An Australian Alternative", *Journal of Education for Teaching*, Vol. 25, Issue 2, p151, 17p.

Buyurgan, S. (2001). "Okul Deneyimi I Dersi ile İlgili İzlenimler", *Çağdaş Eğitim*. 274: 32-38.

Günçer, B. (1999). "Sunu", *Aday Öğretmen Kılavuzu*, Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Kitapları.

http://www.yok.gov.tr/egtfakdoc/uygulama/ilkogretimuyg.doc
Erişim:17.03.2001

Gürdal, A.; Sağırlı, M. ve Üredi, L. (2000). "Okul Deneyimi I'in Öğretmen Adayı ve Uygulama Öğretmeni Üzerindeki Etkileri", *VIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bilimsel Çalışmaları*. Editör: Zafer Gökçakan. 01-03 Eylül 1999. Cilt: 1. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, ss. 559-568.

Hassard, J. (1999). "Student's Experience in Constructivist Learning Environments" http://scied.gsu.edu/Hassard/Teems/teemsfinland.html
Erişim: 29.7.2004

Korkmaz, İ. ve Akbaşlı, S. (2001). "Okul Deneyimi I Çalışmasının Öğrenciler Tarafından Değerlendirilmesi", *Eğitim Araştırmaları*. 5: 1-3.

Köroğlu, H.; Başer, N. ve Yavuz, G. (2000). "Okullarda Uygulama Çalışmalarının Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 19: 85-95.

Küçükahmet, L. ve diğerleri. (2000). "Türkiye'de Öğretmenlik Mesleği Kazandırmanın tarihi Gelişimi", *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Maboçoğlu, M. (2000). "Demokrasi Eğitimine Uygun Öğretmen Nasıl Olmalıdır?", *VIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bilimsel Çalışmaları*. Editör: Zafer Gökçakan. 01-03 Eylül 1999. Cilt: 1. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, ss. 342-347.

MEB. (1998). *Öğretmen Adaylarının Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim-Öğretim Kurumlarında Yapacakları Öğretmenlik Uygulamasına ilişkin Yönerge*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü.

Oğuzkan, F. (1976). *Öğretmenliğin Üç Yönü*. Ankara: Tekışık Matbaası.

Oral, B. ve Dağlı, A. (1999). "Öğretmen Adaylarının Okul Deneyimine İlişkin Algıları", *Çağdaş Eğitim*. 254: 18-24.

Öztürk, C. (2001). "21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme", *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistem*i. İstanbul: Serdar Yayıncılık.

Perrenoud, P. (2001). La Formation des Enseignants au 21e Siècle.

http://www.unige.ch/fapse/SSE/teachers/perrenoud/php_main/php_2001/2001_21.html (Erişim: 29.7.2004).

Sönmez, V. (2000). "Eğitimin Tarihsel Temelleri", *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Editör: Veysel Sönmez. Ankara: Anı Yayıncılık.

Sönmez, V. (1994). *Sevgi Eğitimi*. Üçüncü Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Sözer, E. (1990). "Öğretmen Yetiştirmeye İlişkin Genel Kavram ve Ölçütlerin Üniversitelerimizdeki Uygulamalara Yansıması", *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 3, 2: 55-66.

Turley, S. (1999). "Indicators of `At-Risk' Performance by Student Teachers in a Preservice Elementary Education Program.", *Education*, Vol. 119 Issue 3, p 490.

Uslu, Z. (2001). "Okul Deneyimi Derslerinin Öğretmen Adaylarına Etkileri", *Çağdaş Eğitim*. 282: 29-35.

Yaşar, Ş.; Sözer, E. ve Gültekin, M. (2000). "İlköğretimde Öğrenme-Öğretme Süreci ve Öğretmenin Rolü", *VIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bilimsel Çalışmaları*. Editör: Zafer Gökçakan. 01-03 Eylül 1999. Cilt: 1. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, ss.452-461.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YÖK /Dünya Bankası. (1999). *Aday Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Yayınları, Öğretmen Eğitimi Dizisi.

YÖK /Dünya Bankası. (1998). *Fakülte-Okul İşbirliği*. Ankara: Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, Öğretmen Eğitimi Dizisi.

SİYASAL BİR İDEOLOJİ OLARAK NEO – LİBERALİZM

Hüsamettin İNAÇ[•]
Muhittin DEMİRAY[••]

Özet: Neo-liberalizm, yirminci yüzyılın son çeyreğinde bireye, topluma ve devlete yeni yorumlar getiren iddialı ve kapsayıcı bir fikir, kuram ve ideoloji olarak ortaya çıktı. Refah devletinin müdahaleci yapısına bir meydan okuma olarak tanımlayabileceğimiz bu söylem, bir yandan siyasal, sosyal ve ekonomik liberalleşmeyi beraberinde getirirken, öte yandan parçalanan üst-politik çatıyı tekrar bütünleştirmek adına yeni kimlik politikalarına sımsıkı yapıştı. Neo-liberalizm; küreselleşme, bireyselleşme ve kimliksel parçalanma süreçleriyle eş-zamanlı olarak gündeme gelmesi ve bu olgulara sosyo-politik çözüm önerileri getirebilmedeki esneklik ve kıvraklığıyla tartışmasız bir önem kazandı.

Anahtar Kelimeler: Neo-Liberalizm, Sosyal Refah Devleti, Modernleşme

NEO-LIBERALISM AS A POLITICAL IDEOLOGY

Abstract: Neo-liberalism has emerged as an assertive and comprehensive idea, theory and ideology having new and creative interpretations about the individual, society and the state, in the last quarter of the 20th century. This discourse which we can define as the challenge for the intervenist policies and the structure of social-welfare state, on one hand, both brought social, political and economic liberalisation, on the other hand, and grasped the identiy politics in order to unify the fragmented supra-political roof. Neo-liberalism gained vital importance and consideration becuse its peculiarities such as synchronized evolution with the globalisation, individualisation and identity-fragmentation and its flexibility and responsiveness for the aforementioned processes within the original socio-political argumentation

Key Words: Noe-Liberalizm, Welfare State, Modernizm

GİRİŞ

20.yüzyılın son çeyreğinde neo-liberal ideoloji dünyaya damgasını vurdu. Sadece iktisadi gelişme dinamikleri açısından değil, siyasal hedef ve toplumsal örgütlenme tarzı olarak Da kapsayıcı bir ideoloji haline gelirken, refah devleti sisteminin müdahaleci ve paylaşmacı pratiklerinden radikal bir kopuşun bayraktarlığını yapmaya soyundu (İNSEL, 2004:7). Diğer yandan bu ideolojiyi tanımlama konusunda net bir uzlaşı olduğunu söylemek gerçekten çok zordur. Neo-liberalizmin tanımlanması konusundaki bu belirsizliğe rağmen bu kavramın 1980'li yıllarda ABD'de iktidara gelen Reagan ve İngiltere'de iktidara gelen Thatcher'le özdeşliği herkesçe kabul edilen bir gerçektir, zaman zaman bu kavram Reagan doktrini olarakta

[•] Yrd. Doç. Dr, Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü
[••] Yrd. Doç. Dr, Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü

adlandırılmıştır (VOLSKY, 1987:6). Neo-liberalizmin pek çok tanımı yapılmasına karşın Pierre Bourdieu tarafından yapılan tanım kısa ve anlaşılır olması açısından dikkate değerdir, onun tanımlamasıyla neo-liberalizm "saf pazar mantığının yoluna çıkabilecek tüm kollektif yapıları ortadan kaldırmaya yönelik bir programdır" (TEKİN, 2003:144). Neo-liberalizmin ortaya çıkış nedenini anlayabilmek için ondan önceki döneme bakmakta yarar vardır. Neo-liberalizm öncesi dönemde, 1970 li yıllarda gelişmiş ülkelerde uygulanan Keynesci refah devletinde mali krizler baş göstermiştir, bu yüzden talep yanlısı Keynesci sosyal refah devleti projesi yara almıştır.

Refah devleti, Batı Avrupa'da kapitalizmin demokrasi ile, sermayenin de işçi sınıfı ile uzlaşmasının arkasındaki yapı taşıdıydı. Bu toplumsal uzlaşma sermayeyi ekonomik açıdan serbest bırakırken, işçi sınıfını siyasal açıdan güçlendirmiştir. İşçi sınıfı genel olarak üretimle ilgili kararlarda -emek olarak- söz sahibi değilken **vatandaş** olarak bölüşüm üzerinde müdahalelerde bulunabileceği bir konumdaydı. Yani üretimdeki rolüyle değil, vatandaşlık rolüyle üretimin ve dağıtımın örgütlenmesine müdahale etmekte, böylece refah devletini ve refah toplumunu gerçekleştirme yönünde yol almaktaydı (KORAY, 2001:9).Yepyeni bir döneme girilirken toplumsal kesimler (emekçi kesimler ve iş dünyası) ile devlet arasında varolan uzlaşma 1980 li yılların başında yeni sağ ideoloji tarafından çökertildi. Artık eski refah devletinin yerini Reaganizm/Thatcherizm olarakta adlandırabileceğimiz yeni bir model almıştır.Yeni projenin iki temel ayağı serbest piyasa ile küçük ama güçlü devlet idi (ÖZKAZANÇ, 1997:21). Onların dayattıkları (tüm dünyaya) politikalarının bir gereği olarak, devletin küçültülmesi, özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi söylemler moda haline gelmiştir (ŞAYLAN, 2003:132). Bunlara ek olarakta liberal söylemin özünde var olan "piyasa" "görünmez el" ve "özgürlük(negatif)" kavramları adeta postüla haline getirilmiştir. 1980'ler sonrasında değişen koşullar, ülkeler arasında artan rekabet, küreselleşme olgusu ve yeniden geçerlilik kazanan neo-liberal akım refah devleti uygulamalarının sorgulanmasına neden olmuştur. Refah devleti adına yapılan harcamalar ve halkın beklentilerinin günden güne artması eleştirilerin temel noktasını oluşturmaktadır (KORAY, 2001:9). Giderek artan ve toplam kaynaklar içindeki oranı yükselen refah devleti harcamaları kar hadlerinde bir düşmeye neden olmuş, bu düşme ya da birikim sürecinin durması (ki kapitalist sistem sürekli sermaye birikimine dayalı olarak devam edebilen bir sistemdi) kendini yeni bir evrensel kriz olarak göstermiştir.

Daha önceki dünya krizlerinde olduğu gibi 1970'li yılların krizi de kapsamlı bir yeniden yapılanma ile aşılmaya çalışılmıştır (ŞAYLAN, 1998:86-87). Diğer yandan batının gündemine yerleşen yeni toplumsal hareketlerde refah devletini ciddi biçimde aşındırmıştır. Kadın hareketi, barış hareketi, çevreci

hareketler ve meşhur 1968 öğrenci olayları da o dönemin siyasi iktidarlarını ciddi biçimde sarsmıştır. Bunlara ek olarak özellikle bürokratik düzenlemelerden hoşnut olmayan, ödedikleri vergilerle refah devletinin gitgide artmakta olan harcamalarını finanse etmek istemeyen bir kesim de neo- liberal politikaların yılmaz destekçisi olmaktaydılar, tüm bu gelişmeler ortaya çıkmakta olan neo-liberal ideoloji için bir dayanak noktası oluşturmaktaydı. Ancak neo-liberalizmin kendisini yeni bir ideoloji olarak sunmaya çalışmasına rağmen bunun aldatmaca olduğu şeklinde görüşlerde ileri sürülmektedir. Işıklı'ya göre yeni sorunları çözmeye yönelik yeni çözümlere ihtiyaç duyulmaktaydı, çıkış yolu olarak ta Keynes öncesinin bilinen çözümleri değişik bir versiyonla yeniden sunulmaya başlandı (IŞIKLI, 1999:205). Bu nedenle, neo-liberalizm Işıklı'ya göre etimolojik olarak, "yeni özgürlük anlamına gelse de, ne yenidir, ne de özgürlükçüdür" (IŞIKLI, 2002:28). Aslında Işıklı'nın işaret ettiği gibi neo-liberal ideoloji her ne kadar yeni liberalizm olarak adlandırılsa da özünde pek çok muhafazakar unsuru da barındırmaktadır. Zaten Hayek'e göre de toplumun temelinde gelenekler vardır. Yeni sağın söylemi, neo-liberallerin sınırlı devlet, pazar ekonomisi, ekonomik verimlilik, birey özgürlüğü talepleri ile neo-muhafazakarların otorite ve geleneklere dayalı kanun ve düzen anlayışının özgün bir biçimde birbirine eklemlendiği kompleks bir yapıyı arzeder. Neo-liberal ideoloji çok ironik bir şekilde kendi özünde hem liberal hem de muhafazakar ögelere yer vermektedir, şöyle ki liberal yönüne baktığımızda 1-) Birey 2-) Tercih özgürlüğü 3-) Serbest piyasa toplumu 4-) Bırakınız yapsınlar 5-) En az hükümet fikrini savunur. Oysaki muhafazakarlar tam bunların tersini savunurlar. 1-) Güçlü hükümet 2-) Toplumsal otorite 3-) Disiplinli toplum 4-) Hiyerarşi 5-) Ulus (BELSEY, 1994:4), Thatcherizm gibi yeni sağ uygulamalar her ikisini de içerir, bir yanda otorite ve disiplin gibi muhafazakar söylemler, öte yanda özgürlük ve adalet gibi liberal söylemler kullanılmaktadır, ancak siyasal yaşamda bunlar arasında epey gidiş geliş olmakta ve kesin bir ayrım yapmak zorlaşmaktadır. Aslında yeni liberallerin savundukları ilkeleri koruma konusunda gerçekten muhafazakar oldukları bir gerçektir (BELSEY, 1994:4).Yani 1980'lerin başında, Thatcher ve Reagan'ın seçim zaferiyle gündeme yerleşen yeni sağ politikalar, bir tür liberalizm-muhafazakarlık sentezi olarak döneme damgasını vurmuştur. Hem muhafazakar hem de liberal olmak yeni liberalizmin belirleyici, ayırdedici bir unsurudur. Neo-liberalizm ile neo-muhafazakarlığı içiçe geçiren bu sentez, refah devletinde sosyal demokrasi olarak somutlanan demokrasi-liberalizm eklemlenmesini ve özerk demokratik ögeleri yaralamıştır (ÖZKAZANÇ, 1997:31). Neo-Liberaller ne kadar özgürlükçü olduklarını ifade etseler de, onlar kendi fikirleri dışındakilere karşı pek de açık değillerdir, Maclup'a göre "her değişiklik ya da reform halkın özgürlüklerini artırıcı nitelikte değildir ve bir liberal elbette ki liberal olmayan reformlardan yana olamaz. Liberal, liberal olmayan bir toplumda özgürlüğü elde etmek üzere reformcu, liberal bir toplumda ise bu özgürlüğü

korumak için muhafazakar olmalıdır"(PEKEL, 1994:30).Yeni liberalizm, benimsediği değerler dışında bir değerin varlığını, hatta varolma şansını dahi tehlikeli bulmaktadır, Hayek'te zaten sosyalist fikir ve hareketleri **entellektüel hata** olarak niteleyerek bu tahammülsüzlüğü ispatlamıştır.

Neo-liberallerin esas amacı kapitalizme yeni bir yön vermekti. İşte böyle bir ortamda iktidara gelen Margaret Thatcher ve Ronald Reagan Keynesçi politikalar yerine arz yanlısı yeni liberal iktisat politikaları ile kapitalizme yeni bir biçim verme uğraşı içine girdiler (TOPAL, 2002:63-64). İngiltere Thatcher'in iktidara gelmesi ile kamusal alanı canlı tutan sağlık sektörüne, eğitime, medya organlarına ve toplu konut projelerine verilen devlet desteği yavaş yavaş sekteye uğramaya başladı. Yine uygulanan ekonomik politikalara paralel olarak Thatcherist ahlak sayesinde fakirliğin ve işsizliğin kaynağındaki sebeblerin sorumsuz bireyler olduğunu öğrenmiş olduk (HELVACIOĞLU, 2002:44). Birey ve bireysel girişim adeta bir postüla haline gelmişti. Onun **toplumlar yoktur** sözü hala hafızalardadır (KOZANOĞLU, 2003:14). Thatcher'e göre gerçekçi siyasetin sürdürülmesinin iki temel ahlaki koşulu vardı. İlki ülke çıkarları için önce işler kötüye gitmeli idi, ikinci olarakta yine ülke çıkarları için serbest piyasa mekanizması ve özelleştirme politikalarından başka seçenek yoktu (HELVACIOĞLU, 2002:44). Onun meşhur ifadesi ile **There is no alternative**, TINA. Artık neo-liberalizm, tek yol devrim gibi, tek çözüm olarak sunulmaktadır (IŞIKLI, 2002:28). Serbest piyasa ve özelleştirme fetişizminin ortaya çıkmasından sonraki yıllarda neo-liberalizmin siyasal alandaki yansıması olan liberal demokrasinin **Tarihin Sonu** tezi ile kutsallaştırılmasına bu nedenle şaşmamak gerekmektedir. SSCB'nin dağılması, Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomisini liberalleştirme yolunda attığı adımlar nedeniyle, artık demokrasi ve piyasa ekonomisinin bütün ülkeler için tek model olacağı varsayılarak ideolojinin, bir anlamda da tarihin sonu da getirilmiş oluyordu.

Amerika'da da İngiltere'dekine benzer politikalar uygulanmaya başlandı, gerek ekonomi politika, gerekse siyasal ahlak anlayış açısından bireycilik ve özelleştirme ön plana çıkmaktaydı (HELVACIOĞLU, 2002:45). Reagan başkan olur olmaz **sokağa atmayalım da besleyelim mi**? diyerek tüm darülaceze ve tımarhane türü bakımevlerini boşaltmıştı. Gerekçesi ise içindekilerin birer asalak olarak görülmesi idi. Bunun sonucunda da büyük kentlerin (New York gibi) belli başlı caddelerinde evsiz insanlar ortaya çıktı (IŞIKLI, 1992:71-72). Liberal devlet bu tür yaşamsal sorunları yardımseverlere yada tanrıya havale etmekteydi. Onun görev alanına bu tür sorunlar girmemekteydi.

NEO-LİBERAL DEVLET

Neo-liberal ideolojinin bir gereği olarak devlet klasik liberalizmde olduğu gibi **gece bekçisi** rolüne geri dönmeli, toplum kendi dinamiklerine bırakılmalıdır. Sadece üretimin genel koşullarını sağlamak ve anayasanın uygulanmasını gözetmek işlevleri ile sınırlandırılan bir devlet toplumdaki örgütlü çıkarların (özellikle işçi sendikalarının) baskısından kurtulduğunda gerçek kamu çıkarına daha iyi hizmet edebilecektir. Refah devletinin beceriksizliğinin sebebi de devlet müdahalesinde yatmaktadır (ÖZKAZANÇ, 1997:31). Gece bekçisi devlet ütopyası, devletin sadece piyasanın tam olarak işlemesini sağlayacak soyut ve formel kurallara uyduğu ve gerisine karışmadığı bir durumu öngörür. Friedman'ın ifadesi ile "hükümetin sorumluluğuna bırakılan tüm alanlar verimsiz ve başarısızlığa mahkum gösterilir" (GAMBLE, 1994:44)

Reganizm – Thatcherizm felsefesi olarak tanımlanan şey yeni bir **laisser – faire** dalgası olarakta nitelendirilmektedir, mümkün olduğunca minimal bir devlet öngörülmekte, siyasi süreç yerine **pazar** ikameye edilmeye çalışılmaktadır (ŞAYLAN, 2003:69). Artık yeni akım sayesinde, son kırk yıldır kalkınmanın taşıyıcısı olarak kabul edilen devlet büyük bir yük olarak algılanmaktadır.

Yeni liberalizmin siyasal ideolojisi daha demokratik, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi olduğunu iddia etmesine rağmen, ekonomik ideolojisi ile ekonomiyi siyasetsizleştirmektedir. Yeni sağ söylemde sınırları tekrar çizme belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Yeni sağın refah devletine yönelik temel eleştirisi ekonomi ile devlet arasındaki ayrımın muğlaklaşmış olduğu yönündeydi. O nedenle yeni sistem ekonomik bir anayasa ile devleti sınırlandırmayı öngörür, bunun anlamı ise yeni sağın ekonomik görüşleri devletin resmi ideolojisi haline getiriliyor demektir (ÇAĞAN, 1997:129). Bu ekonomik anayasa sayesinde artık bu muğlaklık giderilmiş olacaktır.

Yeni sağın tam olarak kurumsallaşabildiğini söylemekte zordur. Toplumsal bir iktidar tarzı olarak refah devleti; devlet/toplum, siyaset/ekonomi ve özel/kamusal gibi ayrımlar konusunda net değildi. Bu bağlamda yeni sağ; birey/ toplum, devlet/ kamu arasındaki ayrımları yeniden güçlendirmeye çalışan farklı bir iktidar tarzı olarak kendini kabul ettirmek istemektedir. Ancak bu iktidar etme tarzı henüz tam olarak kurumsallaşamamıştır (ÖZKAZANÇ, 1997:32). Yeni sağın, refah devleti modelini yıkmış olsa da yerine tam anlamıyla oturmuş bir yapı koyabildiğini söyleyebilmek çok zordur.

Öte yandan sadece ekonomik alanı değil siyaset alanını da sınırlandırmak da kutsal bir amaçtır neo-liberalizm için, yeni sağın siyaset alanını daraltma isteği anayasal sınırlamaların artırılması önerisinde kendini net bir şekilde gösterir. Bu eğilimin önemli bir temsilcisi olan Hayek'e göre parlamento değil anayasa erki egemen kılınmalıdır. 45 yaşına erişen ve 15 yıl için seçilen kişilerden oluşan yasama meclisinde partilere dayalı siyaset yapılmamalıdır, ancak bu durum nasıl demokrasi ile bağdaştırılabilecektir bunun yanıtı yoktur. Dahası hükümet görevlilerinin ve devletten yardım alan kişilerinde oy hakkı olmamalıdır, sendikalara da geçit verilmemelidir ona göre (ÖZKAZANÇ, 1997:32). Aslında yeni sağ da refah devleti gibi ekonomi merkezli bir siyasi yapı öngörür. Ancak yeni sağ düşüncede ekonomi, kamunun toplumsal fayda adına düzenleyebileceği bir alan olmaktan çıkmıştır (ÖZKAZANÇ, 1997:32). Artık esas özne piyasa olmuştur.

Devlet ekonomideki yerini özel sektöre bırakmaktadır. Bu sistemde özel sektör ekonomik büyümenin motoru haline getirilir, devlet bürokrasisi azaltılır, devlete ait kuruluşlar özelleştirilir, rekabeti artırmak için ekonomide yapısal düzenlemeler yapılır, yargı sisteminde idari yargının alanı daraltılır, kota ve gümrüklerden vazgeçilir v.s. Bu noktada önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Siyasetten arındırılmış bir ekonomik düzen içinde toplumsal ilişkiler nasıl olupta demokratik ve tartışmacı bir zemine oturtulabilecektir. Bu devleti mümkün olduğunca küçültmekle esas amaçlanan şey, bireysel alanı ve özgürlükleri genişletmektir. Ancak bu anlayış, toplumdaki adaletsizliklere, eşitsizliklere ve gayri insani durumlara nasıl çareler üretebilecektir? sorusunun yanıtı belirsizdir. Bu nedenle bazı liberal düşünürler kendi mantıklarına uygun olarak çözümler üretmeye çalışmışlardır. Bir liberal düşünür olan Nozick'te "**görünmeyen el**" kavramını tüm sorunların anahtarı olarak sunmaktadır (SAYLAN, 2003:133).

Friedman'a göre de " Adam Smith'in görünmeyen eli ile karşıt doğrultuda işleyen bir görünmeyen el vardır… Yalnız genel çıkarı sağlamak için çaba sarfeden bireyler, sağlamak istemedikleri bir özel çıkarı sağlamak doğrultusunda yönlendirilirler" (IŞIKLI, 1999:206). Onun anlayışına göre ortak yararı sağlama amacıyla ortaya konulan tüm çabalar gibi, sosyal devlet anlayışı faydadan çok zarar getirmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin ve kurumlarının ortaya koyduğu hizmetler, yardımcı oldukları sanılan kitlelere ulaşmamakta ya da gerçek ihtiyacı olanlar yerine daha az ihtiyacı olanlara gitmektedir. Ulusal gelirin yeniden dağıtımını yapanlar hükümetin bürokratlarıdır, ve bundan herkesten önce kendileri yararlanmaktadır (IŞIKLI, 1999:206).

Tüm neo-liberallerin (bütün özgürlükçülerin) savundukları temel tez, devletin her türlü refah faaliyetinden elini çekmesidir. Yeni düzende devletin müdahalesi yerine, - özel kişi ve kuruluşlarca sağlanması düşünülen- bağış ve isteğe bağlı yardım şekli devreye sokulmaktadır. Aslında bir anlamda bu 18. yüzyıl sivil toplum anlayışına bir geri dönüş anlamına gelmektedir (SAYLAN, 2003:134). Neo-liberalizmin devlet ve sivil toplum arasına bir çizgi çekmek gibi bir endişesi de olmamıştır. Fakat bu noktada devletin sivil toplumdan ayrı olamaması yeni sağın pratik söylemleri ile örtüşmemektedir. İktisadi alanın ve toplumun devlet karşısında güçlendirilmesi gereken alanlar olarak tanımlandığı bir "demokrasi" söylemi yeni sağ anlayışın değişmez bir kuralı olmuştur (TOPAL, 2003:67-68). Sivil toplum kuruluşu olarak örgütlenen kesimlere baktığımızda ise, neo-liberalizmin eşitlik ilkesini zedeleyecek bir durumla karşılaşmaktayız, toplumsal düzeyde demokratik haklar toplumun tüm kesimleri tarafından eşit bir biçimde kullanılamamaktadır (GÜLER, 2002:18). En örgütlü kesim sermaye kesimidir. Türkiye örneğine baktığımızda durum değişmemektedir. İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı), TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği) TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) gibi tüm bu sermaye grupları güçlü birer organizasyondur. Sıradan vatandaşların kurdukları birliklerin etkinlikleri hemen hemen yok gibidir, kamu politikalarının oluşmasında sermaye kuruluşlarının STK'ları vatandaşların STK'larına göre çok etkindirler.

Neo-liberalizm, devletin işlevlerini sınırlayarak ve onu yeniden tanımlayarak, gücü topluma bütün olarak geri vereceğini söylüyordu. Gelişen dünya ile bütünleşmenin yanı sıra demokratik katılım yeni bir modernizasyon yolu açacak, hatta yeni düzen sayesinde sağlanan modernizasyon toplumu bütünleştirecek ve yeniden organize edecek, demokratik kurumlar ve bunların uygulamaları güçlenecekti. Fakat öngörüler gerçeklerle uyuşmadı. Sivil toplum oluşumu sürekli krizlerin yıkıcılığı, zayıf biçimde kurumsallaşan siyaset ve parçalanan yurttaşlık bilinci şeklinde ortaya çıktı (GÖRENEL, 2002:305).

Neo-liberalizmin önemli dayanaklarından olan sivil toplum kuruluşları adeta meşrulaştırıcı bir araç gibi takdim edilmektedir. Demokrasi ve meşruiyeti sağlamak noktasında, karar alma ve normları uygulama sürecine STK ları sokmak tartışma konusu olmaktadır. Brown'a göre "Bu süreçte, yurttaşların bütünü olarak anlaşılan **halk** en büyük eksiktir. Yeni düzende zaten **örgütlerin örgütler tarafından örgütler için yönetimi** olarak tanımlanıyor. Buradaki paradoks, sivil toplum bireylerin yurttaş değil, tikel çıkarların basit vektörleri olduğu bir bütündür" (BROWN 2002:41). Onun ifadesi ile "Egemen halkın bir üyesi olmadan yurttaş olunamaz. Yasalar da egemen iradenin ifadesinden başka bir şey değildir, yasalar aynı zamanda eşitsizliğe

ve zayıfın güçlü tarafından ezilmesine karşı egemenin kolektif kişiliğine can veren vatandaşların elinde olan tek güvencedir " (BROWN, 2002:42). Bu nedenle neo-liberal anlayışın sivil toplum lehine gerçekleştirdiği görünürdeki yetki devri, aslında halkı egemenliğinden yoksun bırakmaktan başka bir şey ifade etmemektedir (BROWN, 2002:42).

Hükümet dışı iktidar oyuncularının ortaya çıkışı devletleri dünya çapında değiştirmektedir. Küreselleşmiş ekonomik yapı bir çok üst yapısal değişiklikle kamu yönetimi üzerinde önemli yansımalara da yol açmaktadır .Büyüyen küresel ekonomiye cevap verme, onu yönlendirme ve denetleme girişimleri "devleti, **refah devletinden rekabet devletine** bir çeşit **şirketleşmiş devlete** dönüştürmektedir" (ORTAK, 2003:338). İtalyan okulu olarak bilinen yeni-Gramsci akımının önde gelen teorisyeni Robert Cox da ulus-devletin yeni rolünü "yeni liberalizm devleti dönüştürerek, dış ekonomik güçlerle, yerel ekonomi arasında bir tampon görevi görmekten çıkarıp, yerel ekonomiyi küresel ekonominin ihtiyaçlarına adapte etme aracı haline getiriyor" şeklinde açıklamaktadır (KOZANOĞLU, 2001:57). Neo-liberal dönemde özellikle ekonomik ve yeniden dağıtım gibi işlevleri başta olmak üzere ulus- devletin bazı işlevleri azalmaktadır. Bu sürecin sonucu da işlevleri azaldıkça ulus-devletin farklı toplumsal grupları birarada tutan yapıştırıcı işlevi de azalmış oluyor. Yoksullaşma ve marjinalleşme karşısında dayanışma ihtiyacının artması ile birlikte alt kimlikler öne çıkmaya başlıyor, bunun sonucundaysa toplumda iç kargaşa baş gösterebiliyor. Farklı etnik-dinsel kimlikli gruplar bir ulusal pazarın varlığı ve sosyal devletin sağladığı hizmetler sayesinde, refahını daha da güvende görüyorsa, ulus-devlet çerçevesinde etnik/dinsel alt-kimlik ön plana çıkmayabiliyor. Eğer ulusal pazar yerini uluslararası pazara bırakıyorsa, ulus-devlet vatandaşının refahını sağlayacak işlevleri yerine getiremiyorsa, üstüne üstlük, uluslararası sermayenin işlerini yürüten bir "büro"ya dönüşüyorsa buna (ulus-devlet) bağlı olmanın rasyonel bir nedeni kalmıyor. İşlevini yitiren devlet yapıştırıcı olma özelliğini kaybediyor. Öte yandan, televizyon, internet gibi teknolojik olanaklar alt-kimliklerin dış dünyadan etkilenme dozunu artırarak devletin bunu bastırma gücünü yokediyor (KAZGAN, 2000:244). Neo-liberalizm getirdiği yenilikler açışından tüm dünyayı tek bir pazar düzeyine indirgediği ve ulus-devleri yıpratıp sadece meydanı küresel kuruluşlara bıraktığı için, bu dönem **küresel dönem** olarakta adlandırılmıştır.

Artık refah devletini yıkarak büyük bir zafere imza atan neo-liberalizmin bir hediyesi olan küresel düzende, bütün ülkeler bütünleşen dünya ekonomisinde iyi bir yer kapmak için birbirileriyle kıyasıya yarışmaktadır, çünkü yeni sistem yarışmaya dayanan bir sistemdir. Küreselleşme ile ulusal devlet arasında da bir yarışın ya da çatışmanın olması kaçınılmazdır. Çünkü her ülke dünya ekonomisine entegre olmak için çaba sarfederken devlet

politikasını kullanarak avantajlı bir konuma gelmek istemektedir, ancak buna kendisi karar verebilecek durumda ve yetenekte değildir, bu kararı yani küreselleşme süreci içinde kimin nasıl bütünleşeceği ve bütünleşme içindeki konumunun ne olacağı kararını uluslararasılaşmış mali sermaye verecektir (ŞAYLAN, 2002:317). Bu durumda iki karar verici merkez arasında bir gerilimin çıkması da kaçınılmaz olacaktır.

Neo-liberal Devlet ve Birey

Neo-liberalizmin önden gelen düşünürlerinden Hayek'in sosyal teorisi de bireycilik temeline dayanmaktadır. Bireycilik kavramının tarihçesini araştıran Hayek bu kavramın ilk defa Saint-Simoncular tarafından kullanıldığı belirtmektedir. Bireycilik tek değil iki ana çizgi üzerinde ilerlemiştir. Birincisi Locke, Hume ve Smith'in belli başlı temsilcileri olduğu bireycilik, ikincisi de Rousseau'nun ve fizyokratların kartezyen rasyonalizm temelinde kurdukları sahte bireyciliktir. Hayek birinci tür bireycilikten yanadır. Hayek'e göre gerçek bireycilik insanın sosyal hayatını belirleyen güçleri anlama teşebbüsüdür ve aynı zamanda bu toplum görüşünden kaynaklanmış siyasal düsturlar setidir (HAYEK; 2000:96). Bireycilik neo-liberalizmin temel taşıdır. Hayek'çi bireyciliği daha da netleştirirsek "Gerçek bireycilik öncelikle bir toplum kuramı, insanın toplumsal yaşamını belirleyen güçleri anlamak için bir çabadır. Ancak bundan sonraki aşamada toplumun bu algılanışından siyasal kurallar türetilebilir " (ÇAKIR, 1987:92). Sabin'de liberal felsefenin iki postüla ya da aksiyomundan birisi olarak her türlü kollektivizme karşı olan bireycilik anlayışına (YAYLA, 2002:147) işaret etmekteydi ki, bu anlayış neo-liberallerce de geniş kabul gören bir inanış olmaya devam etmektedir.

Neo-liberal bir düşünür olan Hayek bireyin en iyi çıkarını yine bireyin en iyi kendisinin bileceği şeklindeki –liberallerce de kabul edilen- görüşe katılmaz. Ona göre bilginin ve aklın mahiyetinden dolayı hiç kimsenin en iyiyi bilmesi mümkün değildir, zaten bireyin en iyiyi bilmesi de gerekli değildir. Asıl önemli olan herkesin yapabileceğine inandığını denemesinin ve yaptıklarının sonuçlarını görmesinin mümkün olduğu bir sosyal sürecin oluşturulmasıdır (HAYEK, 2000:106).

Öte yandan Hayek'çi düşünce tarzında "**toplumun çıkarı**" "**halkın yararı**" **"ortak yarar**" gibi kavramlara da yer yoktur. Zaten onlara göre bu tür kavramların ne olduğu belirsizdir, toplumun iyiliği de muğlak bir kavramdır. Bir bireyi toplumun ya da başka bir bütünün iyiliği için kullanmak demek onu bir araç durumuna düşürmek demektir ve hatta onu başkalarına kurban etmek demektir (YAYLA, 2002:154). Ona göre bu kavramlar olsa olsa, bir sosyal bütünün parçaları olduğu kabul edilen bireylerin tek tek çıkarlarının

toplamı anlamına gelebilir ki, bütün ekleme ve çıkarmalar hiçbir anlam ifade etmezler (HAYEK, 2000:107). Sosyal demokrat fikirlere göre çok cazip olan eşitçilik fikrine, her türlü eşitçiliğe Hayek özgürlüklerin düşmanı gözüyle bakar.

Neo-liberalizm'de eşitsizlik sadece acınacak bir durum değil, tersine çok da sevindirici bir durumdur, zorunlu bir durumdur. Neo-liberalizmin önemli bir unsuru olan rekabet olgusunun dinamik bir süreç olması, durağanlığı getirecek rekabeti aksatacağı için eşitlikle bağdaşması da zaten mümkün değildir. Neo-liberallere göre, bireyin hiç kimsenin müdahale edemeyeceği bir özel hayat alanı mevcuttur, diğer bireyler gibi devletinde bu alana tecavüz etmesi hoş görülemez. O yüzden devletin hareket alanının sınırlandırılması gerekmektedir. Böylece bireycilikten hukukun hakimiyeti ve sınırlı devlet ilkesine ulaşılabileceği varsayılır. Olabildiğince minimal devleti savunup bireyin üzerinde hiçbir sınırlama olmaması gerektiğini savunan neo-liberaller bizi çok ilginç sonuçlara götürmektedirler. Ünlü Hayek işsiz ve parasız bir kişinin tüm gereksinimleri güvence altına alınmış bir askerden çok daha fazla özgür olduğunu savunmaktadır (ŞAYLAN, 2003:134). Benzer bir şekilde totaliter bir rejimde çok lüks içinde yaşayan bir insana göre, metrolarda aç ve sefil bir halde yaşamak zorunda kalan evsiz bir insan daha özgürdür, Britanya bir piyasa toplumu olduğuna göre, köprü altında yatan yoksullar ve sefiller kentin en gösterişli kesimlerinde yaşayan soylular kadar özgürdür. Ama Sovyetler bir piyasa toplumu olmadığına göre, kimsenin engellemediği günlük işine giden Sovyet işçisi, Sibirya çalışma kampındaki tutuklu kadar özgürlükten yoksundur (BELSEY, 1994:9). Ancak burada dikkate değer olan şey, özgürlük elbette ki önemsiz değildir, ama tek başına özgürlük maalesef sorunları çözememekte, karın doyurmamaktadır. Zenginler zenginlikleri ile pek çok özgürlükleri kullanabilirlerken, yoksul insanlar pek çok özgürlüğü kullanamamaktadırlar (sağlıklı yaşam özgürlüğü v.s).

Yeni sağ, insanın yücelmesi ve özgürleşmesinin önündeki temel engelin yoksunluk ve yoksulluk olduğunu kabul ederken, fakat bu çelişkinin ve eşitsizliğin devlet tarafından düzeltilmesine şiddetle karşı çıkar. Buradaki temel mantık eğer bu durum devlet tarafından düzeltilirse rasyonellik ortadan kalkacak dahası yoksulluk çemberi hiçbir şekilde ortadan kaldırılamayacaktır, bunun çözüleceği adres olarak sivil toplum gösterilmektedir (SAYLAN, 2003:144). Eğer bir toplumda bunları çözebilecek yeterli derecede sivil toplum kuruluşu yoksa sorun nasıl halledilecektir? Ve yoksul insanları sürekli bu kuruluşların yardım ve sadakalarına muhtaç bırakmak o insanların psikolojilerini nasıl etkileyecektir. Bireyciliğin öne çıkarılması toplumsal örgütlenmeleri ve demokratik katılımın önünü tıkamıştır, bireylerin üzerinde ne toplumun, ne

de toplumsal belirlenimin etkisi kalmış, bir sınıfa ve gruba bağlı olmayan birey sürekli öne çıkarılmıştır (ÇAKIR, 1987:92). Diğer yandan neo-liberalizmin bir başka açmazı da , bireylerin başdöndürücü bir hızla, yoğun ve çok sayıda imaj ve enformasyon bombardımanına tutulmasıdır. Bireylere kendi özgür iradeleri ile belirleyebilecekleri en küçük bir yaşam alanı dahi bırakılmamış, her türlü bireysel tercihin (ekonomik, siyasal, entelektüel, sanatsal, cinsel v.s) yönlendirilebilmesi olanağı doğmuştur (PEKEL, 1994:24). Bu açıdan bakıldığında bireysel özgürlüklerin savunusunu yapmakta olan bir kuramın öncelikle bu kanalların işleyişini sorgulaması beklense de, bunu beklemek boşunadır. Neo-liberaller işin bu yönünü görmemezlikten gelmektedirler.

b- Neo-liberal Devlet ve Piyasa

Neo-liberal devlette, refah devleti modelinde düzenleyicilik işlevi gören devletin yerini piyasa alır. Piyasa sadece ekonomik verimliliği artıracağı için değil, siyasal özgürlüğü sağlayacağı içinde çok önemli bir konumdadır. Toplum kendi haline bırakıldığında, hem ilerleme, hem de özgürlüğü sağlayacak -başta piyasa olmak üzere- çeşitli mekanizmalara sahiptir (ÖZKAZANÇ,1997:32). Aslında yeni sağa hayat veren vizyon piyasa düzenidir. Bütün yeni sağ kuramcıları, sosyal demokrasinin müdahale ettiği ve sınırlamalar koyduğu yada piyasaları tamamen kapattığı alanlara ilişkin olarak, piyasa ilkelerini yeniden öne sürmeye ve genişletmeye çalıştılar. Hayek'in piyasa düzeni düşüncesi gelirin piyasa güçlerinin serbest işleyişi yoluyla dağıtıldığı bir ekonomi düşüncesine dayanır. Hükümetin rolü sözleşme ve mülkiyet gibi piyasa düzenini tanımlayan ve piyasa ilişkilerini mümkün kılan bu kuralların pekiştirilmesi ile sınırlıdır. Hükümetler rekabeti sağlamak açısından ve bireysel özgürlüğü korumakta yetkin olmalıdırlar. Ancak bireyler piyasa içinde karar alırken bu kararlara hiçbir şekilde müdahale edilmemelidir (GAMBLE, 1994:54) müdahalenin işe yaramayacağı iddiası yeni sağın siyasal iktisadında en güçlü ve en yaygın düşüncedir, söz konusu iddia Milton Friedman'ın düşüncelerinin özünü oluşturmaktadır. Hükümetlerin sorumluluğuna bırakılan bütün alanlar verimsizliğe ve başarısızlığa mahkumdurlar, aynı zamanda hükümet müdahaleleri gayri adildir. Ancak piyasa sadece ekonomik verimliliği artıracağı için değil, siyasi özgürlüğü garanti edeceği içinde yüceltilmektedir. Buna karşın, piyasa toplumu için gerekli olan, disiplin, sıkı çalışma, itaat, girişimcilik gibi değerler öne çıkarılmaktadır (ÖZKAZANÇ, 1997:31) ki, bu durum ise neo-liberalizmin muhafazakarlıkla akrabalığına işaret etmektedir.

Tüm liberal düşünürler gibi Hayek'te özel mülkiyet ve sözleşme kurumlarına dayanan bir piyasa ekonomisini savunmaktadır. Yalnız ona göre özel

mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün var olması piyasa ekonomisini korumak için yeterli değildir. Hükümetin serbest piyasanın gerçekten işleyebilmesi için yapması gereken işleri içeren bir kamu politikası olmalıdır (HAYEK, 2000:155). Her şey piyasayı yaşatmak içindir. Milton Friedman'da benzer biçimde "devletin başlıca işlevinin düzenin sürekliliğini sağlamak ve rekabetçi piyasaları güçlendirmek olduğunu belirtmektedir" (TOPAL, 2002:70). Yani piyasaların işleyişini kolaylaştıran her müdahale meşrudur.

Yeni liberal akımın en önde gelen savunularından birisi de katallaksi (kendiliğinden) piyasa düzenidir. "Katallaksi; mülkiyet, hak, fiil ve sözleşme hukukunun kuralları içinde hareket eden insanlar aracılığıyla piyasa tarafından yaratılan özel bir kendiliğinden düzen türüdür" (HAYEK, 1993:150). Bu anlayışa göre "Bu tür piyasada hiç kimse her bir katılımcının ne elde edeceğini öngöremez. Belirli insanların elde edecekleri sonuçlarda hiç kimsenin isteği doğrultusunda belirlenemez. Ne de herhangi bir kimse belirli insanların belirli şeyler elde etmesinden sorumludur" (ÇAKIR, 1987:101). Piyasanın temeli rekabete dayanır. Bununla birlikte Gülalp'ın ifadesine göre "Kendiliğinden işleyeceği öngörülen piyasaların hakim olduğu ekonomilerde tarihsel olarak piyasa mekanizmasının ancak devletin muazzam müdahaleleriyle işlemesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Devlet harcamalarının kısılması gerektiği görüşünün hakim olduğu son on beş yılda devlet harcamalarının payı azalmamış, tersine artmıştır" (TOPAL, 2002:69).

Kendi kişisel kararlarıyla bireysel potansiyellerini kullanan bireyler, çatışma ortamını önleyecek bir düzenleme ilkesine gereksinim duyarlar. İşte bu cankurtaran ilke ise rekabettir. Rekabet toplumsal düzenin sürekliliğinin sağlanması bireysel özgürlüklerin ve potansiyellerin gerçekleştirilmesinde belirleyici etkendir. Rekabetin işleyişinin ve sürekliliğinin olanaklı kıldığı bir başka etkende, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirme de sahip oldukları varsayılan fırsat eşitliğidir, burada kastedilen sistemin yeteneklere açık olmasıdır (ÇAKIR, 1987:101). Piyasa ekonomisinde herkes kendi adına davranır, fakat kendi ihtiyaçlarını elde etmek için uğraşan bireylerin eylemleri aynı zamanda diğer insanların ihtiyaçlarını gidermelerine de hizmet eder. Herkes diğer insanlara hizmet eder ve buna karşılık kendisi de başka insanların sunduğu hizmetlerden yararlanır. Bu karşılıklı yarara dayalı olarak işleyen sistem pazar tarafından yönlendirilir (YAYLA, 2002:194), pazar ekonomisi çerçevesinde gelir dağılımında farklılıklar ortaya çıkacaktır. Bu çok doğaldır, eşitlik ve adalet sağlamak gerekçesiyle piyasa sisteminin işleyişine karışılmamalıdır. Çünkü bu tür müdahaleler özgürlüklerin tahrip edilmesine yol açmaktadırlar. Devlet müdahalesi demek, bireysel özgürlüğe müdahale demektir, o alanı daraltmak demektir. Devlet müdahalesi totaliter bir özelliği çağrıştırması açısından da hoş değildir (YAYLA, 2002:201).

Neo-liberalizm mal sahibi gibi davranan devlete, korunan endüstrilere fiyat kontrolleri veya teşviklere dayanan devletçi ve müdahaleci politikalara, devletten kaynak aktarma türü girişimlere karşıdır. Neo-liberal görüş daha esnek emek piyasası yaratmak için, ücretleri düşürerek, formel sektör istihdamını azaltarak ve işçilerin kanuni haklarını zayıflatıcı politikalara müracaat eder (GÖRENEL, 2001:41). Neo-liberalizm devleti toplumsal taleplerden arındırmaya ve bireysel ekonomik birimleri piyasanın rekabetçi mantığı ve disiplinine entegre eden teknokratik karar alma mekanizmasına dayanır. Neo-liberal devlet refah, yeniden bölüşüm ve bütünleyicilik işlevlerini terk ettiği için, bu görev piyasaya bırakılır. Serbest piyasa ekonomisine dayanan yeni sistem sayesinde yasal araçlar kullanılarak toplum sosyal olarak disipline, politik olarak depolitizasyona tabi tutulur.

Neo-liberallere göre genellikle krizlerin nedeni (özelde de refah devleti krizi); korumacılık, düzenleme ve müdahalelerle birlikte bütçe açıklarını kapatma isteksizliği, yani diğer bir deyişle mali gevşeklik olarak tanımlanan ekonomik popülizmdir. Buna karşılık neo-liberal politikalarda uygulamalarda olumlu sonuçlar vermemektedir. Bu politikalar sonucunda eşitsizlikler ve yaşam standardında olumsuz değişimler ortaya çıkmış ve düşük gelir grupları en çok zarar gören kesimler olmuşlardır (GÖRENEL, 2001:41), dahası bu eşitsizlikler nedeniyle fakir ülkelerden zengin ülkelere doğru müthiş bir göç dalgası başlamıştır, göç dalgası çok büyük boyutlar ulaşmış ve zengin ülkeleri tedirgin eder hale gelmiştir. Buna benzer olumsuz sonuçlardan dolayı, uygulanan neo-liberal politikalara alternatif olarak yeni modeller tasarlanma yoluna gidilmiştir, üçüncü yol fikride bunlardan biridir. Bu düşünceye göre neo-liberaller devlet müdahalesinin kaldırıldığı, piyasaların yol açtığı sosyal problemleri tamamen gözardı etmiş ve bu ortaya çıkan yeni durum ise toplumsal bağlılık için ciddi tehditler yaratmıştır (GİDDENS, 2001:3).

Giddens'e göre "Devlet kurumları, aşırı genişleyerek, bürokratik veya diğer vatandaşların ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiklerinde sönerler veya kamusal alandaki güvenliklerini yitirirler. Neo-liberaller bu açılardan devleti eleştirmekte haklıydılar, fakat kamu mallarının piyasalardan sağlanabileceğini düşünmekle hata etmişlerdir" (GİDDENS, 2001:152). Hükümetin, makro-ekonomik istikrarı yaratmak, eğitim ve altyapı yatırımlarını teşvik etmek, eşitsizliklerin önüne geçmek için çaba göstermesi gerekir. Yurttaş tüketiciden farklıdır ve özgürlükte piyasa alanı içinde satma, alma ve satın alma özgürlüğü ile eşit tutulmamalıdır. Piyasalar, "demokratik diyalog yoluyla meşrulaştırılması ve kamusal eylem yoluyla devamının sağlanması gereken etik değerleri yaşatmaz ve yaratmaz" (GİDDENS, 2001:152).

Neo-liberallerce piyasaya dayanan pazar ekonomisinin biricik başarı ölçütü kar ön plana çıkarılmaktadır. Ekonomik verimlilik ve piyasanın güveni gibi söylemler altında kurgulanan bu sistem rasyonelliğin biricik kıstası olarak sunulan sermaye karlılığının elde edilmesinin önündeki her türlü toplumsal, idari ya da yasal kısıtlamayı **akıldışı** olarak nitelendirmekte ve kaldırılması gerektiğini savunmaktadır (YELDAN, 2003:428). Bu zamana kadar **piyasa mekanizmaları yerine devlet müdahalelerinin yeğ tutulması kaynak israfına yol açmış, sürekli büyüyen bürokrasi toplumun üzerine abanarak girişimcilik ruhunu dumura uğratmıştır** şeklindeki liberal düşüncelerin gerisinde yatan esas amaç soysal devletin ortadan kaldırılmasıdır, istenilen ise **koruyucu güvenlik devletidir** (ORTAK, 2003:335). Gelişmekte olan ülkelerde dahil olmak üzere bütün dünya pazar mekanizmasının egemenliğine girmiştir. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kapitalizmin devletlerüstü merkezi karar kurumları gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini pazar mekanizmasına uyumlu hale getirmek görevini üstlenmişlerdir ve bu görevi de başarıyla yerine getirdikleri konusunda hiçbir şüphe yoktur (ŞAYLAN, 2003:214). Ancak yine de bu kuruluşların varlığına rağmen küresel çaptaki krizlerin önüne geçilememiştir(Rusya, Asya krizi v.s).

Neo-liberallere göre, durağan tam rekabet şartları altında piyasa her türlü müdahaleden arındırıldığında, üretim kaynakları en etkin biçimde olacaktır, bu sayede de toplam refah düzeyi artacaktır. Bütün dünya piyasası açık ve tek bir bütün olmalıdır ki, tam rekabet şartları gerçekleşsin; ulus-devletlerin ve sendikaların piyasalara müdahalesi ortadan kalksın ve bütün piyasa işlemleri özelleşsin ki etkinlik sağlanabilsin fikrini savunmaktadırlar. Ayrıca mali piyasalarda tümüyle serbest olmalıdır, sermayenin küresel bazda dağılımında etkinlik bu şekilde sağlanabilir. Tüm buraya kadar sayılanlar sadece piyasa mekanizmasının işlemesine dönük yüzeysel açıklamalar olmaktan öteye geçememektedir. Ancak biraz irdelendiğinde, bu modelde ne toplum sınıfları ya da ulu-devletler arasındaki pazarlık gücü farkları, ne piyasanın etkinlikle işlemesini sağlayacak bir dizi çok önemli kurumsal yapılar, ne birleşmelerle daha da devleşen çokuluslu şirketlerin tekel gücü, ne de bu şirketlerin geliştirdikleri yeni teknolojilerle kendilerine büyük üstünlük sağlamaları göz önüne alınmaktadır (KAZGAN, 2002:16)

c- Neo-liberal Devlet, Sermaye ve Çokuluslu Şirketler

İkinci dünya savaşını izleyen dönemde gerek gelişmiş ülkelerde gerekse az gelişmiş ülkelerin dikkate değer bir bölümünde emekçi sınıflar sermaye karşısında önemli kazanımlar elde etmişlerdi (TOPAL, 2002:63). Neo-liberal politikaları uygulayan hükümetlerin gündeminde yer alan özelleştirmeler karşısında durabilecek önceki dönemden kalma işçiler ile sendikalar

arasındaki dayanışmayı yıkmak gerekmekteydi. Bu nedenle bunlar salam taktiği ile bölünüp birbirinden ayrıldı, işletmeler bilerek zarara uğratıldı veya özelleştirmeyle kazanılacak gelirler sıralandı (GÖRENEL, 2002:340). Diğer yandan dünya pazarının gelişmesi ile beraber, ulusal pazarın giderek daha az ulusal şirketler tarafından düzenleniyor olması kendini göstermeye başladı. Bu dönemde, ulus çapındaki toplu sözleşmelerin yerini şirket ve işyeri düzeyindeki anlaşmalar almaya başladı. Zaten yeni sağın esas amacı işçi sendikalarını etkisizleştirmekti. Diğer yandan dünya pazarının gelişmesi ile beraber, ulusal pazarın giderek daha az ulusal şirketler tarafından düzenleniyor olması kendini göstermektedir, bu bağlamda Manisalı da bu duruma dikkat çekmektedir "Neo-liberallerin vaat ettikleri toplumsal refah ve özgürlük belli bir kesimin kullanabildiği bir nimettir. Neo-liberal sistemde sadece güçlü devletler ve çok uluslu şirketler özgür ve egemen olabilmektedirler. Güçlü devletler yakınlaştıkça güçsüz ulusların eli kolu bağlanmakta, çok uluslu şirketler birleştikçe bunların dışındaki büyük-çoğunluk daha da çaresiz duruma düşmektedir" (MANİSALI, 2001:11). Neo-liberal düzende ulus devletlerin en büyük düşmanlarından birisi çokuluslu şirketler olmuşlardır. Ekonomik gücü artan bu şirketler Dünya Bankası ve IMF gibi kanallarla gelişmekte olan ülkelere isteklerini dikte ederek dünyayı sadece kar maksimizasyonunu düşünen bir makineye dönüştürmüşler ve politik gücünde bu şirketlerin inisiyatifine bırakılmasını sağlamışlardır (KAZGAN, 2002:238).

Neo-liberal dalgada, büyük iş çevreleri kazanan, küçük işletmeler ve emek kaybeden taraf olmuştur. Piyasa yönelimli dönüşümde piyasaya egemen olan gruplar kendi lehlerinde gelişmeler yaşarlarken, diğerleri kaybetmiştir (GÖRENEL, 2002:321).

Neo-liberal öğreti, küreselleşmenin nimetlerinden yararlanılması için ulusal merkez bankalarının özgün para, faiz ve döviz kurları politikalarıyla uluslararası sermaye akımlarına ayak bağı olmaması gerektiğini dikte etmektedir. Bu anlayışa göre sermayenin önündeki tüm engeller mutlaka kaldırılmalıdır (YELDAN, 2002:32). Yeni liberal düzen; demokratik bir retoriğin ardına gizlenerek kendi icat ettiği yönetişim (governance) kavramıyla (ki sivil toplum ve sermaye sınıfını daha fazla yetkilendirmeyi öngörür) uluslararası sermaye için oluşabilecek siyasal ve sosyal riskleri, maliyetleri azaltan, mülkiyet haklarını güvence altına alan bir devlet modeline bizi götürür (ZABÇI, 2002:151).

Neo-liberalizm devlet iktidarını siyasi ve idari boyutlarda doğrudan doğruya sermayenin şu ya da bu temsilcilerine aktarmak ya da mevcut yapıya o sınıfı açıkça oturtmak adını taşımaktadır (GÜLER, 2002:19).Işıklı'ya göre ise "Ekonomiyi siyasetten ayıralım" demenin aslında somut anlamı şudur:

"Uluslararası sermaye ekonomiyi yönetsin, siyaset ise daha başka şeylerle uğraşsın" (IŞIKLI, 2002:31). Gerçektende Işıklı'nın isabetle işaret ettiği gibi yeni dünya düzeninde tek ve tartışılmaz gerçeklik olan ekonomik bütünleşmenin lokomotifi sermaye ve çokuluslu şirketler olmaktadır. Ulus-devletleri küreselleşmeye, mallarını satınalacak tüketici pazarı bulmak için, kendisine gümrüksüz ve sınırsız bir dünya isteyen çokuluslu şirketler zorlamaktadır. Onların amacı karları maksimize etmek, pazar kontrolü yapmak, teknolojik denetim gibi ekonomik ögeleri kapsamaktadır. Buna karşın ulusal devletlerin rasyonellik anlayışı her zaman bunları içermeyebilir, çoğu zamanda içermez (ŞAYLAN, 2003:317-318). Bu durum ise ulus-devletin varlığını tehdit eden bir olgu olarak kabul edilmektedir.

d- Neo-Liberal Devlet ve Adalet Anlayışı

Neo-liberal anlayışa göre sübjektif olmayan bir değer kaynağı yoktur (TUCKER, 1994:63). Tüm bireylerin aynı değerleri seçecekleri ve dahası seçmeleri gerektiğini varsaymak için hiçbir neden olmamasından dolayı, liberal kimse çoğulcu bir toplum kurgular. Liberal kimse iyiye dair çok fazla şey söylemenin mümkün olmadığını -hatta arzulanmaz da- düşünür (POOLE, 1993:102).

Friedman, refah devleti önlemlerine babaerkil nitelik taşıdıkları gerekçesiyle karşıdır. Aile dayanışmasını ve hayırseverlik duygusunu ortadan kaldıran asıl nedenin, sanayi devrimiyle birlikte doğan kapitalist toplum koşullarından kaynaklandığını ve bu yüzden doğan boşluğu doldurmak üzere sosyal refah devleti kurumlarının, bu arada sosyal güvenliğin doğduğunu bir türlü kabul etmemektedir. Ona göre "mevcut refah sistemimizin en büyük zaaflarından biri, yalnızca ailenin temelini oyması, onu tahrip etmesi değil, fakat aynı zamanda hayır faaliyetinin yeşermesini engellemesidir" (IŞIKLI, 1999:206). Bu nedenle Friedman, sosyal refah devleti programların bir ikamesi olarak **negatif vergi** yi savunur. Negatif vergi ise, devletin belli gelir düzeyinin altındakilerden vergi almayıp, onlara parasal ödemede bulunmasını öngörmektedir. Ne acıdır ki, neo-liberalizmin güç kazanmasıyla birlikte, hiçbir ülkede negatif vergi uygulaması hayata geçmemiştir. Buna karşın sosyal refah devleti kurumlarına ve özellikle de sosyal güvenlik sistemine karşı yoğun bir saldırı her yerde başlatılmış bulunmaktadır (IŞIKLI, 1999:207).

Neo-liberalizmde temel tartışma konusu "Sınırsız bir iktisadi girişim özgürlüğü temelinde devlet müdahalesini reddeden Friedmancı önerilerle, insanın kendine özgü amaçlar peşinde koşan bir varlık olduğu, bu amaçları gerçekleştirdiği ve geliştirdiği ölçüde kendi kişiliğini de geliştirme olanağına sahip bulunduğu, bunun içinde birincil gereklere (Temel hak ve özgürlükler,

gelir v.s.) sahip kılınması gerektiği düşüncelerinin temellendirdiği bir birey anlayışı etrafında odaklaşmaktadır" (KÖKER, 1987:83). John Rawls'un **Bir Adelet Kuramı** adlı yapıtı bu tartışmalarda bizi aydınlatıcı bir özellik arz etmektedir.

Ona göre adalet "sosyal kurumların ilk erdemidir" (RAWLS, TARİHSİZ:3).Rawls'a göre adalet "zarif bir teorinin temel vasıflarından biri olmak durumundadır ve adil olmadığına inanılan her teori reddedilmek zorundadır" (HAYEK, 2000:171).

Rawls'a göre adil toplum ilkeleri (adil bir toplum yaratmak için gerekli olan ilkeler), çıkarlarla ilgili varlıklar olan insanlar değil, çıkarları tamamen ilgisiz moral varlıklar olan insanlar tarafından seçilecek olan toplumdur (HAYEK, 2000:12).

Rawls Bir Adalet Kuramı isimli yapıtında adil bir toplum için temel ilkeler ne olmalıdır? sorusuna yanıt arar. Bu ilkeleri de tamamen tarafsız davranmaları sağlanacak kişilere tespit ettirecektir. Ona göre eğer süreç adil olursa, süreç sonunda elde edilen ilkelerde adil olacaktır. Rawls'ın benimsediği **hakkaniyet olarak adalet" (Justice as fairness**) anlayışının isminden de anlaşılacağı gibi, hakkaniyet içeren bir süreç sonunda varılan ilkeler (tanım gereği) adil olacaktır (RAWLS, 2003:11)

Onun önerdiği modelde adalet ilkesini seçecek kişiler "**başlangıç durumunda"** ve "**bilgisizlik peçesi**" arkasında buluşurlar. Bilgisizlik peçesi kişilerin toplumdaki yerlerini, yaşam planlarının detaylarını v.s. bilmelerini engeller. Bu özel bilgilerin görülmesinin engellemesi tarafsızlığın sağlanması adına önemlidir. Hiçbir kişi düşünsel modelde diğerine göre avantajlı olmamalıdır. Böylece başlangıç durumundaki müzakerede her katılımcının kendisi için iyi olanı seçmek istemesi, herkes için en iyi olanı tarafsızca seçmesi sonucunu doğuracaktır (RAWLS, 2003: xii)

Rawls öne sürdüğü ilginç bir görüşte eşitsizlik hakkındadır. Ona göre eşitlik yerine herkesin çıkarına olan bir eşitsizlik meşru kabul edilmelidir. Her iki kişi 100'er birim kazanacağına A kişisi 105, B kişisi 110 birim kazanırsa bu tercih edilecek bir durumdur (RAWLS, 2003:xii)

Rawls hakkaniyet olarak adalet anlayışının ahlaki öğeler içermekle birlikte, siyasal bir kavram olarak anlaşılması gerektiğini de savunur (RAWLS, 2003:xvi). Rawls çağdaş demokratik toplumların kamusal siyasal kültüründe özgürlük, eşitlik, karşılıklılık, hakkaniyet, karşılıklı saygı, hoşgörü gibi değerlerin varlığına işaret ederek, siyasal devlet anlayışını bu değerler etrafında tanımlar. Aynı zamanda belirli bir genellik düzeyinde ele

alındığında kabul gören bu değerler Rawls'a göre aynı zamanda liberal değerlerdir. Bu genel liberal değerlere vurgu yapan siyasal adalet anlayışı, artık hakkaniyet olarak adalet anlayışının siyasal liberalizm yaklaşımıyla gerçeklendirilmesini mümkün kılar (RAWLS, 2003: xvi).

Öte yandan Hayek'e göre hiç kimsenin konumu (kendiliğinden düzende) belirli bireylerin bilinçli ve amaçlı eylemlerinin sonucu oluşmamaktadır. Bu düzenin bireyler açısından verdiği belirli sonuçların adil ve gayri adil olduğunu tartışmak anlamsızdır. Sadece insan iradesi tarafından yaratılmış durumlar adil ya da gayri adil olarak nitelenebilir. Örneğin A'nın çok B'nin az gelir ediyor olması belirli bir kimsenin bu amaçla yapılmış eyleminin sonucu değilse, adalet terimleriyle değerlendirilemez (HAYEK, 2000:173).

Sosyal adalet bahanesiyle pazar düzeninde bireyler ve gruplara belirli bir ödüllendirmenin yapılması veya bir otorite tarafından dağıtım kalıplarının ortaya çıkması durumunda pazar düzeni muhafaza edilemez. "Bazı gruplar sosyal adalet çağrılarının hükümet katında etki yapması ve hükümetin onlar lehine sosyal adaletçi adımlar atması, bu grupların korunmalarını hükümet eylemine gittikçe daha bağımlı hale getirir. Bu talepler günbegün çoğaldıkça da hükümetler daha çok sayıdaki farklı kişi ve grupları kendi kontrollerine tabi kılmaya yönelirler. Böylece sosyal adalet siyasal eylemi yönetir" (HAYEK, 2000:181).

Hayek'çi anlayışa göre özgür bir toplumda sosyal adalet kavramı boş ve anlamsızdır. Çünkü böyle bir toplumda hiç kimsenin iradesi farklı insanların gelirlerinin ne olacağını belirleyemez. Hayek'le benzer biçimde Nozick'te **"dağıtımcı adalet**" kabul etmez. Ona göre de piyasa düzeninde bir merkezi dağıtım olamaz (HAYEK, 2000:183).

Hayek'çi anlayış özgür bir toplum düzeni ile sosyal adalet uygulamalarını bir arada hayal edememektedir. Sosyal adalet demek devletin vatandaşlar arasında ayrım yapmasıdır. Kafamızda ne kadar sosyal adalet mefhumuna yaklaşmaya çalışırsak, özgür toplumdan o kadar uzaklaşırız (HAYEK, 2000:195).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Refah devletinin krize girmesi ve toplumsal taleplere yanıt verememesi sonucunda ortaya çıkan, ilk olarak İngiltere ve Amerika'daki uygulamaları ile kendini gösteren neo-liberal ideoloji kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu ideoloji aslında hiçte iç tutarlılığı olan bir ideoloji değildir, içerisinde hem muhafazakar hem de liberal öğeleri barındırmaktadır. Bu ideoloji ile minimal (gece bekçisi) bir devlet

öngörülürken ekonomik alan siyasetin dışına itilmiştir ki, bu bir anlamda demokrasi alanını da daraltmak demektir. Bununla birlikte sendikalarda etkisizleştirilerek muhalif seslerde iyice kısılmıştır. Neo-liberal ideoloji kendisini kutsal ve şaşmaz bir ideoloji olarak takdim ettirerek kendisi dışındaki ideolojilere yaşam alanı bırakmamayı ilke edinmiştir. Ekonomiden el çektirilen devlet bu alanı tamamen piyasa oyuncularına terketmiştir. Neo-liberal dönemin başat aktörleri çokuluslu şirketler ve sermaye sınıfı olmuştur, ulus-devletlerin işlevleri iyice sınırlandırılmıştır, başta sosyal devlet işlevi olmak üzere pek çok işlevini yitirmiştir. Devlet, adeta amaçları maksimum kar elde etmek olan ticari şirket haline dönüştürülmüştür. Ancak bu şirketleştirilmiş devletler küçük çaplı olarak öngörülmektedir. Bu düşüncenin bir gereği olarak ulus-devletler çokuluslu şirketlerin birer "büro"su haline gelme sürecine girmek zorunda bırakılmışlardır. Ulus-devlerin pek çoğu neo-liberalizmin bir yansıması olan "küreselleşme"nin beraberinde getirdiği sorunlarla yüzyüze kalmışlardır (Asya krizi, Rusya krizi v.s). Yeni düzende oyunun kurallarını -uluslararası sermayenin güdümündeki- uluslar arası ekonomik kuruşular koymaktadır, IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası, WTO (Dünya Ticaret Örgütü) bunların başlıcalarıdır. Bunlar tarafından konulan kurallar genellikle gelişmiş sanayi ülkelerinin çıkarlarına hizmet etmektedir. Potansiyel refah; sermaye sahipleri, imtiyaz sahipleri, zengin olanlar ve çokuluslu şirketler tarafından paylaşılmaktadır. Gerek ülkelerin kendi içlerinde, gerekse de ülkeler arasında eşitsizlikler derinleşmektedir. Bunun sonucu olarak yepyeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Edward Said'in deyimiyle "Günümüz, sığınmacı, yerinden (yurdundan) edilmişler ve kitlesel göç çağı" olmuştur (ERBAŞ, 2001:173). Yeni düzene ayak uydurabilenler daha fazla refaha sahip olmakta, ayak uyduramayan büyük bir kısım ise her geçen gün daha da fakirleşmektedir. Bu nedenle toplumlar aşırı derecede kutuplaşmaktadır (zengin/fakir v.s), Keyman'ın deyişiyle "Neo-liberal ideolojisinin önerdiğinin tersine, küresel ticaret ve küresel güvenlik olguları zenginleşme ve barışı değil, aksine adaletsizlik, fakirlik, güvensizlik, sömürü, kimlik kodlarıyla yok etme ve ötekileştirme süreçlerini simgelemektedir" (GÖRENEL, 2002:305). Neo-liberal süreçte özgürlük ve piyasa fetişizmi kullanılarak pek çok sorun görmezden gelinmiş, adeta bu sorunlar yok farzedilmiştir. Bireysellik ön plana çıkartılarak, dayanışma ve yardımlaşma duyguları köreltilmiştir. Tüm sorunların çözüm adresi olarak -devlet dışlanarak- piyasalar ve sivil toplum kuruluşları gösterilmiş, maalesef bunlarda sorunlara kalıcı ve yeterli çözümler üretememişlerdir.

KAYNAKÇA

Belsey, A. (1994) "Yeni Sağ, Toplumsal Düzen ve Yurttaşlık Hakları" *Mürekkep*,sayı 9, 3-12.

Brown, J. (2002) "Yönetişim; Neo-liberalizmin Siyasi Düzeni", *Birikim,* 158, 36-43.

Çağan, N. (1997), "Yeni Sağın Ekonomik Anayasa Yaklaşımı"*, Ekonimide Durum*, 3-4, 129-130.

Çakır, N. (1987) "Piyasa ve Demokrasi", *11. Tez*, sayı 6, 91-130.

Erbaş, H. (2002) "Küresel Kriz Sürecinde Göç ve Göçmenler" *Doğu-Batı*, sayı 18, 173-189.

Gamble, A. (1994) "Özgürlüğün Ekonomi Politiği", *Mürekkep,* sayı 9, 44-56.

Giddens, A.(2001), *Üçüncü Yol*, çev. Nihat Şad, Ankara: Phoenix.

Görenel, Z. (2001) "1980 sonrası Neo-liberalizm ve Neo-popülizm" *İktisat Dergisi,* 418, 41-42.

Görenel, Z. (2002), *Küreselleşme*, der. Alkan Soyak, İstanbul: OM-Ekonomi Politik.

Güler, B.A. (2002) "Yönetişim: kapitalizmin yeni iktidar tarzı" *2023*, sayı 16,14-20.

Hayek, F. (1993), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, çev. Mustafa Erdoğan, İş Bankası Yayını.

Hayek, F. (2000), *Özgürlük Yolu*, çev. Atilla Yayla, Ankara: Liberte.

Helvacıoğlu, B. (2002) "Neoliberal Siyasi Ahlak*", Birikim*, sayı 158, 44-49.

Kazgan, G. (2002), *Küreselleşme ve ulus-devlet*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Koray, M. (2001) "Refah Devleti Nereye?" *Avrupa Araştırmalar Dergisi*, sayı 2, 9-19.

Işıklı, A. (1995), *Küreselleşme ve Demokratikleşme*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı.

Işıklı, A. (1999) "Neo-liberalizm ve Sosyal Güvenlikte Reform" *Ekonomide Durum*, sayı 6, 205-219.

Işıklı, A. (2002) "Küresel Prezidyumun Üyeleri:DB,DTÖ,IMF" *2023*, sayı 16, 26-31.

İnsel, A. (2004), *Neo-liberalizm, Hegemonyanın Yeni Dili*, İstanbul: Birikim.

Kozanoğlu, H. (2001), "Küreselleşme ve Uluslar arası Sermeye Sınıfı" *Doğu-Batı*, sayı 18,55-63.

Kozanoğlu, H. (2003), *Küreselleşme Heyulası*, İstanbul : İthaki.

Köker, L. (1987) "Liberal Demokrasi ve Eleştiriler" *11. Tez* 6, 79-84.

Manisalı, E. (2001), *Küresel Kıskaç*, İstanbul: Otopsi.

Ortak, A (2003), *Kamu Yönetimi Çalışmaları 2002-2003* içinde, Ankara.

Özkazanç, A. (1997) "Refah Devletinden Yeni Sağa" *Mürekkep*,sayı 7, 21-35.

Pekel, V. (1994) "Yeni Liberalizmin Özgür Dünyası", *Mürekkep*, sayı 9, 21-31.

Poole, R. (1993), *Ahlak ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı.

Rawls, J. (2003), *Halkların Yasası*, çev: Murat Borovalı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayını.

Rawls, J. (Tarihsiz), *A Theory of Jutice*, England: Oxford University Press.

Şaylan, G. (1998), *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi*, Ankara: TODAİ.

Şaylan, G.(2003), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, Ankara: İmge.

Tekin, S. (2003) "Neo-liberalizm, Teknik akıl ve Üniversitenin Geleceği" *Toplum ve Bilim*, sayı 97, 144-163.

Topal, A. (2002) "Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ*" Praksis*, sayı 7, 63-84.

Tucker, D. (1994), *Essays on Liberalism*, London: Kluwer Academic Publishers.

Volsky, D. (1987), *Neo-globalizatıon,* Moskow: Novosti Press Agency.

Yayla, A. (2002), *Liberalizm*, Ankara: Liberte.

Yeldan, E. (2002) "Neo-liberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler" *Praksis,* sayı 7, 19-34.

Yeldan, E. - Şenses F. – Köse. F. (2003) *Küresel Düzen*: İstanbul: İletişim.

Zabçı, F.Ç. (2002) "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar için Yeni Stratejisi: Yönetişim" *SBF Dergisi*, Temmuz- Eylül 151-179.